لێکۆڵینەوە

شوناسی نادیار و سروشتی ڕۆمانی کوردی

صلاح جلال

١) پرسیاری کلتور

لەم خاڵەوە لە کەوتنە خوارەوەی پرسیارەوە دەکەوینە نێو یۆتۆپیای کەوتنە خوارەوەی جیهانەوە (..) ئەمەش بە پێناسەی پێکهاتەی مەعریفی نوێ و بەراورد کردنی بە ڕۆمانی کوردیەوە ترسناکی گەورەمان تووش دەبێت! پرسیار لەسەر کەوتنە خوارەوەی پرسیارەکان و واقیع و فەزای کلتور بۆ دروست دەبێت، ئایا چۆن دەست پێبکەین ؟ چی دایەلۆگێکی فیکری بکەینەوە؟! چۆن شوناسی نادیاری ڕۆمان لە کلتوردا بدۆزینەوە؟! چی شوناسێك بە ڕۆمان بدەین؟

لەکاتێکدا پرسیارمان لەسەر ئەو کلتورە بۆ دروست دەبێت ، ئایا چی لە زانستەکان و فەلسەفە و مەعریفە جۆراو جۆرەکانی تێدایە ؟ چۆن ئەم ژانرە بەرجەستە دەکات ؟ ئایا چەمکەکانی توانای ئەوەیان هەیە ئەم ژانرە دابمەزرێنن ؟! تاچەندە لە ئاستی مەعریفە جۆراو جۆرەکاندا لەسەر ئاستی ڕابردِ و ئێستا بناغە و پێکهاتەکانی ڕۆمانی دامەزراندوە ؟ یان ڕۆمان وەك هەوڵێکی جیهانبینی بەرەو فەزای ئەو کلتورە هاتووە؟! یان لە ڕابردوودا دەتوانێت زنجیرەیەکمان بداتێ بۆ ئێستا ، تا ئێستا ناز ناوی ڕۆمانی کوردی بەر جەستە بکات و ئێستا لەسەر ئەو ڕابردووە بەرەو ئایندە ببات؟! کە لەم خاڵەشدا پرسیار لەسەر ئیشکردن و پەیوەندییەکانیەتی لەناو چەمکە مەعریفیەکانی ئەو کلتورەدا.

PDF4Kurd

هەر لێرەوە بۆ شوناسی ڕۆمانی کوردی تووشی سەرسامییەکی گەورە دەبین، چۆن ئاست و قۆناغ و چەمك و بونیادەکانی شی بکەینەوە؟ لە کاتێکدا کە زۆربەی پانتاییەکانی چۆڵن و جگە لە چەند هەوڵێکی نووسینی ڕۆمان بەڵگەنامەی تر نادۆزینەوە هەتا شوناسی ڕۆمانی پێ بەرجەستە بکەین، لە کاتێکدا ڕۆمان بەشداری و ناوەندێتی فرە مەعریفی و مەعریفە جۆرا و جۆرەکانە، هەوڵدانی گەیشتن دەدات بە مەعریفە کۆنو نوێیەکان ، بەڵگەنامە مێژووییەکان لە زانستی مێژوو وەردەگرێت، هەروەها پەیوەندی بە زانستی ڕەوشت و زانستەکانی تر و فەلسەفە

(گوتارەکەی لە زانستی کۆمەڵایەتی و مێژوو و زانستی دەروونزانی و ئەفسانەکان وەردەگرێت بۆ گەیشتن بە فیزیای نوێ ، لەبەر ئەمە ڕۆمان زیاتر ژانرێکی ئەدەبی گەنجە لە نێوان ژانرەکانی تردا (١) ل١٨)
بەم جۆرەش ڕۆمان بەشدار بێت لە کایە مەعریفییەکان و نوێ کردنەوەی دایەلۆژی فیکری و بەشداری فرە زمانی ئاسۆیی ببێت و لە هەوڵدانی باڵادەستی دا بێت لە ناو ژانرەکانی تری ئەدەبدا، ببێتە ژانرێکی دینامیکی سەرسوڕهێنەر و مەعریفی.. هتد چۆن لە کلتوری ئێمەدا شوناسی بۆ بدۆزینەوە؟ لە کاتێکدا کە لە ڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە هیچی نییە و پرسیار لەسەر پانتاییە بەتاڵەکانی ئەو کلتورە دروستدەبن، کە نەتوانراوە پڕ بکرێنەوە و قەیرانێکی سەرتاسەری فەزای ئەو کلتورەی گرتووە. هەر بۆیەش دەیەها پرسیاری گرنگ لە مندالدانی پرسیاری تردا دروست دەبن و بۆ گەڕان بۆ ڕەگ و ڕیشاڵی ئەم ژانرە لە کلتوردا تووشی سەرسامیمان دەکات ، شوناسی ئەم ژانرە

ئەدەبییە باڵایە نادیارەو جگە لە چەند دەقێکی ڕۆمان لە سەدان لایەنی گرنگی ڕۆمان خۆی هیچی ترمان نییە. بۆیەش بۆ کردنەوەی دایەلۆژی فیکری لەسەر ئەم ژانرە ئەدەبییە پێویستی بە دەیان باس و لێکۆڵینەوە و مشتومڕی کۆمەڵی هەیە.

چونکە کاتێك کە سەیری ڕۆمانی کوردی دەکەین لە ئاستی جیهانیدا ، وەکو سەیر کردنی کەسێکە لە نیوە شەوانی پڕ لە ئەستێرەدا سەیری درەوشانەوەی ئاسمان بکات، بەڵام لەگەڵ ئەوانەشدا ناچارین دایەلۆژی ئەم ژانرە بکەینەوە و هەوڵبدەین لە ئێستاوە بەرەو ئایندە بچین ، وەکو چەند سەدە لەسەر یەك لە دایەلۆژی فرە زمانی ئەم ژانرە ئەدەبییە بێبەش بووین ، با ئیتر زەمەنی تری نەچێتە سەر و زەمەنێکمان بۆ دەستپێکردنی ڕۆمان هەبێت ، ئەویش بەرەو پرسیارەکانمان دەبات.

ئایا ئەم قەیرانە ئێستایە یا ڕابردوو ؟ تێکستە یان ڕەخنە؟ کلتورە یان ناسنامە؟ تیۆرە یان ڕاڤە و لێکۆڵینەوە؟ کە هەر جارەی پێگەیەك یان کەسێك چاو پێکەوتنی لەسەر دەکات ، کە زۆریان ناتوانن هۆکارەکان شیبکەنەوە، قۆناغ و ئاست و پەیوەندی ئامادەبونی زەمەنی خوێندنەوەیە یان نوسین؟ چۆنایەتی تێکستەکانە یان نەبونیان ؟ یان نەبونی ڕاڤە و تیۆر و ڕەخنەیە، چونکە پێویستە بۆ ئەم گەڕانە واقعیی ئێمە بخوێنرێتەوە، هاو کێشە کردنی ڕۆمانی کوردی بە ڕۆمانی عەرەبی و ئەورووپی خۆی لە خۆیدا ترسناکیەکە بۆ دۆزینەوەی ناسنامە، ئایا ئەم ناسنامەیە بە تەنیا تێکستە یا خود تیوری ڕۆمانە بە گشتی ؟ کە ئەمەش خوێندنەوەیەکی سەرتا سەری دەوێت ، چونکە ڕۆمانی کوردی لە چەند بەشێکدا گەشەی کردووە کە هەر بەشەی کارتێکەری کلتوری

PDF4Kurd

نەتەوەیەکی جیاوازە.لە لایەکی تر هیچ ڕیشەیەکی تیوریمان نییە بۆی.

هەر بۆیە ناسنامەی ڕۆمانی کوردی تۆێژینەوەی قوڵی دەوێت، ئایا بۆ دۆزینەوەی ئەم ناسنامەیە نابێت جیهانە بەر فراوانەکەی ڕۆمان ڕاڤە بکرێت و پێکهاتەکانی تری شیبکرێتەوە لە ڕوی زانستەکان و فەلسەفە و هونەر و ژانرەکانی تری ئەدەب ؟ کەلای (باختین) ڕۆمان ژانرێك نیە لە نێوان ژانرەکانی دیدا لەبەر ئەوەی تاکە لەنێوان وێنا کردنی ژانرەکانی دیدا، بەژانرێکی دینامیکی سەرسوڕهێنەری دەزانێت ، لەبەر ئەوەی بەردەوام لە دروست بوندایە، لە پاش پەرەسەندنیەوە لە هەموو زەمەنە نوێکاندا، ئەمەش لەبەر ئەوەی بەردەوام ڕەخنە لە ژانرەکانی تری ئەدەب دەگرێت. چونکە زەمەنی ڕۆمان زەمەنی دایەلۆژی مەعریفە جۆراو جۆرەکانە. ژانرێکە لە توانای دا هەیە بە جۆرەکانی مەعریفە و زانستی دەروون ناسی و کۆمەڵایەتی و پێکهاتەی فەلسەفە و لەگەڵ ئەوەشدا بە ئەفسانە و چیرۆك و ئاینەکان بگات.

بەم پێیەش ناسنامەی ڕۆمانی کوردی گەڕانێکی زۆری دەوێت، ئایا ئەمە بەڕاپرسی ڕۆژنامەگەری کۆتایی دێت ؟ لە کاتێکدا کە پێویستی بەدەیەها لێکۆڵینەوەی جیا جیا هەیە. لە کاتێکدا ئەو ڕاپرسیانە کە ڕوبەڕوی کەسێکی وەکو (هایدیگەر) یان (فۆکۆ) و (جابری) ..... هتد کراونەتەوە بۆ ئەوە بووە تیشك بخەنە سەر ئەو پڕۆژە فیکری و فەلسەفی و زانستیانەی کە هەیانبووە، هەتا خاڵە ئاڵۆز و تاریکەکان لە فیکری ئەو بیرمەندانەدا بدۆزنەوە، هەر لێرەوە کێشەی ڕۆمانی کوردی دەردەکەوێت ، کە کێشەی ڕاڤە نەکردن و نەبوونی کەسی بیرمەندە چ لە ڕووی تیۆر و ڕەخنە و ئاستە جیا جیاکانی تری ، چونکە زۆر لەو

خوێندنەوە سەرەتاییانەی بۆ ڕۆمانی کوردی کراوە زۆربەیان جێگەی سەرسوڕمانن ، چونکە ناتوانن ئیش بە مێتۆد بکەن و هیچ سەرخستن و داهێنانێکیان نییە، بەڵکو ئەوشتە باوانە لە کتێبی تر وەردەگرن ، زۆر بەیان ناکۆکن ، کە ئەمە کێشەی ڕۆشنبیری کوردییە، زۆر بەیان کە ناتوانن بەرهەم هێنان بکەن ڕاستەوخۆ لە لاپەڕەی کتێبەوە دەگوێزرێنەوە و زۆریان ئاڵۆز و ناکۆکن، چونکە لە یەك کاتدا لە هایدیگەر و هابرماس و فۆکۆ و دۆلۆزی وەرگرتووە.بە تێکەڵییەکی وا کەمانای تێگەیشتنیان نییە، ئەمانەش سود بە ڕۆشنبیری کوردی ناگەیەنن ، کلتوری ئێمەش بە کلتوری ئەوروپی هاوکێشە دەبێت ، کە کلتوری ئەوان پاپەندی ژیاری مێژوویی خۆیانە.

هەر بۆیە شیکردنەوەی ڕۆمانی کوردی و دۆزینەوەی ڕەگ و ڕیشاڵی بەدوا گەڕانێکی زۆری دەوێت لە چرکەکانی ئێستادا ، چونکە کاتێك کە کلتور شیدەکەینەوە لەگەڵ ئاست و پێکهاتەکانی ڕۆمان دەبینین ئەم ژانرە لەو کلتورە مەحروم بووە و کلتور لە توانایدا نەبووە ئەم ژانرەش وەکو ژانرە ئەدەبییەکانی تر بەرجەستەبکات بەو ناز ناوەی کە ئێستا شوناسی ژانرەکانی تری ئەدەبن ، هەربۆیەش پێویستە بپرسین ئایا ئێستا تواناو ئامادەکارییەکانی هەیە بۆ ئەوەی ئەم ژانرە ئەدەبیە ڕەگ و ڕیشاڵی خۆی لەو کلتورەدا بەرجەستەبکات ، یان چۆن شوناسێك بۆ ئەم ژانرە دیاری دەکات ؟ ئایا دەتوانین لە گەڕانەوەیەك بۆ ڕابردوو خوێندنەوەی ئەو پێکهاتە گشتگیرییەی ڕۆمان بکەین کە پێکهاتەکانی سەدان لایەنی گرنگە، دەتوانین لەسەر چەمکە تەقلیدیەکانی سەردەمی دەرەبەگایەتی ئەوروپی لە ئێستای ئێمەدا ڕۆمان لەسەر چەمکە

PDF4Kurd

کۆنەکان دابمەزرێنین ؟ یاخود دەبێت لە ئێستادا بەجیهان بینین و لەناو چەمکە مەعریفییە نوێکاندا نەشو نوما بکات؟! یا خود دەبێت لە ئێستایەکدا گرو گاڵ لەسەر دایەلۆژی ڕۆمان بکەین کە بیریارانی ئەورووپی بەیەکێك لە هۆکارە گرنگەکانی پێشکەوتنی هەموو ئەورووپای دادەنێن و ڕۆمان پانتاییە ڕۆشنبیرییەکانی جیهانی داگیرکردووە. (کۆلن ولسن) ڕۆڵی گرنگی ڕۆمان لە گۆڕانی کۆمەڵگەی ئەورووپی بە زیاتر لە هەوڵی (مارکس و فرۆید و نیچە) دادەنێت. هەر بۆیەش لەم ساتەوەختەدا چۆن بگەڕێینەوە بۆ چەمکە تەقلیدییەکانی ڕابردوو ؟ لە کاتێکدا کە هیچ بابەتێکی بەکەڵکمان نیە بۆ پێکهاتنی ڕۆمان ، پرسیارەکەش لەوەدا بەرجەستە دەبێت چۆن شوناسی ڕۆمان بدۆزینەوە؟! لە کوێوە پەیوەندییەکانی کلتور بزانین ، کەمێژووی ڕۆمانی ئەورووپی دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی (١٨) ئێمەش ئێستا لە کاتێکدا گەڕانەوە بۆ کلتوری کوردی کەلەڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە هیچی نییە و نەگەیشتۆتە زەمەنی سەرەتاییش. بەم پێیەش دوورە لە فەلسەفەی ئیستاتیکی ، پێویستە ئەو پەیوەندییانەی ئێستاش بە ڕابووردوو بزانین ، کە پرسیاری جەوهەری ئەوەیە ئێستا ئەو شتانە لە ڕابوردوو وەردەگرێت و دەخوازێت کە دەیەوێت چونکە ڕۆمان سەرەتا بە خودی مرۆڤێکی سەربەست دێت کە لە دوایەوە زەمەنی گشتی داخراوەکان هاتووە، بۆ ئەوەی ببێتە زەمەنی تایبەتمەندێتی کراوە.

بۆیە پێویستە بپرسین ڕۆمانی کوردی کەی گەشەی کردووە؟ لە کوێوە سەری هەڵداوە؟چیمان دەوێت و چیمان هەیە لە ڕابردوو هەتا بۆ ئێستا

بیخوازین ؟ ئایا لە ناو چەمکەکانی ئێستادا خۆی دادەمەزرێنێت یاخود بە گەڕانەوە بۆ کلتور ؟ ئایا توانیویەتی پەیوەندیەکانی لەسەر ئاستی ڕابردوو جیا بێتەوەو ئێستا بەرجەستە بکات یا خود نوقمی ڕابردووە؟.. یا خاوەنی ناسنامەیەکە لە ئێستادا ؟ یا چ پەیوەندیەکی لەگەڵ ڕابردوو هەیە ؟ کە ڕۆمان خۆی تیۆرێکی ئەورووپییە، لای باختین دەزگایەکی جێگرە.

هەرلێرەوە پرسیار بۆ ئەم ژانرە ئەدەبیە زۆرە، ئایا لەو پەیوەندی و گەڕانەوەیەدا دەچینەوە بۆ بنەڕەتی تیۆری ڕۆمان ، یان فەلسەفە و زانستەکان ، یا جێماوە میللیەکان ؟.. هتد ئایا ڕۆمانی کوردی توانیویەتی لە تیۆری ئەورووپی دابڕێت یان بەشێکە لێی ؟! ئایا ئەو ڕۆڵە تیۆری و ڕاڤەییە چییە، کە ڕۆمانی کوردی گەشەی پێکردووە؟ کامەیە ئاست و قۆناغ و بونیاد و چەمکە تەقلیدیەکانی ؟ ئایا چۆن ڕۆمانی کوردی خۆی دادەمەزرێنێ ؟ دەبێت ئاستەکانی تیۆر و تێکست و کلتور شیبکرێتەوە، هەتا ڕایەخێك بۆ ڕۆمانی کوردی دەستە بەر بکەین.

ئەگەر لێرەوە باس لە شوناسێك بۆ ڕۆمانی کوردی بکەین ، یان ئەو جیاوازیانە بزانین کە ڕۆمانی کوردی بە ڕۆمانی ئەورووپیەوە هەیەتی، ئەوا ئەو جیاوازیانە لە بابەت و ئەزمون و هۆکارەکانی تەکنیکدایە، ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ خاڵی دامەزراندن و ناسنامە و پڕ کردنەوەی ژوورە بەتاڵەکانی کلتوری ئێمە چۆن دەبێت ؟ چونکە کلتور ئامار نیە، وە ئەوەش بە باری ڕۆشنبیری کوردی ناکرێت ، لە کاتێکدا ڕۆمان دەتوانێت لەناو چەمکەکانی ئێستادا کار بکات و خۆی دابمەزرێنێت ،

PDF4Kurd

لێرەوە ڕێچکەیەك بۆ ڕۆمانی کوردی دروست دەبێت کە خوێندنەوەی جدی تێکستەکان بکرێت ، ئەوسا پەیوەندیەکانی بە کلتورەوە دەردەکەون ، ئەمەش ئاستی ڕۆمانی کوردی و پەیوەندیەکانی بەرز دەکاتەوە کە دەبێت ئەوەش بزانین گۆڕینی ئەو واقیعە باوە ئەرکێکی قورسە و ڕاڤە کردنێکی زۆری دەوێت ، چونکە پێویستی بە کەسی بیرمەند و پێگەی گۆڕان هەیە، پێگەیەك لە توانایدا هەبێت واقعێکی فیکری دروست بکات ، ئەمەش پێویستی بەهەمە ئاهەنگی گەورە هەیە، چونکە تا ئێستاش زۆر لە پێگە ڕۆشنیریەکانی ئێمە دیکتا تۆریەتی تاکە کەسی بەڕێوەی دەبەن ، لە کاتێکدا پێویستە بە ڕووی جیهانی فیکردا بکرێینەوە، چونکە ئەرکی بیرمەند ئەوەیە کە هەڵدەستێت بە گۆڕینی نمونەیی فیکر و پراکتیکی نویٚ ، دیالۆگی فیکری نویٚ دەکاتەوە، وەکو (عەلی حەرب) ئاماژەی پیٚ دەکات: بیرمەند ئەو کەسەیە کە دارشتنەوەی شێوەکانی پەیوەندی بە حەقیقەتەوە بکاتەوە.

ئەگەر لێرەوە گەڕانێك بۆ دواوە بکەین ، بۆ ئەوەی بزانین لە ساتەوەختی پرسیاردا ئەگەر ڕیشەیەکمان بۆ پێکهاتە و بنچینە و بوون و سەرچاوە و مێژووی ڕۆمان و چەمك و بونیادەکانی هەبووایە ئەوا ئێستا پرسیارە کانمان شێوازیکی تری وەردەگرت.

ئێمە لە ئێستادا پاشماوەی باپیرانین .. نەوە بە نەوە ئێمەیان بە جێهێشتووە، ئێمەی بێشوناس لەم ساتە وەختەدا.

بێشوناسی ئێمە هی باپیرانە ئەوان دیکارتیان نەبووە بڵیٚ: (من بیردەکەمەوە کەواتە من هەم) لۆکاتشی لە دوا بەجیٚ نەماوە کە لەم

هزرەوە بیری پاڵەوانی گرفت ئامێز وەربگرێت ، شێوەی ڕۆمانی لەسەر دابمەزرێنێت ، کە فەردی نامۆ شێوەی ڕۆمان دیاری بکات . هەروەها یۆتۆپیای کۆماری ئەفلاتونی نەبووە و بەشداریی گۆڕانە فیکری و فەلسەفی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکانی جیهانی نەکردوە، بۆیە باپیران لە جوگرافیایەکی داخراو و گەلێکی دابڕاو لە جیهان بەبیٚ شوناسی هاتن و ئێمەشیان بێشوناس کرد، لەم چەرخی ڕونا کبیریەدا. هەر بۆیە پێویستە ئێمە لە ئێستادا دایەلۆژی فیکری بکەینەوە، لە کاتێکدا کە جیاوازی ئێمە و باپیران بیٚ سنوورە لە ساتێکدا کە تەکنەلۆژیا هەموو ئاسانکارییەکی لە پەیوەندییە جیهانییەکان سازاندووە، لە بواری فرە زمانی و فرە ڕۆشنبیری و فرە ئاسۆیی و پەیوەندییە نێو نەتەوەییەکاندا کەوتۆتە ئاستێکی باڵا.

هەرلێرەوە گرفتی ئێمە لە قەیرانێکی سەرتاسەریدا لە سەر ئاستی ئێستا و ڕابردو و ئایندەدا دەردەکەوێت ، چۆن ئەو کێشەیە چا ڕەسەر دەکرێت ؟ دەکرێت زەمەن سفر بکەین ، بگەڕێینەوە بۆ ئەفلاتون و پرۆژەکانی ئێستا بخەینەوە بەردەمی باپیران هەتا نەوە بە نەوە هاوبەشی گۆڕانەکانی جیهان بکەن ؟ یان ئێستا لە سەر شەترەنجێکی یۆتۆپی هەموویان دروست بکەین ؟ یان ئێستا بە گرنگ و بەر پرسیارێتی وەربگرین ، سود لە کلتوری جیهان وەربگرین و بەرهەم هێنان لەسەر ئاستە جیا جیاکاندا بکەین ، هێڵێکی ئاسۆیی بۆ ئایندە بکێشین ؟! بەم جۆرەش ڕێچکەیەك بۆ پانتاییە بەتاڵەکانمان دەکێشین.

PDF4Kurd

٢) پرسیاری بەرهەم هێنان

لێرەوە کە دێینە سەر پرسیاری بەرهەم هێنان روو بەڕووی قەیرانی رۆشنبیری کوردی دەبینەوە، ئایا تا چەند توانای بەرهەم هێنانی هەیە؟ کامەیە خستنە سەر و داهێنانەکانی ؟ کە دیارە ئەمەش پرسیارە لە سەر بوونی بیرمەندەکانیەتی کە تاچەند دەتوانن لە پرۆژە فیکریەکاندا بە فیکرەکەیان ئێمە و جیهان بگۆڕن ؟ چونکە بیرمەند ئێمە و شوناس دەگوێزێتەوە بۆ زەویەك کە بیری نوێی تێدا دەڕوێت ، هەر لێرەشدا پێویستە رۆڵەکانی رۆشنبیر لەگەڵ بیرمەند لەبەر چاو بگرین ، وەکو (عەلی حەرب) ئاماژەی پێدەکات : رۆشنبیر ئەو کەسەیە کە دەنگی بەرز دەکاتەوە یان قەڵەمەکەی بۆ پارێزگاریی لە سەر بەستی بەکار دەهێنێت.. بەڵام بیرمەند بۆ سەربەستی بیرکردنەوە داوا ناکات بەقەد ئەوەی هزرەکەی بە سەربەستی پیادە دەکات بە ئیشکردنی لەسەر خودی خۆی ، هەر بۆیەش پێویستە کەسانی بیرمەند بتوانن بە فیکرەکەیان دایەلۆژی فیکری ئێمە بکەنەوە، پانتاییە بەتاڵەکان بەداهێنان پڕبکەنەوە.. چونکە کە باس لە کلتور و پڕ بوونەوەی پانتاییەکانی دەکەین مەبەست لەوە نیە کلتور وەکو ئامار و گەنجینە پڕ بکرێتەوە، بەڵکو مەبەست لە کایە مەعریفییە جۆرا و جۆرەکان و چەمك و بونیادەکانە، پێویستە هەر تیۆر و مێتود و فیکرێکی جیهانی کە دەهێنرێت نەبێتە کار کردنی ئامێری وەکو (حەرب) ئاماژەی پێدەکات :

(ئەوەی لەسەر عیلمانیەت دەگوترێت ، هەمان شتە کە لەسەر دیموکراتی و عەقڵانیەت و نوێخوازی دەگوترێت ، کە ئەم هزرانە ئامێر نین بیانگوێزینەوە و بەکاریان بهێنین ، بەڵکو ئەوانە ئەزمونێکن گرنگییان لە ناواخنی تاکڕەوی و داهێنانەوە بەرجەستە بووە ٢ لا٢٧ .

(حەرب) نموونەی (فۆکۆ) دەهێنێتەوە کە خوێندنەوەی بەرداری بۆ (دیکارت و ئەفلاتون) کردووە و کە لەو دوو بیریارەدا مەعریفەی نوێ کردۆتەوە و لە هەمان کاتدا هزری نوێ کردۆتەوە. هەر بۆیەش ئاماژە بە نوێ کردنەوەی هزر دەدات ، بەم جۆرەش باس لە ئیشکردن دەکات لە نوێخوازیدا

(بەڵکو بۆ ئەوەی دەرچونێك دەربچین کە زیاتر دەوڵەمەند و خاوەن مەعریفە و هێز و ئامادەبوون بێ لە پەیوەندیەکانمان بە جیهان و شتەکانەوە (٣) لا ٣٧ .

لێرەوە گرنگی هەموو فیکر و تیۆر و میتۆدێکی جیهانی دەردەکەوێت، کە پێویستە دووبارە کردنەوەی بەرهەم هێنان و تەشکیل کردنەوەی بێت و کار کردن بێ لەگەڵ چەمك و بونیادەکاندا.. نەوەك هەر لە خۆوە لاپەڕە رەش بکرێتەوە و بیری بیریارێکی رۆژئاوا بگوێزرێتەوە سەر لاپەڕەی کوردی ، بەبێ ئەوەی داڕشتنەوەیەکی نوێ لەخۆی بگرێت.

کێشە و قەیرانی رۆشنبیریی ئێمە لەوەدایە، کە ئەگەر شارەزاکانمان تایبەتمەند بونایە بە داهێنان ، دەبوو هەرچی کێشەی رۆشنبیری ئێمە هەیە کۆتاییان پێبهێنایە، بەڵام بەداخەوە پرۆژەکانی فیکر و بەرهەم هێنانیشیان کوشتووە. چونکە داهێنان پێویستی بەتایبەتمەندێتی

PDF4Kurd

هەیە، لە بوارە جیا جیاکان و ئاستە بەر بڵاوەکانی ڕۆشنبیریدا، توانا بوونی کار کردنە بە میتۆد و تیۆر و فیکری بیریاران لەناو چەمك و بونیاد و پانتاییە بەتاڵ و لاوازەکانماندا.. دووبارە کردنەوەی واقیع و بەرهەم هێنانە، هەڵوەشاندنەوەی شتە باوەکان و دامەزراندنی چەمکی نوێ یە.. هتد. کێشەی ڕۆمانیش بەوە کۆتایی دێت کە خوێندنەوەی خۆمان بکەین ، نەوەك بەو ڕا پرسیانەی کە زۆریان بەلای چەمك و بونیادەکانی ڕۆماندا ناچن و ناتوانن مێژوی ئێمە و ڕۆمان بخوێننەوە یاخود داهێنان لەپانتاییەکدا بکەن.

لەبەر ئەوەی ئەو ڕاپرسیانە زۆریان لە ماڵەوە لەبەر نووسینی بیرمەندەکانی تردا دەنوسرێنەوە و لەسەر ڕۆمانی کوردی دەبنە دەرزی ڕشانەوە و تاعون ، کە ئەو بیرمەندە لەسەر کێشەی ڕۆمانی نەتەوەکەی خۆی نووسیویەتی ، کە ئاست و زەمەنی ڕۆمانی ئێمە و ئەو، چەند سەدەیەکی تەواو جیاوازی هەیە، لە گەشەو پێکهاتە و کلتووردا. هەر بۆیەش زۆر لەو نووسینانە بۆشاییەك (لەو ژوورە بەتاڵانەی کۆشکی کلتوری ئێمە پڕ ناکەنەوە).

هەر بۆیە قسەکردن لە سەر قەیرانی ڕۆمانی کوردی دەبێت لەو خاڵانەوە دەستپێبکات کە لە ئێستادا بوونی هەیە، ڕەخنە لە واقیعی ئێستا بگیرێت ، ئەو شتانەی کە لە کلتوری ئێمە دا بوونیان هەیە، ئەمەش لە واقیعی ڕۆمانی کوردیەوە سەیری بکەین نەك واقیعێکی تر. پێویستە لێرەدا جیاوازی لە نێوان کەسی بیرمەند و کەسێك کە حەرفێکی لە فیکر نەبێ بکەین. چونکە کەسی بیرمەند ڕق وقین و سانسۆری (ناو) ی لانییە، کەسێکە بە فیکر چەمکەکانی جیهان

دەگوێزێتەوە، چونکە کەسێکە بەرهەم هێنەرە بۆ فیکر و بەر لە هەموو کەسێك کێشەی لەگەڵ فیکری خۆیدایە و لە ڕێگەی فیکرەوە بە ڕووی جیهانی فیکردا دەکرێتەوە. وەکو (عەلی حەرب) ئاماژەی پێدەکات نەوەك بفەلسەفێنی و ورێنە بکات. بەڵکو دەبێت دایەلۆژی فیکری ئێمە بکاتەوە، لەگەڵ جیهانی فیکر و دایەلۆژەکانی فیکری نوێدابن.. بە تایبەتیش قسەکردن لەسەر ژانرێکی وەکو ڕۆمان کە هەڵگری دەیەها خوێندنەوەی جۆراو جۆرە.. دەستکەوتەی هونەرەکانە بە گشتی و گەورەترین هەستداریێتی لە بەهاو کۆی توخمە هونەرییە جیاوازەکاندا هەیە، هەروەها وێنە و مۆزیکا و کار تێکەرە دەنگییەکان و مێژو و ئەو پێشبینیانەی بە ڕووداوەکانی دوا ڕۆژەوە پەیوەستن. هەر بۆیە بۆ ئەوەی ناسنامەیەك بۆ ڕۆمانی کوردی بدۆزینەوە پێویستە بەرەو پانتاییەکانی فیکر و نوێً بوونەوە و دایەلۆژ بچین ، نەوەك بەرەو دۆگمایەکمان ببەن لە نووسینی نەتەوەیەکی تر و ڕای بیریارێکی ئەورووپی لەسەر زەمەنی ڕۆمانی نەتەوەکەی.

ئەگەر تەنیا کێشەی ڕۆشنبیری بریتی بێت لە نووسینەوەی بیری بیریاران ئەوە تەنیا کاری وەرگێڕانە، کلتوری ئێمەش بەوە پڕ نابێتەوە کەڕای ئەوانە بە ڕووتی بهێنرێت، بەڵکو دەبێت خوێندنەوە بێت بۆ ئێمە و بۆ جیهانبین و ڕوانین و جارێکی تر وێنامان بکاتەوە، چونکە ئەو شێوازە کە لە کاری بیرمەندێك چووە دەر.. کەسێك لەسەر واقیعێکی وەکو ڕۆشنبیری کوردی ناڕەوا خۆی کردە بیریار، بەبێ پاشخانی فیکر و مەعریفە چی کارەساتێك بۆ ئایندە دەخوڵقێنێت ؟

PDF4Kurd

ئەو شێوازانە بەشێکن لە ورێنە کە لەسەر ئاستی فیکردا ترسناکی لە ڕادەبەدەرە. هەر بۆیە لێرەوە پێویستە بپرسین: چۆن هاوبەشی گۆڕانەکانی جیهان بکەین ؟! چۆن لە پەیوەندییە نێو نەتەوەییە ڕۆشنبیریەکاندا بەشداربین ، پانتایی و کایە مەعریفیەکانمان پڕ بکەینەوە؟! چۆن دایەلۆژی فیکری بکەینەوە؟! بە ورێنەی (ئەهلی گێژەلۆکە) [٤] ؟ یان بە دایەلۆژی ڕۆشنبیری ؟ کە دیارە هەنگاو بۆ ئەم پرۆژە فیکریە پێویستی بە گۆڕان هەیە ، لە سەرجەم پێگە ڕۆشنبیریەکانی ئێمەدا کە ئەم قەیرانە ترسناکەیان لە واقعیی کلتوری ئێمەدا سازاندووە.

هەر لێرەوە پێویستە بەرەو واقیعێکی نوێ بچین و دامەزراندنەوەی چەمکەکانمان بکەین.. کلتوری کوردی لە ئێستادا پێویستی بە گۆڕانێکی گەورە هەیە، کە لەو مەنگییەی ڕزگاری بکات ، کە ئەمەش دەبێت کەسانی تایبەتمەند بە بوارەکانی فیکر و داهێنان کاری تیادا بکەن نەوەك (ئەهلی گێژەلۆکە)، چونکە بەر لە هەموو شتێك دەبێت ئەوە بزانین کە کلتوری کوردی لەئاستی جیهانیدا دواکەوتووە لە هەموو بوارەکاندا، هەر بۆیەش هاو کێشە و بەراورد کردنی بە کلتوری جیهانیەوە کارێکی زۆر زۆر ترسناکە و تایبەتمەندێتی فیکری دەوێت ، چونکە کلتوری ئەوان پابەندی ژیاری کۆمەڵگەی ئەورووپیە بە هەموو گۆڕانە فیکری و فەلسەفی و زانستی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی و ئابوریەکانەوە.. بەڵێ سنوور بۆ ڕۆشنبیری نییە، بەڵام هەمیشە تایبەتمەندێتی و جیاوازیی لەبەر چاو گیراوە، ئەمەش لەوەوە دێت کە کلتوری خۆمان بە کلتوری ئەوروپا پێوانە نەکەین ، وەکو (جابری)

ئاماژەی پێدەکات لەسەرئەقلی عەرەبی/ (بروانە . نحن والتراپ)، لێرەش کردەی بەرهەم هینان دەردەکەوێت کە پێویستی ئێمەیە چونکە تایبەتمەندێتی لە ڕۆشنبیریدا نیە وەکو (حەرب) ئاماژەبە (دیکارت) دەکات کە فەلسەفەی ئەوروپایی نوێکردبێتەوە، ئەمەی لە پێناوی فەرەنسیەکاندا نەکردوە بەڵکو ئەو پانتاییەکی نوێی بۆ بیرکردنەوە کردۆتەوە ئەویش پانتایی(خودێتی) یان (من) ە، چونکە ئەو تەنیا خۆی بە بیریارێك دەزانێت بەم پێیەش کارەکەی تایبەت مەندە بە هەموو کەسێکی بیرکەرەوە(من بیردەکەمەوە: کەواتە من هەم) هەموومانی سەر قاڵ کردووە ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژئاوایی ، عەرەبی و ئەورپی لا ٢٨٤ .٢٨٣ (٥)

لێرەشدا ئەوە دەردەکەوێت کە سنوور بۆ فیکر نییە.بۆیە (حەرب) ئاماژەی پێدەکات:

(من وای دانانێم کە دیکارت و کانت یان هایدگەر و فۆکۆ، هەروەها ئەرستۆ ئەوەندەی تایبەتمەندن بەڕوناکبیری ڕۆژئاوایی یەوە ئەوەندە تایبەتمەند نین بە منەوە (٦) لا ١٦).

هەر لێرەوە ئەو ترسناکیە لە پرۆژەی کار کردنی ئێمەدا دەردەکەوێت، چونکە دەبێت جیاوازی و تایبەتمەندێتی لەبەر چاو بگرین ، لەسەر ئاستی پرسیار و داهێنان ، تایبەتمەندێتی لەبەر هەمهێنان کە بتوانین داهێنان لە پانتایەکانماندا بکەین ، لەبەر ئەو تێۆرەی کە لەجیهاندا هەیە، پرسیارەکانی (ڕۆب گریێ) جیاوازە لە پرسیارەکانی کەسێك لەسەر ڕۆمانی کوردی کە شوناسی دیار نی یە. بۆیە ئەم شێوە کار کردنە لای کەسانی بیرمەند و ئەوانەی لە

PDF4Kurd

مەجالەکانی فیکردا کار دەکەن دەبێتە داهێنان و لای (ئەهلیش دەبێتە کارەسات)!! چونکە پرۆژە فیکریەکان بە ورینە لەسەر بیریارانی جیهان تەواو نا بن.. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کە ئێمە داخراو بین . بەڵکو مانای کرانەوەمانە بەڕووی جیهاندا، بەڵام کرانەوەیەکی فیکری کە بتوانین چەمکە کۆن و بێ کەڵکە کانمان بە چەمکی نوێ بگۆڕین و داڕشتنەوەی نوێ بە حەقیقەتەوە بکەینەوە.

لێرەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە بێ شوناسی ئێمە تەنیا لەسەر ئاستی ڕۆمان و پێکهاتەکانیدا نییە، بە قەد ئەوەی زۆربەی پانتاییەکانی ئێمە بەتاڵن ، ئێمە نەمان توانیوە داڕشتنەوەی خۆمان بکەین لە ئامادەکاریەکانی زەمەندا و چۆن ئێستا بۆ ئایندە بەرجەستە بکەین ؟ کامەیە پەیوەندییەکان کە زنجیرەی ڕابردووە؟ بۆیە پێویستە لە هەموو بوارەکاندا داڕشتنەوەیەکی نوێ بکەین، ،کلتوور پێویستی بە ڕاڤە و خوێندنەوە و داڕشتنەوە هەیە لە پەیوەندی ئەندامێتی یان.. لە ئاست و پلە و قۆناغەکانیان.. بە وێنەی ئەنتۆلۆژی نەوەك بە وێنەی ئایدۆلۆژی وەکو (حەرب) ئاماژەی پێدەکات.

پرسیارەکانمان بۆ شوناسی ڕۆمان ، بۆ داڕشتنەوەی پەیوەندییەکانمان و پەیوەندییەکانی ئەم ژانرە بەرجەستە دەبێت ، کە ڕۆمان خۆی ژانرێکی مەعریفییە و بەردەوام لە هەوڵی نوێ بوونەوەدایە و بەشدارە لە دیالۆژی فرە ڕۆشنبیری و فرە زمانیدا و پێویستە بە دیدو جیهانبینییەکی نوێ و لەسەر ڕوانینی نوێ بۆ شوناسی ئەم ژانرە سەر سوڕهێنەرە بچین ، هەوڵی خوێندنەوە و بەرجەستەکردنی بدەین لە ئاستە جیا جیاکاندا ، هەتا خۆمان لەسەر ئاست و پەیوەندی و قۆناغە

جیاوازەکاندا بخوێنینەوە، چونکە ڕۆمان لە ساتەوەختی ئێستایدا هەموو ئەو قۆناغانەی بڕیووە کە هەوڵ بدەین لەسەر بنەما شەفەوی و گەلییەکان لەناو کلتوری ئێمەدا شوناسی بدەینێ ، چونکە ئەو هەوڵی گەیشتن دەدات بە فیزیای نوێ ، لە پەیوەندی کار کردندایە لە بوارە مەعریفییە جیاوازەکان ، لەسەر ئاستی زانستەکان و فەلسەفە.

PDF4Kurd

٣) پرسیاری شوناس

هەر لەم ناو نیشانە ترسناکەوە دەکەوینە نێو پرسیاری سەرسوڕهێنەر، ئەوەش پرسیاری شوناسە بۆ ڕۆمانی کوردی ، ئەمەش پابەندی ئەو پرسیارانەیە، کە لە فراوانی ئەو پرسیارانەی ترەوە بەر جەستەیە، چونکە کەباس لە شوناس دەکەین کۆمەڵێك نیشانەی هاوبەش هەیە، ئەمەش پێویستی بە دایەلۆگ و مشت ومڕی هاوبەش هەیە، چونکە شوناس جیا کردنەوەی کۆمەڵێکی دیاریکراوە لەوانی تر، یاخود ژانرێك لە ژانرەکانی تر، یا ناو نانی ئەزموونی کوردی بە ڕۆمان و شوناسێك بەو ناو نانەی ڕۆمانی کوردی! کە دیارە شوناس جیاوازی هەیە لە شێوازەکانیدا ، کە باسیش لەم شوناسە دەکەین تەواو هەموو ئەو پرسیارەکانمان بەر جەستە دەبنەوە، چونکە پرسیاری کلتور و خود و نەتەوە و زمان.. هتد دروست دەبن. هەروەها ڕۆمان پابەندی تیئور و ڕاڤەو خویندنەوەیە، ناکرێت بەبێ دارشتەی تیئۆر باس لە شوناسی بکرێت ، کە ئەویش ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ ڕیشەی تیئورەکەی ئەورووپییە، داهێنانی "هێجل ومارکس و فرۆید و لۆتکاشە و دوایی باختین بە داهێنانی شەخسی خۆی گەشەی پێدا ، ئەمەش بۆ ئێمە زۆر پرسیار و گومان دروست دەکات ، لە کاتێکدا ئێمە بۆشوناسی نەتەوە تووشی مشتو مڕێکی زۆر دەبین ، نازانین چۆن باس لە شوناسی بکەین ؟ ئیتر چۆن شوناسی ڕۆمان دیاری بکەین ، ترسناکی لێرەوەیە.

زۆر لە بیرمەندانی عەرەب بوونی شوناسی خۆیان لە زمانی عەرەبی و ئاینی ئیسلامەوە بەر جەستە دەکەن (د. هاشم الملاح) شوناسی ڕۆشنبیری عەرەبی لە دەرکەوتنی ئاینی ئیسلامەوە دیاری دەکات، کە توانی عەرەب یەك بخات لە بواری ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتی و ڕامیاری لە چوار چێوەی یەك نەتەوە و یەك دەوڵەتدا. بەم پێیەش ئیسلام لە سەرەتای دەرکەوتنیەوە پەیامێك بووە بـــۆ عەرەب ، بۆ خەڵکەکەی . کە دیارە بیر و بڕوای جیاوازیشیان هەیە.

بەمجۆرەش ئێمە چۆن باس لە شوناسی ڕۆشنبیری و نەتەوە بکەین ؟ کە بە درێژایی مێژوو هیچ شۆڕش و ئاین ودەسەلاتێك نەبووە کورد یەکبخات ، هەمیشە لە پارچە پارچە بووندا بووە.

(د. هـاشم) پێناسەکـــردنی بۆ شوناس لە پەیوەندی ئەندامێتی و ڕۆشنبیری و نەتەوەدا دەردەخات ، کە ڕۆشنبیری بەتوخمە جـــۆر بە جۆرەکانی یەوە یارمەتی دەری پێك هاتنی نەتەوەیە و تایبەت مەندێتی جیاوازی دەداتێ ، کە ئەویش لە شوناس و کەسێتی نەتەوەییدا نواندنی دەکات، هەر بۆیە دەڵێ: (هیچ نەتەوەیەك بەبێ ڕۆشنبیرییەکی تایبەتی نابێت و هیچ ڕۆشنبیرییەکیش بەبێ نەتەوە بونی نابێت/ ٧ ل ٤٤

ئەمەش لە بەراوورد کردنی بە ئاستی ڕۆشنبیری و نەتەوەدا دەردەکەوێت ، کە کۆمەڵگەی ئێمە لەبەر داکەوتوویی لە بواری ڕۆشنبیریدا نەیتوانیوە خۆی ڕێکبخات ، لە بـەر ئەوەی شـــوناس کـــۆمەڵ جیادەکـــاتەوە بە سیفەتەکانی خۆیەوە لەوانی تر، ئەمەش دەبێتە بابەت بۆ ناکۆکی.

PDF4Kurd

بەم پێیەش شوناسی ئێمە ترسناکە، ئەمەش لەوەدایە بەیەك نووسین و ڕایەك ناتوانین بگەینە ڕایەکی ڕەها لەسەری ، چونکە پێویستی بەکرانەوە هەیە لە فیکر و دایەلۆگەکاندا. لەبەر ئەوەی واقیعی ئێمە شێوێندراوە، چۆن ئێمەش شوناس دیاری بکەین ؟ بگەڕێینەوە بۆ زەرادەشت کە بە هۆی ڕۆمی بێزەنتیی هەموو شوێنەوارێکیان کاول بوو ئەو پێشکەوتنەی کە هەیبوو لە زەمەنی خۆیدا کوژایەوە، دوای ئەوەش هەتا پێخستنەوەی کورد لەسەردەمە نوێکانی داکیرکەری نەهاتە ناو بواری پێشکەوتن ، لە لایەکی تر نەتەوە لە سایەی دەسەڵا تەوە یەك گرتووە نەبووە، هەتا ئێستاش ئێمە شیرازە پچڕاوین لە ڕووی نەتەوایەتی و چینایەتییەوە، هەر بۆیە شـــوناسی ئێمە ئـــاڵۆزە لەبەر ئەوەی زۆر لە بیریاران لایان وایە کە لەم دوو چەرخەی دووایی دا ئەم چەمکە دەرکـــــەوتوە، زاناکـــانی کۆمەڵایەتی و ئەنترپۆلۆژیا ڕۆڵی کاریگەریان بۆ گێڕاوە کە (د . هاشم) شوناس لەسەر ئاستی ڕابردوو و ئێستا بەوە پێناسە دەکات، کە لە ڕابردوودا چەمکێکی میسالی جێگری هەبووە، بەڵام لە چەرخی نوێ دا سروشتێکی مێژوویی و کۆمەڵایەتی ڕێژەیی هەیە گواستنەوە و گۆڕانی هەیە، لەگەڵ بزووتنەوەی مێژوو گۆڕانکارییە ڕیشەییەکانی ، هەر بۆیەش ئەو بەرفراوانبونەی داگیرکـــــەری کە دەوڵەتانی ڕۆژئاوا دژی وڵاتانی ئاسیا و ئەفریقا و ئەمریکای لاتینی کردوویانە، بەشاردنەوەی سیماکانی دەزانێت

(هەوڵدانی ئەم دەوڵەتانە بۆ سڕینەوەی سیماکانی ڕۆشنبیری و شارستانی ڕۆڵەکانی ئەم دەوڵەتە ژێر دەستانە ئەمە وای کرد , کە

هەستی نەتەوەییان تیادا زیندوو کردۆتەوە و پاڵیان پێوە دەنێت کە زیاتر پێ لەسەر ڕۆشـــــنبیری و شوناسی شارستانیانەی ناوازە دابگرن/ ٨ ل٤٣

دیارە بە درێژایی مێژوو ئێمە سیما و بوون و خاك و جوگرافیا و زمان و ...هتد سڕدراوەتەوە، هەمیشە لە ململانێی مانەوەدا بووین ، کە ئەمەش د. هاشم بە تاقی کردنەوەیەکی چارەنوس سازی دادەنێت

(لەم بوارەدا ئەمە تاقی کردنەوەیەکی چارەنوس سازە کە پەیوەندی بەتاقی بونەوەی ڕۆشنبیری و شارستانییەوە هەیە ئەویش ئەوەیە هەبێت یان نەبێت.)   ٩ل٤٣).

ئەم ترسناکییەش لە سەردەمی نوێ دا لە شۆڕشی زانیارییەکانەوە دەبینێت لە زاڵ بوونی ئەم دەوڵەتانەوە لەسەر تۆڕە زانیارییەکان لە جیهاندا لەڕێگەی مانگی دەستکرد و تۆڕی تەلەفزیۆن و ئەنتەرنێت و دەزگاکانی هەواڵ و ڕۆژنامە و ڕۆڵی بڵاوکردنەوە، ئەمەش وای کردووە، کە دەوڵەتانی دواکەوتوو هەوڵی پاریزگاری شوناسی ڕۆشنبیری بدەن ، تا لە مەرگ ڕزگاری بکەن ، چونکە لای وایە کە مەرگی بایۆلۆژی کۆمەڵگە ناکوژێت.

(لەبەر ئەوەی نەتەوەکان لە ڕێگەی مەرگی بایۆلۆژی یەوە لە ناوناچن ، بەڵکو لە ڕێگای شیکاری کردنی ڕۆشنبیری یەکـــــانی و پوکانەوە و ئاوێتە بوونی نەوەکانیەتی بە ڕۆشنبیری نەوەکانی تر ١٠ ل٤٣) ئەم ڕایەش ئەوە ناگەیەنێت کە دابڕان و ڕای دۆگمایی هەبێت ، بەڵکو ئەو داوای دایەلۆژی ڕۆشنبیری و شارستانی دەکات لە نێوان نەتەوەکاندا لە پێگەی یەکسانی و ئاڵو گۆڕ کردنی ڕێزەوە، نەکو لە

PDF4Kurd

پێگەی بێهێزییەوە، وەکو لاپەڕەی مێژووی ئێمە دەریدەخات کە هەمیشە بوون ومێژووی پوکێنراوەتەوە و هەمیشە دابڕاویان کردووە لە دایەلۆژی شارستانی و پەیوەندییەکان ، سیمایان شاردوتەوە و بەرەو مەرگیان بردووە، مامەڵەی دراوسێکان لەگەڵ کورد هەمیشە مەرگەسات بووە، تەنیا چەکیان نیشانداوەو لەو بوارەدا چاوی کراوەتەوە و لەلایەنەکانی تر دابڕاویان کردووە لەجیهان ، هەروەك " د، هاشم " لای وایە: ئێمە لە جیهانێکدا دەژین ڕێگە بە دابڕان نادات ، هەموو هۆکارەکانی پەیوەندی ئاڵو گۆڕی ڕۆشنبیری و شارستانییەوە بەرەو پێگەیشتن و دایەلۆژمان دەبەن ، ئەمەش دەخاتە ئەستۆی پیاوەکانی فیکر و ڕۆشنبیری و مامۆستاکانی دانیشگا و دوای ئەوانیش ڕۆڵی پیاوانی ڕامیاری و دەسەڵات ، هەتا ڕامیاری گشتی هەڵبژێرن بۆ گەشەی کۆمەڵ و پەرەسەندنی . لێرەدا ئاستی ڕۆشنبیری ئێمە تەواو دەردەکەوێت ، لە پێگەی بەرهەمهێنان و پرسیارەکانمان دەربارەی شوناسێك کە" حەرب" بە مینێکی چێنراوی دەزانێت و زۆر لە تیئۆریستەکانی جیهان بە سامنا کی لێی دەڕوانن.

ئیتر لە کوێوە بۆ شوناسێك بۆ ڕۆمانی کوردی بگەڕێین ، لە کاتێکدا ئەم ڕۆمانە لەسەر ئاستی تاقیکردنەوەی دەقی ڕۆماندا لە چوار پارچەی جیاوازەوە گەشەی کردووە، کە هەر یەکە پابەندی کلتوری نەتەوەیەکی جیاوازە، کە ئەوانیش دیسان تیئۆری ڕۆمانیان لە ئەورووپاوە وەرگرتووە، کە ئەمە یەکێکە لەو کێشە ترسناکانە!! لێرەدا لە نیشانەی دەقەکانەوە دەتوانین ئەو ناونانە بکەین یا نا ؟! یان پێویستە بگەڕێین بۆ ئاستی خوێندنەوەیەکی بەرهەم هێن ، چونکە شوناسی ئێمە نادیارە

و لەناو گەرداوەکانی زەمەندا وونە ، ئایا لە چی زەمەنێکدا لە ئایندە بوونی هەیە ؟ چونکە ئێستا باس کردنی شوناس بۆ ئێمە ترسنا کییەکی گەورەیە، هەروەکو (عەلی حەرب) لە دواگەڕانی خۆیدا بۆ شوناس دەکەوێتە گەرداوی دوودڵی

(من لە نێوان شوناسە جیاوازەکاندا دوو دڵم ، لە پشتی چەند دەمامکێکی بێ شومارەوە خۆم دەشارمەوە [11] ص ١٠٦)

هەر بۆیەش دۆزینەوەی شوناسی من سەختە، چونکە بە درێژایی مێژوو لەناو گێژەنگی کارەساتەکاندا بووە، لە بنەڕەتدا بزرکراوە، لە کاتێکدا شوناسی نەتەوە و جوگرافیا و خاکم دزراوە، ئیتر چۆن بۆ شوناس بگەڕێم ؟ وەکو(حەرب) ببمە فەرەنسی ، لەبەر ئەوەی بە ڕۆشنبریان ڕۆشنبیر بووم ، یان ببمە بودی و مەسیحی و ئەغریقی یان تەماهی لەگەڵ بکوژەکەمدا بکەم ؟! ئەی کەواتە چۆن بتوانم شوناسێکی نامۆ هەڵبژێرم کە هیچ نەبێت وەك مرۆڤێك جێگەی قاچم لەسەر زەوی ببێتەوە.

(بەم جۆرەش شوناسی من فراوان دەبێتەوە، تا سنورێك کە بێزم لە خودی خۆم ببێتەوە، وای دادەنێم کەمتر بم لە بەردێك [12] ل ١٠٦)

بەم شێوەیەش ئێمە لە قەیرانی گشتگیری خۆماندا چۆن خۆمان بۆ شوناس ببینینەوە؟! لە کاتێکدا ئێمە لە ئاوێنە بەندی ژووریکەوە سەدان تیشك لە چاومان دەدات.. لەوێوە جەستەمان بۆ شوناس دەبینینەوە.. کە دیل و بارمتەی بکوژەکەمم ، من لەگەڵ کێ تەماهی بکەم ؟ چۆن بوونی خۆم بدۆزمەوە ؟کامەیە ڕیشە و ڕەگەزی بوون و پەیوەندییەکانم ؟

PDF4Kurd

ئیتر لە کوێوە لەناو جیهانی سەدان لایەنەکەی ڕۆمانەوە خۆمان بۆ شوناس ببینینەوە؟ لە کلتورێکی هەژار ، پڕ لە قەیرانی جۆراو جۆر، هەر بۆیەش ئەم هۆکارانە لە گومان و دوو دڵی بەرامبەر شوناسی پێکهاتەیی و شوناسی بوارەکانی تر بۆ ڕۆمانیش سەرسامان دەکات! ئەوەشی کە زیاتر دوو دڵمان دەکات ئەو پرسیارەیە، کە ئایا ڕۆمانی کوردی شوناسێکی لە ڕابردودا هەیە؟! ڕەگ و ریشاڵ و چەمك و بونیادەکانی لەو کلتورەدا چییە؟! ئایا دەتوانین ئەم شوناسە لە ڕابردوودا بەر جەستە بکەین ؟! یاخود ئێستا شوناسێکی وەرگرتووە؟! یاخود لە گەردەلوولی مێژووی ئێمەدا بێشوناسی هەڵبژێرین و بەرەو ئایندە بۆ شوناس و دۆزینەوەی بچین.. چونکە شوناس نیشانەی هاو بەشی هەیە و بۆ شوناسی ڕۆمانیش دێینەوە ناو کلتور، لێرەشدا پێویستی بە ڕای کۆمەڵ و توویژی چڕو پڕ هەیە. هەروەها شوناس گۆڕان و پەرەسەندنی هەیە، ئەمەش پەیوەستی چەمکەکانی تر دەبێت. چونکە ئامادەبوونی ئێمەیە بۆ داهێنان .. بۆ داڕشتنی جیهانێکی نوێ ، بۆ ناسینەوەی ئاستەکانمان، بۆ دەرخستنی جیاوازی و دا هێنان ، هێڵی پەیوەندییەکانی ڕابردو و ئێستا و ئایندە. بەرهەم هێنانی ئاستە جیا جیاکانە بەرەو زەمەنی ئایندە. هەر بۆیە شوناس واتایەکی ترسناکی هەیە، لەو پرسیارانەدا گێژمان دەکات کە ئێمە زمانمان گۆ ناکات.. کە ئێمە زەلیلین لە بەردەمی داهێنان بۆ کردنەوەی دایەلۆگی فیکری.

(وام لێهاتووە کە پرسیارکردن دەربارەی شوناس پرسیارێکی مین ڕێژکراوە.. ئامانجی بە کێشکردنە بۆ ئەوەی بکەومە داوەکەوە، چونکە

PDF4Kurd

ئەو دەیەوێت کە ببمە بارمتەی شوناسەکەی خۆم ، دیلی بیر و بڕوا و نەریت و ئاکارە جێگرەکان یان بیرۆکەیەك ببم کە من هەڵم نەبژاردووە [١٣] لا ١٠٥)

ئەمەش مانای خۆ دۆزینەوەیەکە کە لەڕێی داهێنان و دەرخستنی جیاوازی و بەرهەم هێنان و ڕوانین و ئەزموون و زمانەوە ، نەکو شونایکی سەپاو.

هەر بۆیە گەڕانی ئێمە بۆ شوناس زۆر زۆر سەختە، چونکە هەروا بە سانایی نانوسرێت..لەبەر ئەوەی نەمانتوانیوە لە جیاوازییەکاندا خۆمان بدۆزینەوە، شوناسیش لەڕێی پەیوەندییەکانیەوە بەر جەستە دەبێت کە پێکهاتەی نیشانەی مادی و مەعنەوین و لەیەك سیستەمدا بەر جەستە دەبنەوە، شوناسی ئێمەش بە هۆی قەیرانی ڕۆشنبیرییەوە، هیچ نیشانەیەکی لە ڕاڤەو توێژینەوەدا ئەو چەمکەمان بەواتای خۆی نیشان نادات.. بۆیەش بە دوای نادیاردا پەلکێشمان دەکات.. کە دیارە لەسەر ئاستی ڕۆمان و پێکهاتەکانی دەکەوینە نێو پانتاییەکی ترسناکەوە (ڕابردوو ، ئێستا ، ئایندە ، زانستەکان ، فەلسەفە، ئەدەب ، هونەر ، خود ، ئەو ، ئەوان .. هتد).

سەرەتا لە گەڕانەوەی ڕابردوو ئەوا گەڕانە بە دوای گیای نەمریی ، یان بەشێکە لە شێتی ، چونکە ڕۆمان ئێستا لەو ئاستەدا نەماوە کە بگەڕێین بۆ مەعریفەی گشتی یان چەمکی سواو و لە کەڵك کەوتوو بۆ ئەوەی ئێمە لەم چرکەیەدا شوناسێکی بۆ ڕۆمان تیا دا بەرجەستە بکەین ، ئێستاش هەمان چرکەمانە کە لە پەیوەندیی ڕابردوودا ئەو ئامانجەی هەیە، بەرەو ئایندەش ئەوا چرکەکانی ئێستامان ئەو

نیشانەیە دەردەخەن ، ئایا دەتوانین فراوانی کرانەوە بە هەموو پانتاییەکان ببەخشین و داهێنان بکەین ، ئایا لە تواناماندا هەیە دایەلۆگی فیکری نوێ بکەینەوە؟! ئایا دەتوانین پسپۆڕە فەیلەقیەکانی ڕۆشنبیری کوردی بجوڵێنین هەتا لەبەر خاتری سورەتی (ن. و القلم) بکەونە نوسین و داهێنان ئێمەش دیکارت و فۆکۆ تەنیا بە فەرەنسی نەناسین ، بتوانین ڕاڤەی تیۆری جیهانی بکەین ؟ چونکە ئێمە کە ئاستی ئێستای خۆمان و ئاستی ڕۆمان دەبینین ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت ، کە لە ئێستادا چ شوناسێك بدەین بەم ژانرە، لە کاتێکدا ئەو شتانەی کە لە ڕابردوماندا هەن هیچ زنجیرەیەکمان نادەنێ ، کە کۆمەڵێك ئاماژە یان شێوازی پەیوەندیە هەتا ئێمە لە ئێستای فیزیای نوێدا ڕۆمانی کوردی تیا دابمەزرێنین ، هەروەها کێشەی دامەزراندن و شوناس لە ئێستادا بۆ ئێمە (کەوتنە خوارەوەی خودی جیهان) خۆیەتی ، لـــــە کاتێکدا کتێبخانەی ڕۆمــــانی کوردی ئاستێکی تەواو تەواو خراپی هەیە.

هەر لێرەوە ئێمە لە گەڕانێکی وا دا تووشی ئاڵۆزیی دەبین ، چونکە کێشەی بێ شوناسی ئێمە تەنیا ڕۆمان نییە، من خودێکی بێ شوناسم ، یان شوناسم بزر بووە.. یان گۆڕاوە).. هتد لە کوێوە بۆ شوناس بچم ؟ بە زنجیرەی زنجیرەکاندا شۆڕببمەوە بۆ ڕابردوو، بەرە و بنەڕەت ، یان لە ئێستادا پرسیار بکەم ، یاخود زەمەن سفر بکەم ، چەرخی ٢٢ بکەمە زەمەنی پرسیار ؟ چونکە شوناس لە بەر جەستە بوونی داهێنان و جیاوازیە کاندایە، لە فراوانبونی پانتا ییەکانی فیکر و دۆزینەوەی پەنجەرەی نوێ دایە.

(بەڵام من وای نابینمەوە کە شوناسێکی پێشترم هەبێت ، بەڵکو من هەمیشە شوناسی خۆم نەك تەنیا بە جیاواز ییەکەم لەگەڵ ئەوی دیدا دەبێت ، بەڵکو بە جیاوازیم لەگەڵ ئەوەی کە پێشتربووم ، هەروەها بە کردنەوەم بە ڕووی ئەو شتانەی کە لای (ئەو) ن ، بە گشتی من لە کاتی سەرقاڵ بوونم لە سەر دەقەکان پێم خۆشە، کە هەڵوەشاندنەوەیەك بکەم بۆ شتە قێزە ونەکان و نەفرەت لێکراوەکان پلە و پایەی هەرچی یەك بێت [١٤] لا ١٠٨)

(حەرب) نیشانەی جیاوازی لە ڕۆشنبیریدا دەکات ، ڕۆشنبیریەك کە داخراوە زیاتر سروشتێکی دۆگمایی هەیە، بەم جۆرەش دیارییکراو جیا دەکاتەوە و دەبێتە مایەی شانازی بۆیان.

لێرەشدا گرنگی بیرمەند بەوە دیاری دەکات کە پێویستە پانتاییەك بۆ بیرکردنەوە بکاتەوە یان کەشێك بۆ تێگەیشتن، ئەمەش ئێمە دەخاتە بەر پرسیار و گومان ، گومان لە هەموو شتێك ، تەنانەت لە خودی خۆمان.. لە هەناسەکانمان! چونکە شوناس کردنەوەیە، فراوان بوون و جیهان بینیە! داهێنانە، تەنیا لە لایەنێکـــــەوە سەیری ناکرێت. بەڵکو شوناس بە نیشانە مـــــــادی و مەعنەویەکـــــــانیەوە لەیەك سیستەمدا بەر جەستە دەبێت. بۆیە ئێمەش بۆ دۆزینەوەی شوناس پێویستە بە دوای پرسیارەکاندا بچین و داهێنان بکەین.. چونکە شوناس تەنیا ڕەهەندێکی نییە.

(دیسان هیچ شوناسێك نییە کە یەك ڕەهەند و یەك ڕوو بێ ، بەڵکو شوناسێکی ئاوێتەیە زیاتر لە ڕوویەکی هەیە و بە ڕووی زیاتر لەجیهانێکدا دەکرێتەوە [١٥] لا ١٠٦)

PDF4Kurd

لێرەوە پەیوەندییە جیاوازەکان دەردەکـــەون. . لـــە ئاستە جیاوازەکان و فراوان بووندا ، کە دێینە سەر شوناسێك بۆ ناز ناوی ڕۆمانی کوردی پێویستە شوناسی زمان بدۆزینەوە، زمان لە چوار پارچەی بەشکراودا ، پێویستە پرسیاربکەین ؟ شوناسی کلتور بدۆزینەوە، پێویستە نیشانەکانی گۆڕان و پەرەسەندن و داهێنان بزانین، ئەمانەش دەمانگێڕێنەوە بۆ بنەڕەت. کە بنەڕەتی ڕۆمانی کوردیش ئەو ناز ناوەیە کە هەیەتی ، چەند دەقێکە لە فەزای ڕۆشنبیری کوردیدا بەرز دەبنەوە.. جگە لە چەند هەوڵێکی سەرەتاییانەی ڕەخنەیی چەند دڵسۆزێك ئیتر ڕەخنەیەکی تایبەتی نییە هەتا بزانین چەندیان ڕۆمانن یان نا ؟ یاخود چی یان لە پەیوەندییەکانی ئێمە و ئاستەکانی ئایندەدا کردووە؟!یاخود ئەو جیاوازیانەیان چییە کە کردویانە لە ڕووی داهێنان لە زمان و شێواز و بواری هونەری و...هتد. هەر بۆیە لەو پرسیارەدا بەر جەستە دەبینەوە" کە ئایا دەتوانین بەم شێوازە ناز ناوی ڕۆمانی کوردی دیاری بکەین ؟!

هەر لێرەوە ئاست و قۆناغەکانی ڕۆمانو بنەڕەت و چەمکەکانی ڕابردوو بۆ ڕۆمانی کوردی دەردەکەوێت.. چونکە بنەڕەتیش پابەندی کێشەی شوناسە، چونکە ڕۆمان تیۆرێکی کوردی نییە، پێکهاتەکانیشی دەبنە دەیان پرسیاری تر. هەروەها پەیوەندیەکانیشی بە ژانرەکانی تری ئەدەب و هونەر و.. هتد.

هەر بۆیە لێرەوە دەکەوینە نێو گەڕان بۆ نادیار، بۆ ئایندە.. پێویستە ئێمەش پرسیارەکانمان بۆ جیهانێتی بۆ فراوان بوون و کرانەوە ببەین (حەرب) کە پرسیارەکانی گەشە پێدەدات نموونەی سەردەمی

عەباسییەکان دەهێنێتەوە، کە لە سەردەمی خۆیدا شارستانیەتی مرۆڤایەتی بووە. هەر بۆیەش ڕۆژئاوای ئێستا بە شارستانیەتی مرۆڤایەتی ناو دەبات. هەر بەم جۆرەش ئێمە لە ئێستادا پێویستە جیهان بە جیهانی مرۆڤایەتی و شارستانییەتی مرۆڤایەتی بزانین ، بتوانین کەلێن و پانتاییەکانمان پڕ بکەینەوە کە ئاسایی دەچینە ناو ڕۆشنبیری جیهانەوە بە گشتی ، گرنگ ئەوەیە ئێمە ببینە خاوەنی بیرمەند و کەسانی تایبەتمەند بە بوارە جیا جیاکان . ئەمەش بە شۆڕشێکی ڕۆشنبیری دەکرێت ، کە بتوانێت جیهانێکی نوێمان بۆ دروست بکات ، هەر بۆیەش ئێمە لە ئێستاوە بەرەو ئایندە دەچینە ناو هێڵەکانی میتا زەمەنەوە بۆ ئەوەی ئاستێك لە ئێستاوە بۆ ئایندە وەربگرین.

PDF4Kurd

بنەڕە تی رۆمان

پێویستە بۆ زانینی بنەڕەت ، ئاست و قۆناغی گەشەسەندنی رۆمان بزانین هەرچەندە بیریارانی رۆژ ئاوا و جیهان لەسەر بنەڕەتێکی تەواو بۆ رۆمان تەبا نین ، تویژینەوەی جیاوازیان لەسەر بنەڕەتی رۆمان هەیە.

ئاشکرایە کە رۆمان خۆی تیۆرێکی ئەوروپیە، گەڕانەوەش بۆ بنەڕەت جێگیر نییە، ئایا سەدەی ١٨ی دەدرێتە پاڵ کە رۆمان وەکو ژانرێکی ئەدەبیی بالا دەرکەوت، کە مرۆڤ گەیشتە ئەوەی هەست بە بوون و چارەنووسی خۆی بکات ، هەمیشە پرسیار لەسەر باری مرۆڤایەتیدا بەگشتی بکات و لە رۆماندا خۆی بدۆزێتەوە. یان مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ هەموو ئەو جۆرە ئەدەبیانەی بەپێی قۆناغی خۆیان لە سەرەتاییەوە هاتوون ، تا ئەو ساتەی کە رۆمان توانیی ببێتە ژانرێکی جیاواز و بالا لە ناو ژانرەکانی تری ئەدەبدا.(میخایل باختین) بۆ مێژوو بنەڕەتی رۆمان شیکردنەوەی قوڵ دەکات ، لای وایە کە گەشەی رۆمان هاو کاتە لەگەڵ هەڵوەشاندنەوە (تفسخ) ی زمانی رۆشنبیریی دایکی (یۆنانی یان لاتینی) بۆ زمانەکان و شێوە زمانە گەلییەکان ، ئەمەش لەسەردەمی (هلنستی) و سەردەمی رۆمان و گرنگی راپەرینی ئەوروپیدا بەیەکەوە هاو کات دەکات ، کە زمانە نەتەوەییە ئەوروپییەکان یەکەم گەشەیان تیادا کرد ، هەر بەم شێوەیەش رەگ و ریشاڵی رۆمان لە سەرەتاوە شی دەکاتەوە، هەر لە سەردەمی

سوکراتەوە بە گفت و گۆکانیەوە هەتا درەختی رۆمانی لەسەر رواند لە سەردەمی نوێدا، هەر بۆیەش گەڕانەوەی بۆ ئەو سەردەمانە بۆ ئەوەیە کە هەموو جۆرە ئەدەبیەکانی پابەند بە کاریگەریی بۆ پێکهاتنی ئەم ژانرە بوونیان هەبووە بدۆزرێتەوە. بۆیەش دەگەڕێتەوە بۆ ئاماژەکانی(سۆفرۆن) کە لە سەدەی پێنجەمی پ . ز نوسیوونی و هەموو شیعرێکی مەی خواردنەوە و ئەو نموونە هاتوانەی سەر زمانی ئاژەڵان و هەوڵدانە سەرەتاییەکانی (ایون) بۆ بیرەوەریی لە دورگەی (خیوس) نوسیوونی هەروەها تێرامانی (کریتیاس) و مەقالاتە داشۆرینەکانی ، هەروەها گفت و گۆکانی (سوکرات) کە جۆرێکی ئەدەبیی بوون کە پابەند دەبن بە داشۆرینی پتەو لە رۆمانی (لوسیلیوس و هۆراسیوس و پرۆسیوس و جوڤینال) وە، ئەدەبی مەیخواردنەوەی گەورە، کە بە داشورینی (المینسیبی) پەیوەند دەبنەوە، کە لە سەدەی سێدا بە یۆنانی نووسیوونی ، کە جۆرێکی ئەدەبییە، گفت و گۆکانی بە گفت و گۆی (لۆقیانووس) دەشوبهێن و دەکرێت هەموو ئەو جۆرە ئەدەبییانە لە گوتراوی داشۆرینی پتەودا پۆلین بکرێن ، کە توخمێکی راستەقینەن پێش رۆمانیان داوەتەوە و هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی داشۆرینی پتەو کە بە شێوەیەکی تایبەتی لە گفت و گۆی سوکراتیدا پیادە دەبن دەتوانین بە رۆمانەکانی ئەو سەردەمە ناویان ببەین ، کە ئەم جۆرە داشۆرینە کە لە فۆلکلۆرەوە ئاو دراون (پێکەنینی گەلی) بەو پێیە پێکەنین ئەو پانتاییە مەلحەمییە لادەبات و هەموو پانتاییەکی بە دوایەکدا هاتووش بە شێوەیەکی گشتی لادەبات ، چونکە پێکەنین کاریگەرییەکی گرنگە بۆ

PDF4Kurd

بەدەستهێنانی ترس ، هەر بۆیەش زۆر لەمانە بە جۆرە ئەدەبییەکان دەزانرێت کە ڕەوتی ڕۆمانیان تێدایە و ڕۆمانی ئەوروپییان پاکژ کردۆتەوە و ڕۆحی ڕاستەقینەیان بۆ ڕۆمانی یۆنانی تێدایە کە کاریگەریی تەواوی لەسەر ڕۆمانی ئەوروپی هەبووە و هەروەها لە سەردەمی باروکیدا کە تیۆری ڕۆمان دەرکەوت بە پێکهاتەی شوناسی باوکێتی (الاب هویە) هەر بۆیە باختین ئاماژە بە ڕۆمانی باروکی و ڕۆمانی سۆزداری لای (ریچاردسۆن) دەکات کە ڕۆمان لێرەدا بە شێوەیەکی هۆشمەندانە و ڕوو بەڕوو هات ، کە جۆرێکی ئەدەبیی ڕەخنەییە و ڕەخنە لە خۆی دەگرێت.

هەر بەم پێیەش ئاماژە بە سەدەی ١٣ دەکات بۆ ڕۆمانی سوار چاکیی و ڕۆمانی باروکی بۆ شوانەکان ، یان بۆ ڕۆمانی سۆزداری لای (فلیدینغ) کە ئەمانە بە سەرەتایەك و بە جۆرێکی ئەدەبیی دادەنێ بۆ پەرەسەندن و بۆ پێکهاتنی ڕۆمان و ئاماژە بە هەموو ئەو قوتابخانانە دەکات کە گرنگییەکی گەورەیان بۆ گەشەسەندنی ڕۆمان هەبووە لە ڕابوردودا و بۆ پێگەیشتن لە سروشتی ئەم جۆرە ئەدەبییەدا ، بەڵام ڕۆمان هەموو ئەو پێویستی و توانایانەی لە جیهانی نوێدا هەیەتی لە ڕابوردودا نەیبووە، هەروەها ئاماژە بە بناغەی ڕۆمان دەکات کە وەکو جۆرێکی ئەدەبیی گەشەی کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا زۆر لە توخمەکانی ئامادەن و لە زەمەنێکی درێژەوە ڕیشەیان لە فولکلۆردا داناوە، بەڵام ڕابردوی ڕەها ، یان ئەفسانەی نەتەوایەتی ، یان نامۆیی بە دوایەکدا هاتوو هیچ ڕۆڵێکیان لە پێگەیاندنیدا نەگێڕا، کە جۆرێك بێت و ئەو ڕۆڵە ئامادەییەشیان نەگێڕا تەنیا لە کاتی دیاریکردنیدا نەبێت ، لە

پەرەسەندنی ڕۆماندا کاتێك کە شێوەیەکی لە شێوەکانی مەلحەمە وەرگرت ، وەکو لە ڕۆمانی باروکیدا، دیسان ڕۆمان لەناو ڕێڕەوی بۆگەنکردن و نامۆیی مەلحەمیدا گەشەی کرد و لەناو ڕێڕەوی بە مێکردنی جیهان دا بەهۆی پێکەنینەوە. بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەدا بیرمەندی گەورەی ئەدەب (باختین) ڕۆمان بە ژانرێك دەزانێت کە لەناو ژانرەکانی تری ئەدەبیدا بۆ باڵادەستی دەجەنگێت و بە ژانرێکی دینامیکی سەرسوڕهێنەری دەزانێت ، کە هەمیشە بەرەو کرانەوەو نوێبوونەوە دەڕوات و کار لەزەمەنی ئایندە دەکات و بە ژانرێکی مەعریفی دەزانێت ، کە نێوەندێتی دەکات لە نێوان مەعریفە جۆرا و جۆرەکان و زانستەکاندا.

ئەمە پوختەیەکی ئەو مێژوو بنەڕەتەیە کە (باختین) ئاماژەی پێدەکات ، لە لای بیرمەندانی ڕۆژئاوا پۆلێنکاری و ڕای جیاوازیان لە سەری هەیە، زۆریان ڕەوانبێژیی بە بنەڕەت دادەنێن بۆ ڕۆمان و زۆریش بە گومانن بۆ دۆزینەوەی بنەڕەتێك بۆی ، زۆریشیان گەشە و پێشکەوتنی ڕۆمان بە پێشکەوتنی چینەکان دەزانن لە زەمەنی لە دایکبوونی ڕۆماندا ئەوەش مشت و مڕێکی زۆری لای (هێگڵ و مارکس و لوکاتش و باختین و گۆڵدمان و فرۆید و هەتا هیدجر و بۆل دی مان و.. هتد) ناوەتەوە. زۆریش ئەم زەمەنە دەگێڕنەوە بۆ یۆتۆپیا ، ئەگەر لێرەدا بگەڕێینەوە بۆ لای (محمد کامل)(١٦-) بچینەوە سەر یۆتۆپیای ڕۆمان کە لای ئەو گەشەکردنی ڕۆمان و یۆتۆپیا دەگێڕێتەوە بۆ هەڵکشانی نوسینی پەخشان بەرامبەر بە زمانی شیعر ، کە زمانی ئەدەبیی و شانۆیی بووە، کە زمانی پەخشان بە زمانی ڕۆژانەی گەل

PDF4Kurd

دادەنێ و ئەدای دەربڕینەکانی بووە. بەو هۆیەش ڕۆمان و یۆتۆپیا بە زمانی پەخشان نووسراون ، کە زمانی هەڵکشانی گەلە بۆ جێگەیەك لە پێشەوەی مێژوودا. هەر بۆیەش ڕۆمان و یۆتوپیا خواستیان بۆ دروستبوونی شوێنکاتی ئەوانی تر و واقیعێکی دەرەبەگایەتی هەبووە لە ئەورووپادا. ئەم هاوکێشەیەش لە دۆزینەوەی ئەمریکاوە لەلایەن (کۆلۆمبس)ەوەو لە ٤٩٢ ز سەیر دەکات. کە نیوەی ونبووی گۆی زەوی دۆزرایەوە، هەر بۆیەش لای وایە، کە ڕۆمان و جێگە و زەمان و مرۆڤ هەموو ئەمانە لە چینی پەیوەندیدا وێنا کراون ، کە جێگەیەکی خەیاڵییە و یۆتۆپیاش خەیاڵە، هەر بۆیەش یۆتۆپیا و ڕۆمان گەیشتنە ئەو سنوورە.

بەم پێیەش ماوەی گەشەی ڕۆمان کە هەڵکشانی بۆرژوازیەتە لەگەڵ یۆتۆپیادا بەراور دەکات و ڕۆمان و یۆتۆپیا شیدەکاتەوە بۆ مرۆڤایەتی، لەلایەکی تریشەوە دەلالەتی جۆرا و جۆر، لەسەر ئەو گەشتەی کۆلۆمبس دەخوێنێتەوە کە لای مێژوو نووسان سەر کێشییە و لای زانایەکی دەرونزانی باوەڕ بوونە بە خود و بە خەونێکی گەورە و ڕووداوێکی دابڕاوی دەزانن لە مێژووی نوێدا. لای لاهوتییەك دەلالەتی ئایینی هەیە، لای ئابووریی ناسێك بناغەی سامانی ئەورووپییە کە بوو بە بێشکەی شۆڕشی زانستی و پیشەسازیی و یەکێکە لەو هۆکار و کاریگەرییانەی باڵا دەستی ڕۆژئاوا بەسەر جیهاندا ، هەربۆیەش دەرکەوتنی ڕۆمان و یۆتۆپیا و زانست و بۆرژوازی بە دەرکەوتنی گەل دەزانێت لە سەر شانۆی مێژووی ڕووداوی ئەورووپی دا.

هەر بەم شێوەیەش دەبینین دیاریکردنی مێژوویەك بۆ بنەڕەتی ڕۆمان کارێکی زۆر سەختە، بە دوادا گەڕانی زۆری دەوێت ، چونکە بیرمەندانی ڕۆژئاوا و جیهان ڕای جیاوازیان لەسەری هەیە، لەلای (لۆسیان گۆڵدمان) ڕۆمانی مەلحەمی پەخشانی لەگەڵ هەڵکشانی بۆرژوازیەتدا هەڵکشا، لەبەر ئەوەی ڕۆمان هونەرێکە هەڵگری دەربڕینی وشە و وتەکانی چینی بۆرژوازیەتە، لە ماوەی گەشەکردنی شۆڕشگێڕیدا سەرەتای ئەمانەش دەگێڕێتەوە بۆ سەدەی ١٦و ١٧ کە ئەم ڕایەش لە بەرجەستەکردنیەوە دێت بۆ (لۆکاتش) کە ئەویش لە ڕوانگەی (هیگڵ)ەوە زۆر لە بیرەکانی لەسەر ڕۆمان لە تیۆری ئەوەوە دارشت، کە ئەویش لای وایە، بوونی ڕۆمان پابەندە بە گواستنەوە لە دەرەبەگایەتییەوە کە هونەری مەلحەمی گەشەی پێکردووە بۆ سەرمایەداری کە هونەری ڕۆمان لێرەدا خۆی دۆزییەوە.

هێگڵ لە کتێبی (علم الجمال) دا بایەخێکی گەورە دەدات بە گواستنەوەی ڕۆمان لە مەلحەمەوە، بەوە پۆلینکاری ڕۆمان دەکات کە لق لێبوونەوەیەکی لاوەکییە لەو لق لێبوونەوانەی مەلحەمە، ئەم جیاوازیەش لەزمانی شیعرییەوە سەیردەکات لە لایەك لە مەلحەمەدا و لە لایەکی تر زمانی پەخشان لە ڕۆماندا ، لای وایە ئەو واقیعەی کە ڕۆمان چارەسەری دەکات دەرچوونە لە شیعری پابەند بە سۆز و داماڵران لێی بۆ گەیشتن بەپەخشان [١٧].

لۆکاتش ئەو پێکەوە بەستنە ئەندامییانەی لە نێوان گەشەی ڕۆمان و هەڵکشانی بۆرژوازیدا بەوە دەزانێت ، کە ڕۆمان جۆرێکی ئەدەبییە کە بۆرژوازیەت تەعبیریان لە واقیعێکی نوێ پێکردووە، بەڵام بیرمەندی

PDF4Kurd

گەورەی ئەدەب (میخایل باختین) کە بە داهێنانی خۆیەوە توانی بناغەیەك بۆ رۆمان دابرێژێت ، کە بە پێچەوانەی ئەوەوە بیر دەکاتەوە، بەستنەوەی رۆمان و چینی بۆرژوازی لەسەر و چینی ناوەندەوە لە پۆلینکاری کۆمەڵایەتی کۆندا دەزانێ و لای وایە رۆمان نواندنی جۆرێکی ئەدەبیی خوارەوەییە کە بەناوی چینەکانی جیهانەوە قسەدەکات ، گەشەی رۆمان هاوکات دەکات بە هەڵوەشاندنەوەی زمانی رۆشنبیریی دایکی یۆنانی یان لاتینی بۆ زمانەکان و دیلیکتە گەلییەکان ئەمەش لەسەردەمی هێلنستی و سەردەمی زمان و گرنگی راپەرینی ئەورووپییەوە کە زمانی سەرەتایی گەلانی ئەورووپی گەشەیان تیادا کردووە.

(باختین) لەبەرپەرچدانەوەی (علم الاجتماع الادبی) لۆکاتش دا بەلێکۆڵینەوەیەك لەسەر (دۆستۆیڤسکی) تووشی کێشە هات ، ئەو کتێبە قەدەغەکراو خۆیشی بۆ سیبریا گوێزرایەوە.

ئەم جیاوازیەش لەنێوان (لوکاتش و باختین) لەوەدایە کە (لوکاتش) لای وایە گواستنەوە لە مەلحەمەوە بۆ رۆمان گواستنەوەیە لە پەرەسەندنی کۆمەڵایەتییەوە سەرەتا بە دەرەبەگایەتی ئۆرستۆکراتی و لە سەردەمی راپەرینی ئەورووپیدا کە بەرزبوونەوەی بۆرژوازیە، بەڵام (باختین) لای وایە کە مەلحەمە سروودی یەك دەنگییە، بەڵام رۆمان فرە دەنگییە، ئەم فرە دەنگیەش پابەندە بە گەلەوە، بە چینەکانی جیهان یان خەڵکە گشتییەکە، بەم پێیەش نابێت رۆمان لقێك بێ لە لقەکانی مەلحەمە، چونکە مەلحەمە پابەندە بە زاڵبوونی ئەرستۆکراتی و لە کەشی ئەفسانەییدا خۆی دروست دەکات ، لە سەرەتادا پابەندە بە

خورافەوە دوور لە زەمەنی ژیانی ژیاو ، بەڵام رۆمان لە زەمەنی ئامادەوە دەردەچێت و زەمەنی چینەکانی جیهان بۆیە جۆرێکی ئەدەبیی دیاریکراو نییە، بەردەوام لە پەرەسەندندایە و ئەو داخستن و گرتنەخۆییە لادەبات.

(باختین) لەگەڵ (گرامشی) دا یەکدەگرێتەوە کە هاوکاتییەکی روون لە نێوان ژیانەوەی رۆمان و دەرکەوتنی هێزی دیموکراتی گەلی نیشتمانی لە هەموو ئەورووپادا دەبینن ، کە تێگەیشتن لەم هێزە ئەوەیە کە بەچینی ژێرەوەی ئاستی کۆمەڵایەتی دادەنرێت کە لە رۆماندا شێوەیەکی تەعبیرییان دۆزیەوە.

بۆیە(باختین) بەردەوام رۆمان بە کرانەوەیەکی دیاری نەکراو و دەوڵەمەند دادەنێ کە هێزێکی گەورەی دیارینەکراوی هەیە. بەم جۆرەش رۆمان کلێشەو شێوەی هونەری تاك هەڵنا گرێت و هەمیشە لە ژیانەوە و چالاکیی بەردەوامدایە و هەمیشە گەنجە.

ئەم جیاوازییانە لە بیرمەندێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆڕێت ، دەبینین لای (فرۆید) لە زەمەنی منالیی پێکدێت لە خەونێکی ئازاراویدا ، ئەمەش بە دوو قۆناغدا دابەشدەکات و رۆمانی یەکەم رۆمانی منالی دۆزراوەیە (الابن اللقیگ) کە ئەمە تەمەنی لە سێ ساڵ زیاتر نییە و جیاوازیی لە نێوان نێر و مێدا ناکات و دووەم منالی ناشەرعییە (الابن غیر شرعی) کە تەمەنی لەنێوان ٣-٥ ساڵدایە و جیاوازیی لە نێوان نێر و مێدا دەکات و هەست بە داوێنپیسی دایکیشی دەکات[١٨]

لەم دوو قوناغەوە رۆمان لە سەرەتای هۆشمەندییەوە دەستپێدەکات.

PDF4Kurd

بەم پێیەش گەڕانەوە بۆ بنەڕەتی ڕۆمان گەڕانەوەیە بۆ گەردەلولی هۆش، لەناو گۆڕانە جۆرا و جۆر و بالاّکانی ئەوروپا و جیهاندا ، چۆن بنەڕەتێك بۆ ڕۆمان دیاری بکرێت هەروەکو باختین ئاماژە بە باشترین کتێبی (ایروین رود) دەکات لە سەر مێژووی ڕۆمان کە قسە لەسەر مێژووی ڕۆمان ناکات ، بەو پێیەی کە قسە لەسەر چۆنیەتی هەڵوەشاندنەوەی دەکات.

بەم پێیەش(باختین) لای وایە رۆمان جۆرێکی ئەدەبیی تاکە، تا ئێستاش لە هەوڵی پێکهاتندایە، کە تا ئێستاش تەواو دروست نەبووە، بەلاّم بوونی ئەم جۆرە ئەدەبییە بەردەوام پێویستی بەزەمەنێکی درێژ هەیە، هەتا بە شێوەیەکی کۆتایی تیایدا دابمەزرێت، بەلاّم شێوەکانی تری ئەدەبیی کە دەیانناسین بە پێی خۆیان دروستبوون.

بنەڕە تی ڕۆمانی کوردی

لەم ناونیشانەوە دەچینە سەر ئەو پرسیارەی لە کوێوە دەستپێبکەین ؟! یاخود چۆن پانتاییە ترسناکەکانی خۆمان بدوێنین ؟ بە تایبەتیش ڕۆمان ، لە کاتێکدا چەمکی بنەڕەت ترسناکییەکی گەورەی هەیە، لای بیرمەندان زۆر ڕای جیاوازیان لە سەری هەیە

(هیجل ، مارکس ، فروید ، لوکاتش ، بۆل دیمان ، هیدجر ، فۆکۆ، باختین ، گۆڵدمان ، غرامشی ، هتد..)

بنەڕەت لە شێوازی بیرکردنەوە و ڕێڕەوی نووسین و خودی بنەڕەت و شێوازەکانیدا جیاوازی هەیە، چونکە بنەڕەتی هەر جۆرێکی ئەدەبی یان فەلسەفی و زانستی و مەعریفی .. هتد، جیاوازیان هەیە لەگەڵ یەکتریدا ، هەر بۆیەش گەڕانەوە بۆ بنەڕەت قورسە بە تایبەتی ئەو شتانەی کە پەیوەندییان لە قولاّیی مێژووی ڕابردوودا هەیە، ڕەنگە لە ئێستاوە ئەو شتانەی کە تازە دروست بوون بە هۆی ژیاری و چرکەی تۆمار بوون و ئاشکرا بوون بە هۆی پێشکەوتنەوە بۆ ئایندە قورس نەبێت ، بەلاّم ڕابردووی قوڵی جۆر و شێوازەکان بۆ ئێستا ڕابردوو قورس و گران بوون ، ئەمەش جیاوازی نەتەوەیەك لەگەڵ یەکێکی تردا هەیە، ئەوەش لە بەر جەستە بوونی هۆشیارییەوە لە بوارەکاندا دەردەکەوێت، بەهۆی کلتوری هەژار یان دەوڵەمەند.. بە تایبەتیش چەمکی بنەڕەت بۆ ئێمە، بۆ ڕۆمان ، ئالۆزییەکی زۆر زۆری هەیە،

PDF4Kurd

چونکە ڕۆمان وەکو جۆرەکانی تری ئەدەب نییە و سەدان لایەنی گرنگی هەیە.. مێژووی سەر هەڵدانیشی لە ئاستی جیهانیدا چەند سەدەیەکی لە سەر یەك جیاوازی هەیە لەم کاتەدا کە تازە ڕۆمان لە لای ئێمە بۆتە بابەتی گرو گاڵ بە خاڵی سەرەکی و کاریگەری گۆڕان لە سەر باری شارستانی ئەوروپا دا دەنرێت ، ئێمەش جگە لە چەند هەوڵێکی نووسینی دەقی ڕۆمان لە هەموو لایەنە گرنگەکانی ئەم ژانرە گرنگە بێ بەشین ؟! ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ باری ڕۆشنبیری کوردی کە پاش ئەوەی نزیکەی نیو سەدە بەسەر دەقی ڕۆماندا نەیتوانیوە ئەم لایەنە گرنگە بەرەو پێشەوە ببات و دایەلۆگی فیکرییان لەسەر بکاتەوە.

ئەم هۆیانە گاریگەر بوون لە سەرەتای لە دایك بوونی ڕۆمانی ئەورپیشدا بۆ ئێمە، ئەگەر ئەو کاتە چەند دەقێکمان بوو بێ لە بابەت مەلحەمە و تراژیدیا.. ئەوا چونکە بواری نوسەر و نوسینەوە بە پێگەی ڕۆشنبیری و هۆکاری گەیاندنی گشتی نەبووە ئەوە نەیتوانیوە بێتە ناو بواری ڕۆشنبیری و دابڕاو و داخراو بووە و بۆیەش ئێمە لەم ژانرە گرنگە بێ بەش بووین ، چونکە ئەگەر ئەو هۆکارە گرنگانە نەبوونایە ئەوا بە پێی زەمەن و گۆڕانەکان گۆڕان بەسەر ئەزمون و تاقیکردنەوەکاندا دەهات و گەشەیان دەکرد لەئێستادا.

هەربۆیەش لەم سەردەمە جەنجاڵەدا ئەو دەقانەی کە لە سەرەتاوە تا ئێستاش نموونەی (ژانی گەل یان پێشمەرگە) و چەند دەقێکی تری بەدوا یەکدا هاتوو ئەگەر خوێندنەوەی جدی و بایەخی گرنگیان پێبدرایە، ئەوا بواری ئێمە زیاتر پێشدەکەوت ، چونکە ئێمە تەمەنێکی

کورتی دەقی ڕۆمانمان هەیە، کە هاوشان نییە بەرەخنە و لێکۆڵینەوە، چونکە ڕەنگە تازە ئەو پانتاییە بەرەو سەرەتایی بچێت.

(ماشادۆ دەئەسیس) لە ڕۆمانی دۆن کازمۆرۆ دا کە لە ساڵی ١٨٩٩ چاپکرا توانی لە ڕێگەی ئەفسانەی ئەژیهایەکەوە و کوشتنی ئەم ئەژدیهایە ئەو واقیعە سیحریەی ئەمریکای لاتینی بڕەخسێنێ کە تا ئێستاش توێژینەوەی قوڵی لە سەر دەکرێت. (بروانە الاسکورە و الادب) بەڵام ڕەخنەی کوردی توانای ئەو توێژینەوەیەی نەبووە چونکە تا ئێستا ڕەخنەیەکی تایبەت و پیشەی کەسانی تایبەتمەندنین و ڕەخنە توانای دەرخستنی ئاستی دەقەکانی نەبووە، هەتا دواندنیان بکات ، لێکدانەوەیان بۆبکات و بیانخوێنێتەوە ببێتە زمانی دووەم. بەڵکو ڕەخنە نەمیتیۆدیەت و نەتایبەتمەندێتی هەبووە، کارەساتی ئێمەش لە هەموو ئەو کەلەبەرە گەورانەوە دەستپێدەکات ، هەربۆیەش باسکردنی بنەڕەت بۆ ئێمە ئاڵۆزیەکی زۆرە، چونکە شوناسی ڕۆمان لە چەند دەقێك پێکدێت ، کە ئێستا نموونەی (ماسی لە دەریا دا) ن یا خود لە چەند پەیوەندی و بوارێکی میللی و فولکلۆر.. چونکە لەم چەرخە پڕ بایەخەدا لەم چرکە ساتە پێشبڕکێیەی ڕۆماندا ئێمە چۆن شوناس و بنەڕەتی بدۆزینەوە ؟.چونکە گەڕانەوە بۆ بنەڕەت قورسە، چونکە تا ئێستاش ڕۆشنبیری کوردی توانای ئەوەی نەبووە ئەو دەقانە بخوێنێتەوە و توشی قەیرانێکی سەر تاسەری بووە.. ڕەخنەی ڕۆمانیش کە یەکێك لە گرنگترین پێویستیەکانی ئێمەیە جگە لە چەند هەوڵێکی دڵسۆزانەی چەند کەسێك ئیتر زۆربەی هەرە زۆریان نموونەی مۆری تەندروستین ، هەر بۆیەش ڕۆشنبیری کوردی نەیتوانیوە ڕاڤەی

PDF4Kurd

ئەو دەقانە بکات و لە ئاستی پەنجەکانی دەستدان! ئیتر لە کوێوە بچینەوە بۆ بنەڕەت ؟ لە کاتێکدا کە لەو بوارە سەدان لایەنەی ڕۆماندا ڕۆشنبیری کوردی نەیتوانیوە پانتاییە بە تاڵەکانی پڕ بکاتەوە. لە کاتێکدا کە ڕۆمان ڕۆژ بە ڕۆژ بەرەو لوتکە هەڵدەکشێ و دەچێتە ناو چەمك و بونیادەکانی ئایندە، ئیتر ئێمە بۆ چ ڕابردوویەك بگەڕێینەوە؟ کە ڕۆمان بەردەوام لە تازە بوونەوە و هەنگاوی نوێخوازی و هەڵوەشاندنەوەدایە. چونکە ڕۆمان ئەمڕۆ ئەو زەمەنانەی بڕیوە کە مەلحەمە و داشۆرینی پتەو یان پێکەنینی گەلی و گفتوگۆ و زۆر شتی تر لە نموونەی ڕۆمانی ئەورووپیدا یا خود لە مێژووی نەتەوەدا ببنە بناغەیەك بۆ ڕۆمانی کوردی . بیرمەندانی ئەورووپی کە کێشەیان لە سەر بنەڕەت یان مێژووی ڕۆمان ، سەرهەڵدانی.. هتد بووە ئەوا ئەوان گەڕاونەتەوە بۆ ئەوەی لە زەمەنی هاوکات سەرهەڵدانی ڕۆمانەوە کاریان بۆ پێکهاتەکانی ڕۆمان کردووە. ئەوان لە مێژووی ژیاری خۆیانەوە توانیویانە هەموو ڕەگ و ریشاڵ و پەیوەندی و کار تێکەری و پێشکەوتنی ئەم ژانرە، بدۆزنەوە و بەرەو ئایندە بچن. هەر بۆیەش وەکو ژانرێکی سەرسوڕهێنەر ، مەعریفی ، سەربەخۆ پێناسەی دەکەن ، هەر بۆیەش رۆمان لەو ئاستە تێپەڕی کرد، کە لە ناو چەمکەکانی ڕابردوودا کار بکات و ئێستا ژانرێکە بۆ باڵا دەستی لە ناو ژانرەکانی تری ئەدەبدا لە هەوڵدایە، هەر بۆیەش هەموو ئەو پەیوەندییانەی کە لە ڕابردوو دا لە لای ئێمە بوونیان هەبوو بێت یان کەسێکی دواکەوتوو دوایی بەنموونە بۆ منی بهێنێتەوە ئەوا ڕۆمان لەو ئاستانە تێپەڕی کرد ، ئێستا ژانرێکە لە توانایدا نییە لەسەر ئەو بنەما ڕابردووییە کار بکات

، بەڵکو ئەو پەیوەندییانە ئەگەر هەشبێت ئەوا تەنیا ڕەنگە بۆ ئاستی ئاشنایی خوێنەران بۆ ڕۆمان ناویان ببەین، چونکە سەرسوڕمان لەوەوەیە کە ئێمە نەماتوانیووە ئەو شتانە، ئەو پەیوەندیانە بهێنینە بواری نوسینەوە لە سەردەمی خۆیدا، دیسان سەرسوڕمانمان لێرەدایە کە دیسان ئێستاش ئەو چەند دەقەی کە هەمانە توانای خوێندنەوەیانمان نەبووە! ئەمەش لە سەر ئاستی ڕابردوو جێگەی لێبوردنە بەو هۆکارانەی پێگەی ڕۆشنبیری و هۆکاری گەیاندن و پەیوەندی گەلان و تەنانەت ناوچەییش ئەستەم بووە. بەڵام لە سەردەمی ئێستادا بە هەموو مەرجێکی ڕۆشنبیری (بەرپرسیارێتی گەورەی مێژووییە) هەر بۆیەش ئەگەر نیشانەیەکی ڕابردویی بوو بێت ئەوا هیچ سودێکی بە ئێستای ئێمە نەگەیاندووە.. چونکە ئێمە ناز ناو و ناوەڕۆك و شێوازی ڕۆمان لە جیهانەوە فێر بووین نەوەکو لە کلتوری خۆمانەوە! ئەوەش ئاستی جیهانبینی نووسەرەکان جیاوازیان هەبووە لەسەر ئاستی شێوازی دەقەکان!! چونکە مێژووی ئێمە مێژوویەکی سەرەتاییە بۆ ڕۆمان لە ئێستادا و لە ڕابردووشدا جوگرافیای نەتەوەیەکی داخراو بووە لە پەیوەندییە نێو نەتەوەیی و جیهانیەکان ، بۆیەش ڕۆمان لەو هەموو سەدە یەك بەدوا یەکانەدا لەم سەردەمە جەنجاڵەدا بە ئێمە گەیشت ، لە ساتێکدا کە ڕوو بە ڕووی پرسیارەکانی ئەم ڕۆژگارە بوینەتەوە. لە کاتێکدا کە ڕۆمان ڕۆژ بە ڕۆژ بەرەو لوتکە هەڵدەکشێ بۆ باڵا دەستی ئیتر چۆن بگەڕێینەوە بۆ ڕابردوو ؟ کام ڕابردوو ئەگەر هەبێ چی سودێك بە ئێستا دەگەیەنێت ؟

PDF4Kurd

بۆ ئەوەی زیاتر باسەکەمان ڕۆشن ببێتەوە دەگەڕێینەوە بۆ لای (میخائیل باختین) [١٤] کە ئەو وەکو ژانرێکی باڵا دەیەوێت ڕۆمان پاکژ بکاتەوە لەو خەسڵەتانەی ڕابردوو، لای وایە کە مەلحەمە و هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی یان توخمە بنەڕەتیەکان کۆنترن لە نووسین و تا ئێستاش بە سروشتی شەفەوی پارێزگاریان لێدەکرێت، لە ناو ئەوانەدا تەنیا ڕۆمانە کە جۆرێکی ئەدەبی تاکە، هاو شانی ئەندامی شێوە نوێیەکانە بۆ پێشوازی و بێدەنگی لاهوتی یان بۆ خوێندنەوە. بەڵام ڕووداوی بنەڕەتی ئەوەیە کە ڕۆمان بە پێچەوانەی جۆرەکانی ترەوە هەڵگری یاسای تایبەت نییەو پێکدێت لە کۆمەڵێك نموونەی ڕۆماننووس و شیکردنەوەی ڕۆمان بە لێکۆڵینەوەی زمانی زیندوو هاو کێشە دەکات بە تایبەتی زمانی زیندووی گەنج ، بە جۆرێکی تاکی دەزانێت کە لە سەردەمی نوێدا لە مێژووی جیهانیدا لە دایکبوو، هەر بە تاکی دەزانێت کە بە قوڵی کار لەم سەردەمەدا دەکات بۆ باڵا دەستی خۆی لە ناو ئەدەبدا.

هەر لێرەوە گەڕانەوەی ئێمە و ئاوڕدانەوە لە مەلحەمە بۆ شێوە شەفەویەکی ئێستایی ئەوا دەکەوینەوە ناو تۆڕی سەدەی ١٧ هەم. لەبەر ئەوەی لە سەردەمی هاو کاتی ڕۆماندا ڕاڤەی نەکراوە، هەتا بەردەوامی بگرێت ، ئەو کاتە لەبری ئێستا سەدەی ١٩دەبوو بە چەرخی لە دایکبوونی ڕۆمانی کوردی و ئێمەش ئێستا وەکو میللەتانی تر کلتورێکی دەوڵەمەندمان دەبوو ، بەڵام پاش ئەوەی کە ئەو خوێندنەوەیە لەلای ئێمە نەبووە، ئێستا چۆن بگەڕێینەوە بۆی لە کاتێکدا کە مەلحەمە سەردەمی بەسەرچووە؟ (باختین) لای وایە کە

ڕۆمان نابێت شاعیری بێ بەو واتایەی کە لە جۆرەکانی تری ئەدەبدا پێویستە، نابێت پاڵەوان بە واتای مەلحەمی و تراژیدی پاڵەوان بێت. بەڵکو دەبێت سیفاتەکانی چاك و خراپ لە خۆیدا کۆبکاتەوە، ئەمیش وەکو سیفەتی کۆمیدیای سامی ، کە دەبێت گەورەیی و بچوکی لە خۆی بگرێت.. پێویستە لەسەر پاڵەوان وەکو مرۆڤێك لە گەشە سەندن و پەروەردەیی ژیاندا بێ ، هەر بەم پێیەش تراژیدیا و مەلحەمە و هەموو ئەو شتانەی تر ناتوانن لە ئێستادا ببنە بناغەیەك بۆ ڕۆمانی کوردی ، چونکە زەمەنی ڕۆمان ئێستا جیاوازە لە زەمەنی نەشو نومای سەرەتایی بۆ ڕۆمان. هەر بۆیەش ڕۆمان لە ئێستادا خۆی دەتوانێت لە بوارەکانی ڕاڤە و خوێندنەوەی جیاوازەوە تیشك بخاتە سەر ڕابردوو و ئێستا و ئاییندە.

هەر لەم خاڵەوە ئێستامان لە پێشبڕکێی گۆڕانە چرکەییەکاندایە، ئەوەندەی بە شداریی لە جیهانبینی و هۆکارەکانی پێشکەوتنە ئەوەندە ناگەڕێتەوە بۆ دواوە، چونکە لە چرکە و زەمەنێکدایە ئەم دایەلۆگانە دەکرێتەوە کە وەکو شۆفێری ئۆتۆمبێلەکەی (هۆسرڵ) ئاییندە ئەو شەپۆلانەیە کە دەیبڕێت و ئێستا ناو ئۆتۆمبێلەکە و ڕابردوو سەیر کردنە لە ئاوێنەکەوە ، هەر بۆیەش ئێستای ڕۆمان پەیوەندییە فرە زمانی و فرە دەنگی و فرە ڕۆشنبیری و فرە ئاسۆییەکانە ، پەیوەندی فرە مەعریفییە، ئیتر پرسیارمان لەم ئێستایە ئەوەیە کە چۆن بەشداریی گۆڕانەکانی جیهان دەکات ؟! کە ئێستای ڕۆمان لە گەشە کردنێکدایە کۆمەڵگە بە گشتی دەگۆڕێت نەوەکو بگەڕێینەوە بۆ ئەو پەیوەندی و نیشانە و خاڵانەی کە ئەمڕۆ هیچ هێزێکیان بۆ ڕۆمان تیادا نییە. کە

PDF4Kurd

باختێن گرنگی ڕۆمان بە جۆرێکی ئەدەبی تر ناو دەبات.. جیاوازییەکانی نێوان مەلحەمە و ڕۆمان ئەوەیە کە ناکۆکیان لە لایەك ئەوەیە کە ڕۆمان قۆناغێك بێت لە قۆناغەکانی ڕەخنەی جۆرەکانی تری ئەدەب و مەلحەمە شێوەیەك بێ بۆ دوورخستنەوەی پاڵەوان لە مەلحەمەدا هەربۆیە لای وایە، کە ڕۆمان بە شێوەیەکی ڕوو بە ڕوو بەشداری کردووە کە شێوەیەکی هۆشمەندە و جۆرێکی ئەدەبی ڕەخنەییە و هەڵدەستێت بە ڕەخنە گرتن لە خود و پێویستە بناغەی ئەدەبێکی پەخشانی و شیعری زاڵبوو دابمەزرێنێت ، ئەویش بە پراکتیك کردنی بەو تیۆرەی کە پابەندە پێوەی. هەر بۆ ئەم مەبەستەش سێ شێوەی تایبەتی دیاری دەکات بۆ دەرخستنی جیاوازییەکان و سیفاتە هاو چەرخییەکانی ڕۆمان ئەو سێ تایبەتمەندێتییەش کە ڕێڕەوی پەرەسەندنی تایبەتی ڕۆمانن و ڕۆمان لە هەموو جۆرەکانی تری ئەدەب جیادەکەنەوە:

١- دارشتنی درۆ شاخدارەکان بۆ ڕۆمان ، کە پابەندن بەهۆشمەندی فرە زمانی کە تیایدا ئەنجام دەدرێت.

٢- پەیوەندییە زەمەنییە باوەکان لە وێنەی هەبوو لە ناو ڕۆماندا.

٣- ناوچەیەکی نوێ لە ڕۆماندا بۆ بینای وێنەی ئەدەبی بە واتا ناوچەی بە یەك گەیشتنی ترۆپکی بە ئێستای هاو چەرخەوە، بەو پێیەی کە تا ئێستا تەواو نەبووە. [٢٠].

ئەم تایبەتمەندێتییانە کۆمەڵگەی ئەورووپی لە مێژووی خۆیدا دەستی کەوتووە وەکو، گواستنەوە لە بارو دۆخێکی تایبەتیە وە بۆ جیهانێکی داخراو و هێمن و بارێکی نوێ لە دەرکەوتنی پەیوەندی نێو دەوڵەتی.. لە کۆمەڵێك لە زمانەکان و ڕۆشنبیریەکان و سەردەمە جیاوازەکاندا.

هەر بۆیەش لێرەدا خەسڵەتە تایبەتیەکانی ڕۆمانمان بۆ ڕوون دەبێتەوە کە لەجۆرەکانی تری ئەدەب جیای دەکاتەوەو لێرەشدا ئاستی ڕابردووی خۆمان و کاریگەری و ئاستی ڕۆمانیش لە هەوڵەکانمدا دیارن، پانتاییە بە تاڵەکانیشمان ئاشکران هەر بۆیەش بۆ شوناس یان بنەڕەتی ڕۆمان.. چی بکەین ؟ لە کاتێکدا کە کۆمەڵگەی ئێمە لە ڕابردوودا لە سەر ئاستی جیهانێتی و پەیوەندیەکان و فرە زمانی و فرە دەنگی و فرە ڕۆشنبیریدا داخراو بووە.

PDF4Kurd

ئێستا و ڕابرد و ئاینده و پرسیارەکانی سەردەم

هەر لەو پرسیارەوە دەستپێدەکەین ، ئایا بۆچی پاش چەند سەدە ڕۆمانی کوردی لە جیهانی بەجێما ؟ چۆن باسی لە دایك بوونی بکەین ؟ ئایا ئەمە تەنیا پابەندی ئەوەیە کە ڕۆمان نوسمان نەبووە و ڕۆمانـــانمان بۆ بەرهەم نەهاتووە ؟ یـاخود ئەمەش پابەندی دواکەوتوویی کۆمەڵگەی کوردی بووە لە هەموو بـوارەکاندا کە بەم ژانرە ئاشنا نەبووە، تـــاهەوڵی بۆ بدات ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بـــۆ هەژاری کلتووری کوردی لـــە ئاست جیهانیدا ، کە دیارە کـلتوریش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو بارە داخراویەی کە کـــۆمەڵگەی کوردی بە پێی قـــۆناغەکانی مێژوو تێپەڕیوە، نەیتوانیوە پێشکەوتن بەدی بهێنێت.بۆیەش لە بواری نوسین و نوسینەوە و بلاو بوونەوە دواکەوتووە، ئیتر چۆن هەوڵی ڕۆمان بدات ؟

ئێمە لـــە ئارکیۆلۆژیای شانۆی کوردی و کوردستان جـــوگرافیا و دەسەلاتدا ئەو پشکنینەمان لـــەســـەر ڕابردووی ئێمە و مێژوو جـــوگـــرافیا کردووە، بۆیە لێرەدا بەکـــورتی دەستنیشـــانیان دەکەمەوە [٢١].

دیـــارە بەهۆی باری جوگرافی کـــوردستان کە هەڵکەوتەیەکی دووری لە ڕۆژهەلاتـــــی ناوەڕاستدا هەیە و ناوچەیەکی سەخت و شاخاوی بووە، خاکەکەی لە لایەك لە ناوەوە سەخت و لە لایەکـــی تـــر ستراتیژی نەبووە بۆ هـــاتو چۆی گەلان ، بەم هۆیەش لە

PDF4Kurd

پەیوەندی جیهان دابڕاوە و داگیرکەران نەهـاتونەتە ناوی ، ئەگەر سەیر بکەین زەینەفـــونی یۆنانی لە ٤٨٠ پ . ز بەهۆی شەڕی ئێرانەوە لەم خـاکەوە گەڕاوەتەوە، دەوڵەتی ڕۆمی بێزەنتیش تەنیا دەســـــەلاتی ساسانیەکـــانی ڕوخاند و سنووری لێ تەنین ، لـە دوای ساسانیەوە ڕۆژ بە ڕۆژ سنووری بەرەو بچـــوك بونەوە هاتووە، بۆیەش هەست بە کەم و کورتی جوگرافیای دەکرێت کە خراوەتە سەر دراوسێکانی. بەو هۆیەی کە دەسەلاتی نەماوە لە دەریـا دوور کەوتوەتەوە، ئەو زانیاریانەیشی لە دەست داوە کە بەهۆی ئاینی زەرادەشتەوە فێری بووە، دوای ئەویش بە داخراوی ماوەتەوە، بۆیەش لە سەردەمانی کۆندا لـــە داگیرکـــەرەوە فێری شارستـانی نەبووە و سوودی لێ نەبینیووە، کە ئێمەش وەکو زۆر لە گەلانی جیهان بە هۆی داگیر کەرەوە فێری پێشکەوتن ببین ، ئاسایی تا ئێستاش میسر شانازی بەو داگیر کردنەیەوە دەکات لە لایەن ناپلیۆنەوە کە فێری شارستانی بوون لیەوی ، بەلأم کوردستان لە زۆر هێرشی گەورە بێبەش بووە بەهۆی نەبوونی دەریا ، لە وانەش ئەسکەندەری مەکدۆنی کە تەنیا لە سنووری کوردستانی تورکیاوە بە هۆی نزیکی لە ئاوەوە تێپەڕ بووە، بۆیە زۆربەی ئیمپراتۆرەکانی تر کوردستانی نەگرتۆتەوە، هەر بۆیە داگیرکەران بە هۆی سەختی و هۆکاری جوگرافی لە کوردستاندا نەماونەتەوە و نەبۆتە جێگەی تەمـــاعیان ، تەنیا لە لایەن دراوسێکانەوە بچوك بۆتەوە و گەمـــارۆیـان داوە. ئەمەش هۆکاری ئەوەبووە کـــە لەلایەك لە ســنووری دەریایی ستراتیژ دابڕاوە و لە لایەکی تر لە نێوان دەوڵەتانی نـاوچەدا سنووری زەمینـــی لێ

داخراوه و ئەوەی هەیبووه سوتاندویانه، داگیر کەرانی ئێمە زیاتر دراوسێکان بووه کە بەردەوام تواندویانەتەوه، بوون و سیمایان سڕیوەتەوه، داگیر کەری هیچ گەلێکی تر وەك ئێمە نەبوون کە بڵێن : دەبێت زمانیشتان بگۆڕن، هەمیشەش لەسەر کوشت و بڕی کورد یەکبوون ، دیارە کوردستانیش خاکێکی سەخت و چڕ و شاخاوی ، ئەمەش هۆکارێکی گرنگ بووه بۆ نەبوون و کەمی هاتوو چۆی نێوان ناوچەکانی ناو خۆیشی نەك دەرەوه، هەر دەسەڵاتێکی ناوچەییش دروست بوو بێت بەو هۆیەوه نەیتوانیووه گەشە بکات ، چونکە پەیوەندی لە سەدەکانی ڕابردوو بێ سنوور سەخت بووه، بە هۆی نەبوونی پرد و سەرما و شاخ و بەرزایی و زۆر هۆکاری تر ، بۆیە زیاتر لەوەی هەوڵی گوند نشینی داوه ئەوەندە نەیتوانیووه هەوڵی شارستانی بدات . هەر بەم هۆکارانە لە بواری بازرگانی و پەیوەندی نەتەوەکاندا دواکەوتووه، چونکە هیچ ڕێگایەکی دەریایی نەبووه، کە ئەمە هۆکارێکی گرنگە لە بواری بازرگانی و سەربازی و بوارەکانی تر دابڕاو بووه لە جیهان. چونکە دراوسێیەکی نەبووه خاکی کوردستانی تیا دابەش نەبوو بێت بۆیەش هەمیشە لەسەر کێشەی کورد یەك بوون و زەوی و ئاو و ئاسمانیان لێ داخستووه، هەر بۆیەش بازارێکی ئابوریی هاوبەشی نەبووه و توانای ڕێکخستنی شیرازەی چینایەتی نەبووه و بەشیرازە پچڕاوی ماوەتەوه، بەردەوامیش دەسەڵاتێکی سەربەخۆ و بەردەوامی نەبووه، بۆیە کۆمەڵگەی کوردی لەسەر ئاستی توانای دەربەگایەتی وخێڵایەتی خۆی ڕێکخستووه نەك دەوڵەت.

ئەگەر ئێمە لێرەوه لە زەمەنی پرسیارەوه بگەڕێینەوه بۆ دواوه، بزانین بۆچی کورد بە درێژایی مێژوو نەیتوانیوە پێکهاتەی خۆی بکات ؟ کە دیارە لێرەشدا باسکردنە لە پەیوەندیەکانی (دەسەڵات و مەعریفە) کە لەم سەرسوڕماویەدا زۆر گۆڕانی گەورە بدۆزینەوه کە لە مێژووی ئێمەدا هەبوون ، ئەویش خوێندنەوەی نیتچەی ئەڵمانیە لەم چەرخەدا بۆ زاردەشتێك کە پێگەی بوونی کوردستان بووه، ئێمە نەمان توانیووه بیخوێنینەوه، کە ئەو هۆکارە دەتوانین لە ڕابردوودا دەستنیشان بکەین کە بە هۆی چڕی و سەختی و ئاڵۆزی و کورد نشینی و چیا نشینی کورد لە لایەك و بە هۆی ڕووخاندنی ساسا نیەکان لە لایەن ڕۆمی بێزەنتینیەوە کە گەورەترین کارەساتی مێژوویی ئێمەبووه، چونکە خوێندنەوەی هەموو شێوازێکی ساسانی لە جێگە و ناو و ڕەوشت و ئاکار وئاین و هەموو شتێکی ترەوه ئەوە دەسەلمێنن کە کورد بوون بەبێ گومان ، مێژووی کڵێسا لە کوردستان کە لە بەر ڕۆشنایی پتر لە سەد سەرچاوەی مەسیحی باوەڕ پێکراو نوسراوه ئەوە ڕوون دەکەنەوه.

چونکە ئەو کاتە ئاینی مەسیحیش تەواو گەشەی سەندووه و زوربەی شارەزایان و پیاوە گەورەکانی مەسیحی بە هۆی چەوساندنەوەوه هاتوونەتە کوردستان و تیایدا نیشتەجێ بوون . بەم پێیەش ئەو کاتە زۆر پێشکەوتوو بووه بەڵام لێرەدا پرسیارمان لەو پاشماوه فیکری و شارستانیەتەی کە لە سەردەمی زەرادەشت و دوای ئەوا هەبووه نەخوێنراوەتەوه و کاریگەرییەکەی نەماوه، بۆ ؟ پرسیارێکی قورسە ؟ چونکە دوای ئەوەش ئاینی ئیسلامیش لە

PDF4Kurd

دوایەوە هاتووە، جگە لەنەمانی ساسانی ، دیارە ئەویش پەیامی خۆی گەیاندووە و ڕابردووی سڕیوەتەوە.

ئەمانە و زۆر هۆکاری تر دەبنە ڕێگریی ئەو کارتێکەریەی زەرادەشت کە ئێمەش نەتوانین وەکو عەرەب کە شوناسی خۆیان لە هاتنی ئاینی ئیسلامەوە دیاری دەکەن ، ئێمەش لە زاردەشتەوە دیاریمان بکردایە چونکە لەو سەردەمەدا کوردستان لە زۆربەی گەلانی تری ناوچە پێشکەوتوو تر بووە، ، بەڵام جێگەی داخە کە لەدوایانەوە پاشماوەیەك بەجێ نەما، کە دیارە دوای هاتنی ئاینی ئیسلام کە کورد وەك عەرەب هاوبەش بووە لە پەیڕەو کردنیدا، بەڵام چونکە لە ڕووی زمانەوە جیاوازی گوتاری کوردی و عەرەبی هەیە ، ناتوانرێت بۆ ئێمە شوناسی خۆمانی لێوە دیاری بکەین ، بەڵام پرسیاری تر سەر هەڵدەدات کە کاریگەری ئاینی ئیسلام نکوڵی لێناکرێت و ئێمە لە ڕێگەی ئیسلامەوە فێری خوێندنەوە و خوێندەواری بووین هەروەها یاسا کۆمەڵایەتیەکان لەوەوە دارێژرا ، بۆچی نەتوانراوە خۆمان دروست بکەین کە دیارە ئەمەش هەر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو خاڵانەی کە دیاریمان کردن کە گەلی کورد نەیتوانیووە دەسەڵاتێك پێك بهێنێت کە بەر فراوان و تەمەن درێژ بوو بێت هەتا بتوانێت ئەو خاڵانە چارەسەر بکات کە بوونەتە ڕێگری و پێش نەکەوتنی و توانای خوێندنەوەی خۆی و بەرهەمهێنانی نەبووە، بەم پێیەش چۆن باس لە پەیوەندیەکانی مەعریفە و دەسەڵات بکەین ؟! ئایا دەکرێت لەم سەردەمەدا

خوێندنەوەیەك بۆ ئێمە و ئەو و ئەوان و ئەوانی دواتر بکەن ؟ ئەمەو دەیەها پرسیاری تر لە بێدەنگی کارەساتەکاندا گێژمان دەکات .

دەکرێت لێرەدا پرسیار بکەین کە ئایا ئێمە پاش ئەوەی تا ئێستا نەمان توانیووە ڕاڤەی هیچ تیۆر و فەلسەفەیەکی جیهانی بکەین ، توانانی بەرهەمهێنانمان نەبووە چۆن باس لە پەیوەندیەکانی (دەسەڵات و مەعریفە) بکەین ? کە ئایا لەسەر ئاستی ڕابردوو و بەر لە داگیرکەری کۆلۆنیاڵی و هاتنی حیزب ، ئایا دەشێت بڵێین لە مەعریفەوە بۆ دەسەڵات هاتووین کە مەعریفەی ئێمە دیارە مەعریفەیەکی گشتی بووە و مەعریفەیەکی زانستیمان نەبووە، کە ئەگەر لە مەعریفەوە بۆ دەسەڵات چوو بین کامەیە ئەو مەعریفەیەی کە توانیبێتی بنەماکانی دەسەڵات دابمەزرێنێت ، کە دیارە زمانمان هەبووە بەڵام ئەم زمانە بوارێکی زانستی ڕاستەقینەی نەگرتووە، وە هەروەها جوگرافیا و مێژوو و ئایین و ئاکار و شارستانی و کۆمەڵایەتی ، کە ئایا توانراوە شێوەیەکی زانستی بگرن ؟ بەمجۆرەش دەکرێت بۆ پرسیارێکی تر بچین کە ئایا دەکرێت لە دەسەڵاتەوە بۆ مەعریفە هاتبین کە دەسەڵاتی کوردی دەسەڵاتی خێڵ و ناوچەگەرێتی بووە، دەسەڵاتێك نەتوانێت باری شارستانی لە هەموو ڕوویەکەوە پێش بخات و نەتوانێت چەمکی دەسەڵات بە واتای خۆی بەر جەستە بکات. ئەمەو دەیان پرسیاری تر لەسەر دەسەڵات دروست دەبن ، ئەی دەبێت ئێمە گێژبین وەکو" جۆرج بۆڵتێزر" بە دوای (هێلکە لە مریشکە یان مریشك لە هێلکەیە) دا بچین ، دەبێت لە کامیانەوە بۆ کامیان هاتبین یان چوو

PDF4Kurd

بین ؟ له کاتێکدا له ڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە زەمەنی سەرەتایشمان نی یە، بەم پێیەش دەکرێت پرسیاری دەسەلاَت و مەعریفە بۆ ئێمە گێژاوێکی گەورە بنێتەوە ئەگەر لە دەسەلاَتەوە بۆ مەعریفە چوو بین ئایا توانیوویەتی مەعریفە بەرهەم بهێنێت یان مەعریفە گوتاری دەسەلاَتی بەر جەستە کردووە یان ئەو دەسەلاَتە لەدوای خۆی چ شوێنەوارێکی بەجێهێشتووە ؟ بۆیە دەکرێت لە ئێستادا بۆ زەمەنی ئاییندە بتوانین خوێندنەوەیەکی قوڵی ئاسۆیی بکەین کە توێژینەوەی قوڵی پسپۆڕانی دەوێت چونکە ئەگەر بڵێین لە دەسەلاَتەوە بۆ مەعریفە هاتووین ئەوە دیارە کە دەسەلاَتێکی هەرەمەکی بووە، کە هەر ئەم شێوە دەسەلاَتەش لە خێڵەوە لەسەردەمی داگیرکەریدا هاتە ناو حیزب ، واتە خێڵی ناوچە بوو بە خێڵی حیزب و گەورە بوو، ئەگەر نا کامەیە ئەو چەمك و بونیادە جیا کاریانەی کە حیزب لە خێڵ جیا دەکاتەوە، کوا ئەو دیموکراتیەی کە کاری بۆ کۆمەڵگەیەکی مەدەنی کرد بێت ؟ کام فیکر و فەلسەفەیەی ڕاڤە کردووە و ئایا توانیویەتی لەناو کۆمەڵگەی کوردستان چینەکان ڕێك بخات و کۆمەڵگە بکاتە کۆمەڵگەیەکی مەدەنی ، کامەیە جیاوازیەکانی سەنتەریالیزمی دیموکراتی ؟ کامەیە ئەو بنەما مەعریفیەی کە دەسەلاَتی کوردی لە سەری دامەزراوە، کام بەرهەمهێنانی لەسەر ئاستەکانی فیکر کرد، کام خوێندنەوەیەی بۆ شوێنەوارە مەعریفیەکان کراوەو کام پرۆژەی گرنگ لە بواری بەرهەمهێنانی فیکردا کراوە؟ چی پەیامێك بۆ پێکهاتنی ئەم دەسەلاَتە هەیە کە بتوانێت خوێندنەوەی خودی خۆی بکات

بەشێوەیەکی مەعریفی ؟ کامەیە جیاوازی و ئاماژەکانی گوتاری دەسەلا ت و مەعریفە؟جگە لەوەی کە خێڵی جارانی هێناوەتەوە ناو خێڵی حیزب و فۆتۆی یاسای دەسەلاَتەکانی پێشووی خۆی وەرگرتووە، پرسیاری جەوهەریش ئەوەیەکە دەسەلاَتی کوردی چی بەرهەمهێنانێکی فیکریی هەیە ؟ ئێمە جگە لە بیری کوردایەتی کە هیچ تیۆریزەیەکی فیکریی بۆ نەکراوە ئیتر چ فیکرێکی داهێنەرانەمان هەیە ؟ چی لە دوای ڕووداوەکانەوە گۆڕاوە؟ گۆڕانەکان بە خۆڕسکی هاتوون سەرەڕای ئەوەی ڕابردوویەکی سەخت و داخراو لە دوای زەمەنی پرسیارەوە هەیە و ئێستایەکی داخراویش دەبینرێت ئەوەشی کە پرسیاری جەوهەریە ئەوەیە، ئەگەر لە دەسەلاَتەوە بۆ مەعریفە چوو بین یان بە پێچەوانەوە گرنگ ئەوەیە دەسەلاَت توانای بەرهەمێنانی مەعریفەی نەبووە و مەعریفەش نەیتوانیوە گوتاری دەسەلات بە مانای خۆی بەر جەستە بکات ، گرنگ ئەوەیە ئێمە پانتاییەکانمان بە تاڵە دەبێت کار بۆ نەوەی ئاییندە و زەمەنی نوێ بکەین . چونکە ڕابردووی ئیمە زۆر تاڵە زەمەنێکی زۆڕی بە بێ بەر هەمهێنان ڕۆیشتووە.

به هۆی ئەو بارە ئالۆزەوە کورد لە بواری ڕۆشنبیری دوا کەوتوو بووە لە سەرەتای هاتنی ئیسلامە وە ئەم ئاینەی پێ گەیشتووە، بواری خوێندەواری تەنیا لە ڕێگەی حوجرەکانەوە بووە، چونکە هاتوچۆ سەخت بووە و هۆکاری پێگەی ڕۆشنبیری و هۆکاری گەیاندنی نەبووە، بۆیە شێوەی زمانی کرمانجی سەر و خوار و یەکی نەگرتووە و لە لایەکی تر ، نەیتوانیوە زمانێکی ڕۆشنبیری بەر

PDF4Kurd

جەستە بکات چونکە بواری نوسین و نوسینەوە و نوسەری نەبووە، ئەو لقە ئەدەبیانەی کە پێی گەیشتووە لە ڕێی نوسینەوە و لە بەرکردنی فەقێکانەوە بووە نەوەکو قوتابخانە و پێگەی ڕۆشنبیری ، کە دیارە ئەو بوارە دەستەیەکی کەمی گرتۆتەوە چونکە بڵاو کردنەوە و پێگەی گەیاندنی نەبووە، ئەم هۆکارانە بوونەتە بەر بەستی ئەوەی کە بواری ڕۆشنبیری پێك نەهێنێت ، بە هۆی ئەو سەختیەشەوە کۆمەڵێك شێوە زمانی قورسی پێکهێناوە، کە دیارە هەر کۆمەڵگەیەك کە خاوەنی کۆمەڵە شێوازێکی زمان بۆ ئەوا کار دەکاتە سەر قورسی بواری ڕۆشنبیری و زمان تیایدا وەکو" دی سوسێر "ئەمازەی پێدەکات ، هەر بۆیەش ئەو هەموو شێوە زمانەی لە ناوچەی سەخت وشاخاوی وەك کوردستان چۆن ببێتە زمانێکی یەکگرتوو ، لە کاتێکدا زمان تەنیا لە ئا کاری ڕۆژانەی جووتیاری و بەرگریدا دەربڕدراوە، زمانی ڕۆشنبیری و پیشەسازی بوارەکانی تر نەبووە. چونکە زمانی کوردی نەیتوانیووە بە شداری فرە زمانی و فرە ڕۆشنبیری بکات هەر بۆیە لە ڕابردوودا داخراو بووە.. چونکە هەمیشە بەرەو گوند بچوك بۆتەوە، بەرەو شاخ و سەختی.

ئەو چاو هەڵهێنانەی لە سەدەی بیستەمدا بوو کە بە هۆی هۆکار و پێگەی ڕۆشنبیری و فراوان بوونی بواری شارستانی و کردنەوەی فێرگە و فراوان بوونی هاتوچۆی گوندو ناوچەکان و ڕۆڵی ئۆتۆمبیل توانی ئەو داخراوییەی لە بواری کۆمەڵایەتیدا هەبوو لە ناوخۆدا نەیهێڵێت.. دواتریش بە هۆی تەکنەلۆژیاوە توانی پەیوەندیە جیهانیەکان ببینێ و بەشداریان تیادا بکات، ئەو ڕاستیەش

لە بەر چاو بگرین کە چاو هەڵهێنانی کۆمەڵگە لەم سەدەیەدا بە دیلی بووە، هەموو ئەو پێگەو کەناڵانە لە ژێر سانسۆردا بوون ، هەرچی ئەو شتانەی کە پێگەی ڕۆشنبیری و پێگەیاندن بوون ، سانسۆری دەسەڵاتیان لە سەر بووە، چونکە ئەم کۆمەڵگەیە دابەشکراو جوگرافیای تێکچوو، هەر بەشەی لە ژێر کارتێکەری کلتورێکی جیاوازدا بووە.کاتێك کە تیشکی پێش کەوتنی گەلان بۆ کوردستان دەهات، داگیر کەران بەپێی پەیمانەکانی (ئەرز ڕۆم، سایکس بیکۆ، سیڤەر ،.....هتد) خاکەکەیان دابەش کرد ، ئەمەش کاری کردە سەر بواری ڕۆشنبیری و شارستانی و نەتەوەیی و بوارەکانی تر، لەگەڵ ئەوەشدا سەردەمی کۆڵۆنیالی و داگیرکەری لەم سەدانەی دووایی دا هات ، ئەوەش بە هۆی هەردوو جەنگە جیهانیەکەوە و دۆزینەوەی نەوت بایەخ درا بە کوردستان ئێمە لە ئینگلیزەوە زۆر پێشکەوتنی شارستانیمان بە دەست هێنا، ئەگەر پێشتر بووایە ئەوا کورد زووتر چاوی هەڵدەهێنا ، چونکە چارەنوسی هەموو گەلێکی داگیر کراو فێر بوون بووە لە داگیر کەرو دووایی ڕزگاری بووە.

ئەو هۆکارانە و زۆر هۆکاری تر کە پێویستیان بە باسی تایبەتی جۆراو جۆر هەیە، کاریان لە سەر ئەوە هەبووە کە بواری ڕۆشنبیری ئێمە لە هەوڵی گڕو گاڵدا بووە و کتو پڕ نەیتوانیووە پەل بۆ هەموو بوارەکان بهاوێت ، بە تایبەتیش ڕۆمان کە ژانرێکی مەعریفی سەرسوڕهێنەرە، ئەوا پێویستی بە هەڵکشانێکی فراوان هەیە، هەڵکشانێك لە بوارەکانی تر و ژانرەکانی تر و پانتاییە

PDF4Kurd

مەعریفییەکان، لەبەرز بوونەوەی ئاستی رۆشنبیری کۆمەڵگە. (لەگەڵ ئەوەی باختین ریشەیەکی دووری بۆ رۆمان پەیداکردووە، هیچ لە دایك بوویەك نییە بەبێ پێشینە ونەکان بۆی ، بەم پێیەش رۆمان نابێتە دیاردەی نوسراوەیی تەنیا لە سەردەمە نوێکاندا نەبێت).[٢٢] ل٣٦٥

هەر بەم پێیەش رۆمان لە ناو ئەو داخراویەی مێژوودا نەیتوانی سەرهەڵبهێنێت و بنەماکانیشی لە دایك نەبوون ، رەنگە زۆرجار لەملا و لا دەق نوسرابێت ، بەڵام چونکە بواری خوێندنەوەو پەیوەندی رۆشنبیریی نەبووە ئەوا تەنیا لە حوجرەکاندا خوێندراونەتەوە، کە ئەوەش هیچ سوودێك بە رۆمان ناگەیەنێت لە ئێستادا. هەر بۆیەش هەتا ساڵانی دوایی سەرەتاکانی ئەم سەدەیە رۆمان لە دایك نەبووە، ئێستا کتێبخانەی کوردی لەو هەژارییەدایە کە دەبینرێت ، کە دیارە پرسیار لەسەر لە دایك بوونی رۆمان لە کۆمەڵگەی کوردیدا زۆرە لە سەر هەموو ئاستەکان، فەیصەڵ دراج رۆمانی عەرەبی بەکەم ئەندام دەزانێت لە کاتی لەدایك بوونیدا کە هەڵکشانی رۆمانی ئەورویی بە سەدەی نۆزدە هاوکات دەکات بە هەڵکشانی زانستی مێژوو لێرەدا رۆمان لەگەڵ مرۆڤی جیهانیدا مامەڵەی کرد لەگەڵ فرە چینەکاندا ، ئەمەش لە شۆڕشەکانی زانستی و بۆرژوازی ونە تەوەییەوە دەبینێتەوە کە بە کۆمەڵگەی نوێ کۆتایی پێدێت کە باوەری بە سەربەستی و یەکسانی و داد پەروەری هەیە، بەم پێیەش رۆمانی عەرەبی لەگەڵ سەرەتاکانی سەدەی بیستدا دادەنێت بەبێ ئەوەی

لەگەڵ زانستی مێژوودا لەگەڵ هەڵکشانی رۆماندا هاوکات بوو بێت ، یان لەگەڵ زانستەکانی تر ، وەلای وایە بۆرژوازیەتی عەرەبیش شۆڕشی بە دەست نەهێناوە و واقیعیەتی عەرەبیش شۆڕشی ریشەیی نەکردووە لەبەر ئەوە لە دایکبوونی رۆمانی عەرەبی بە کەمئەندام دەزانێت لە کۆمەڵگەیەکی پابەندبوودا (بروانە الروایە و تأویل). ئیتر ئێمە چۆن بروانینە لە دایك بوونی رۆمانی کوردی دەبێت چاو خشانێك بە هاوکات بوونی رۆمان بکەین بەو شۆڕشانە ، هەر بۆیە ناچارین لە ئێستایەك کە ئێستای پرسیارەکانمانە بتوانین بە سوود وەرگرتن لە رۆشنبیریی جیهان خۆمان دابمەزرێنین کە ئەو میتۆدانە میتۆدی شارستانین و بتوانین بە راڤە و خوێندنەوەی قوڵەوە داهێنانیان لەسەر بکەین. بەتایبەتیش رۆمان کە" مارت رۆبیر" دەڵێت :

(هیچ رۆمانێك بەبێ دیموکراتی وە هیچ دیموکراتیەکیش بەبێ رۆمان نی یە) بروانە الروایە و تاویل . بەم جۆرەش کە ئێمە دیمو کراتیە تمان نە بووە ئیتر لە کوێوە رۆما نمان هەبێت ؟

هەر لێرەوە لە سەدەی رابردوو واتا سەدەی بیست و ئێستا گۆڕانێکی زۆر لە بواری کۆمەڵگەی کوردیدا روویدا ، هەتا ئێستا گەیشتۆتە رادەیەك کە تیشکی پێشکەوتن گرتییەوە، بە هۆی ئەنتەرنێت و کۆمپیوتەرو فەزایی و دەیان شتی تری مۆدێرن لە تەکنەلۆژیا دەتوانیت لەیەك چرکەدا پەیوەندی بە جیهانەوە بکەیت .. هەر بۆیەش ئێستا لە کەموکوریەکان بەر پرسیارین ،

PDF4Kurd

که ئەمەش چییە ؟ بۆ ؟ کێیە ؟ ئەوە دیار و ئاشکرایە ، دەبێت بپرسین بەو هەموو هۆکارە مۆدێرنەی ئێستا بۆ ڕۆشنبیری ئێمە کەلاوەیەکە ؟ دەتوانین بپرسین لەو پسپۆڕانەی دامەزراون لە جێگە هەرە ترسناکەکانی ڕۆشنبیریی چیان بۆ زمانی کوردی و زانستێتی ئەم زمانە و کرانەوەی لەو فرە دێلێکتیکە هەژارە بەرەو زمانێکی زانستی کردووە؟ کە دیارە ڕۆشنبیریی لەناو حیزبەکاندا تواوەتەوە و قوت دراوە، کامەیە ئەو بوارە ڕۆشنبیریە و پانتاییە داهێنانەکانی لە دەرەوەی حیزبییەکان ، دیارە کە ڕۆشنبیر خرایە ناو حیزبەوە ئیتر دەبێتە ڕۆشنبیری حیزبی، بۆیەش دەتوانین پرسیار لە سەر پێگەو دام و دەزگاکان بکەین کە کامیان لە دەرەوەی حیزبە ؟ دەتوانین لە ئاستەکانی ڕۆشنبیریی بپرسین و پرسیاری خۆناسینەوە بکەین بە جیاوازی ڕۆشنبیریی لە نێوان حیزب و نەتەوە؟ بەم پێودانگەش هەموو سەرمایەکانی ئێمە بۆ حیزبەکان تەرخان کراوە. بۆیە دەتوانین لە ئێستایەك بپرسین ، چی پرسیارێکی فیکریان خولّقاند ؟ کام دایەلۆگی فیکرییان کردەوە؟! چی گۆڕانێکیان لە بواری ڕۆشنبیری ئێمەدا دروستکرد؟

ئەگەر لەسەر ئەم خاڵە بکۆڵینەوە زۆر بابەتی گرنگی دەوێت .بەر پرسیارێتی مێژوویی قورسیش دێتە پێشەوە، هەر بۆیەش ڕۆشنبیری ئێمە توشی قەیران هاتووە و کەلاوەیەکە کە دەبینرێت . پێویستە لە ڕۆشنبیریی حیزب جیا بکرێتەوە و پانتاییەکانی ڕۆشنبیریی دەربکەون ، چونکە لە زەمەنی پرسیاردا دەتوانین بڵێین : کوا ئاستی فیکری و ئەو پانتاییە فیکریانەی کە ئیشیان لەسەر کردووە ؟

کوا ئەو پرۆژە جدیانەی بۆ ڕۆشنبیری کوردی کرا ؟ دیارە ڕۆشنبیری کوردی ئێستا بە هۆی ڕۆشنبیرانەوە تووشی قەیران هاتووە، ئاشکرایە ڕۆشنبیری کوردی ئێستا لە نێوان حیزبەکاندا ترسناکتر لە کۆرپەی دوو دایکەکەی لێهاتووە،چۆن ئەفسانەی دوو لەت نەکردنی دەکرێت کە بگەڕێتەوە بۆ دایکە حەقیقیەکەی کە نەتەوەی کوردە.

هەر لێرەوە هەموو ئەو هۆکارانە و دەیان هۆکاری تر کاریگەر وون لەسەر پێشکەوتنی ئەم کۆمەڵگەیە لە هەموو بوارێکەوە، بۆیەش لەسەر ئاستی جیهان دواکەوتوو بووین ، لەسەر ئاستی ئێستاش ئەوە قەیرانەکە قەیرانێکی ترە.. بۆیەش توانای بەرهەم هێنانی ڕۆمانی نەبووە، ئێستاش قەیرانەکانی ئەم ژانرە ئەدەبییە گرنگە لە ئێستادا دەمانخاتە بەردەم پرسیاری سەرسوڕهێنەر!

PDF4Kurd

فره دەنگی و فره زمانی

لێرەوە دەچینە ناو پانتاییەکی فراوان ، کە ئەویش بەر جەستەکردنی ڕۆمان و جیاکردنەوەیەتی لە ڕابردووی رەها، لە داخراوی رابردوو ، کە ئاستی فره ئاسۆیی پێکدەهێنی و شوناسی پێشڕەوایەتی بە ڕۆمان دەدات ئەویش فره زمانی و فره دەنگییە.کە رابردووی ئێمە لێی بێبەش بووە،بە هۆی داخراوییەوە،فرەدەنگی و فره زمانی بۆ بەرهەم نە هاتووە بەهۆ ی نەبوونی بواری خوێندنەوە و نوسینەوەی بەر بڵاو و نەبونی پەیوەندی ناوخۆ و دەرەوە و پێگەی رۆشنبیری و بەشداری نەکردنی لە بواری پیشەسازی و بازرگانی و سەربازی و زانست و زۆر بواری تر، بۆیەش هەمیشە لە یەك دەنگی و زمانێکی تەنیای ئاڵۆزدا بووە کەلەسەر ئاستی زمانی کوردیشدا یەکگرتوو هاوکار نەبووە و دابراو بووە، دیڵێکتە کوردییەکان بە تەنیایی ناوچەگەرێتی بەکار براون ، نەهاتوونەتە ناو نیشانەو ئاماژەی هاو بەشەوە و لە زمانی ئەدەبی بەر بڵاودا نەبوون ،هەر بۆیەش ئەگەر شیعرێك نوسرابێت نەگەیشتۆتە ئاستی نوسراوەیی و خوێندنەوە ئیتر بەچی دەسەڵاتێکی ئەدەبی دەکرێنە رۆمان لەم سەردەمەدا؟ ئەگەرنمونەی ئەو دەقانەی کە بەبێ راڤە بە رۆمان دادە نرین لە لایەن کەسانێك بەبێ ڕاڤە و توێژینەوە،بەبێ نیشاندانی هونەری ڕۆمان ، دەیکەنە موڵکی رۆمانی کوردی و بە بناغەی دادەنێن،کە نازانن هیچ توێژینەوەیەکی بەراییش بکەن کە بڵێن: ئەمە رۆمانە،یاخود کامەیە سیفاتەکانی بە رۆمانبونیان؟ بەچی مەرجێك دەبنە رۆمان؟ یان چۆن پاش ئەو هەموو گۆرانە گەورانەی لە جیهانی رۆماندا کرا تازە ئێمە بگێرنەوە بۆ مەلحەمە؟ کە جیاوازیەکانی رۆمان و مەلحەمە بە قەد جیاوازییەکانی زەوی و ئاسمانە،چۆن ئەو ئاماژانە بو بناغەی رۆمانی کوردی دەکەن,لە کاتێکدا رۆمان لە جەنگە مەعریفیە بالا کاندایە و بالا دەستە،لە نێوان مەعریفە جۆرا و جۆرەکاندا کار بۆ بالاَ دەستی دەکات لە ناو ئەدەبدا و لە هەوڵدایە بۆ گەیشتن بە فیزیای نۆێ .

ئیتر چۆن دەقێکی چەند سەدە لەوە بەر کە بە زمانی شیعر نوسراوە دەکرێتە ڕۆمان؟ لە کاتێکدا ئێمە دەگێڕێتەوە بۆ زەمەنی داخران،ئەی بەچی یاسایەك ئەم ڕایانە دە کرێنە موڵکی ڕۆمانی کوردی کە تا ئێستاش ئێمە ناتوانین باس لە شوناسی بکەین لەبەر ئەوەی ریشەیەکی تیئوریمان بۆی نییە، بۆیە تەنیا باس لەوە دەکەین کە چۆن ئاستێك وەربگرێت ، بۆیەش قسە کردن لە سەر رۆمانی کوردی قسە کردنە لە سەر مێژووی خوێندراوەی ئێمە و جیهانبینینی ئێستا، ئەمەش بە داهێنان دەکرێت لە بوارە جیا جیاکاندا . چونکە رۆمان بەشێکە لە یادەوەری کۆمەڵی پێویستە لە حەقیقەتی جێگیر تێبپەڕێت ، دەبێت رۆمان نووس لە تاك هۆشیاری بۆ فره هۆشیاری بچێت . ئەمەش دەبێت بو فره دەنگی و فره زمانی بچێت و بگاتە ڕاستییەکانی دوای مێژوو ، ئەو کۆمەڵە راستییەی کە لەناو مێژوودا بە نهێنی و خەففەیی ماونەتەوە،لە ڕۆماندا دەربکەون ،ئەوانەی کە مێژووو نووس نەیگووتوون،هەموو ئەوانە لە بواری رامیاری و کۆمەڵایەتی و بیری تەسك و بوارەکانی تردا ڕاستەوخو بەرەو ڕۆمان دەچن و لە سیستەمی ڕۆماندا گەشە دەکەن، نەکو ئەو نوسراوە مێژوویانەی بە بیٚ ڕاڤە کردن کراونەتە باشترین ڕۆمانی کوردی کە لە مێژوەودا خنکاون، ،چونکە ڕۆمان هونەری پرسیارکردنە،هەرگیز ناوەستێت.ڕۆمان بەیەکگەیشتنی نەوەکانی نوێیە،کۆبوونەوە ی جیهانە لە پانتاییەکدا،بۆیە زوڵمێکە بیٚ پاساو کە جارێکی تر بمانخەنەوە ناو داخراوییەکی ترەوە.

هەر لێرەشدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە پێویستە جیاکارییەك لە نێوان هەردوو ئاستی تیوری رۆمان و دەقدا بکەین،کە لە ڕووی تیورییەوە هیچ ڕیشەیەکمان نییە و ڕۆمان خۆی تیورێکی ئەوروپییە،ئێمە کە باس لە ڕۆمان دەکەین بەم شێوەیە پێویستە ئەوە بزانین مادام ڕۆمان تیوری خۆمان نییە،ئەوا هەر نوسینێکی دەقی ڕۆمان لە ڕووی ڕیشەی تیوورەکەیەوە سروشێکی ئەوروپی وەردەگرێت

PDF4Kurd

،ترسناکی لێرەدایە چۆن جیاوازی بکەین ؟ چۆن بەرهەم هێنان بکەین هەتا جیاوازییەك وەربگرێت ؟ کە ئەوەش لە پرسیارە سەرسوڕهێنەرەکاندایە، جیاوازی لە بوارەکانی ئەزموون و زمان وتەکنیك و پرسیارەکاندایە . کەواتە چۆن بڕوانینە ڕۆمانی کوردی؟ لە کاتێکدا کە تەنیا کۆمەڵە دەقێکمان هەیە کە پێویستیان بە ڕاڤە کردن هەیە کە زۆریان بە پێی باری کورد هەر نوسینەوەی مێژوون و لەناو مێژوودا خنکاون و توانای ئەوەیان نەبووە کە لە ڕابردوییەکی ڕەها دەربچن ، کە دیارە زۆربەی هەرە زۆری ئەدەبی ئێمە توانای پرسیار و کار کردنیان لەسەر ئایندە و جیاکاریە کانی زەمەندا نەبووە و گوتاری ئیستاتیکیان بەرهەم نەهێناوە ، بۆیەش زۆر لە ڕۆمانەکان هەر دەنگی مێژوون ، وەك ئەو دەقە کۆنانەی کە ناتایبەتمەندانی بواری ڕۆمان بە زۆر بەڕۆمان ناویان دەبەن ،یان زۆرلەو دەقانەی سالآنی دوایی کە لە بواری ڕۆماندا نەیانتوانیووە هیچ نوێکارییەك بکەن،یاخود باس کردن لەو دەقانەی کە زۆر کۆنن کە ئەگەر مەلحەمە و جۆرەکانی لە ڕابردووی ئێمەشدا بوو بێت ، مادام رۆمانی کوردی هاوشانی جیهانی سەری هەڵنەداوە لە ئێستادا هیچ سودێك بە پێکهاتن‌و بنەڕەتی رۆمان ناگەیەنن . چونکە ئێمە نوسینی رۆمان لە مەلحەمە و پرۆژەی تیور و رەخنەوە فێر نەبوین .وە هەروەها هیچ تیئورێزەیەکی رابردوومان نەبووە کە لە کلتوری ئێمەدا ببێتە پاشخانێك ، بڵێین: ئەمە لە رابردووی ئێمەدا هەیە،ئەی بە چی پێوەرێك خوێندنەوەی شیعرێکی چەند سەدە لە مەوبەر دەکرێتە بناغە بۆ کورد ؟ ئەوانە ناتوانن راڤەی کلتور و رۆمان بکەن بۆیە شتی بیستراو و سواو دەڵێنەوە،

، هەر بۆیەش پێویستە پرسیار بەرەو ئایندە بکەین.. ئایا رۆمانی کوردی توانیوێتی پۆلێنکاریەکی خۆی بکات لە پاکژ بوونەوەی لە ئاستەکاندا و ئاستێکی نوێ بۆ رێرەوی کار کردنی دیار بکات؟ یا خود دەتوانێت ئاستەکانی فرە دەنگی فرە زمانی بەر جەستە بکات , دیارە رۆمانی کوردی لە ئێستادا تەنیا پەیوەندی بەج یهانبینی رۆماننوسەکانەوە هەیە ، رۆمانووس خۆی چەندە رۆشنبیرە و

هۆشیاری ئاستە نوێیەکانی رۆمانە یاخود چەندە نەخوێندەوارە و نازانێت یەك مەقالی گچەکەش لەسەر رۆمان بنووسێت .

ئایا دەکرێت بەو پێوەرانەکورد رۆمان نووس دروست بکات ؟ یاخود بە پێی خەیاڵ پلاّوی مەلحەمە سەدەکانی رابردوو پربکاتەوە؟یا کۆمەڵگەی کوردی بە جووتیاری ببەستنەوە ،لە کاتێکدا لە ڕابردوود و کورد دەڕبرینی جووتیارانە بووە نەکو ئێستا،بەو زوڵمەکورد ببەسترێتەوە بە جوتیاری ، توانای رۆمان نوسینی کورد بخەنە پاڵ جوتیاری ،لە کاتێکدا کورد ئەمڕۆ ئەو زەمەنانەی بریووە و هاتۆتە ناو بواری شارستانی و زیاتر لە وەی گوند نشین بێت شار نشین و شارستانییە,هەرچەندە لەبەر نەبوونی خاڵی گۆڕان بۆ تەکنەلۆجیا بۆ کۆمەڵگەیەکی پیشەسازی نەگویزراوەتەوە و ناشتوانین بڵێین: جوتیاریە لەبەر ئەوەی زانستی کشتوکاڵی نییە. بەلام لەوە دەرچووە کە وەکو زمان و ئاکار و ڕوانین هەر لە پراکتیکی جوتیارانەدا بێت ، ئەمڕۆ هاتۆتە ناو پانتاییەکانی ئەدەب و رۆشنبیری و بوارەکانی تر،ئەمەش لە رابردوودو زیانی ئەوەی لێداوە کەنەیهێشتوە فرە دەنکی و فرە زمانی بەر جەستەبکات.لە لایەکی تر زۆربەی ولآتانی جیهان جووتیاریش بوون و بەلاّم ڕۆمانیان هەبووە ، گرنگ ئەوەیە تۆ لە بوارەکانی تردا پێشکەوتوو بیت ، هەر بۆیەش ئەو ڕایانەلەم ڕۆ ژ گارەی ئەمڕۆدا بوونیان نییە.

جگە لەوەش باس لەوە کراوە کە بیانەوێت رۆماننووسی ئامێری بە پارە دروست بکەن ، کە رۆمان نووس خۆی خودێکە کێشەی لەگەڵ خودی خۆیدایە و ئێمەو جیهان دەگوێزێتەوە بۆ جیهانی لە دایك بوونی بیری نوێ ، بۆ شەپۆلەکانی ئایندە و رۆژگاری نەوەکانی نوێمان پێ دەخوێنێتەوە . چونکە ڕۆمان ئەمڕۆ بەرەو گەردوونییەت دەڕوات و پێویستە رۆمان نوس جیهانمان بۆ بکاتە گوندێکی گەردوونی.

پێویستە ئەوە بزانین کە ئێمە ڕابردوویەکی داخراو و ئێستایەکی هاو شێوەمان هەیە،کە دەبێت لەم زەمەنە چەق بەستوانەوە بەرەو زەمەنی پرسیار بچین ، چونکە ڕۆمان هەوڵی داهێنانی ئەوروپییەلە

PDF4Kurd

دۆزینەوە جۆراو جۆرەکاندا ، هەتا ئەگەر بە زمانە جۆراو جۆرەکانیش بنوسرێت ،لە کاتێکدا کە ڕۆمان ئەوەندە هەڵکشاوە بوعدێکی گەردوونی گرتووە ، چۆن لەو گەردوونیەتەدا خۆمان بدۆزینەوە ؟ چۆن بتوانین داهێنانی خۆمانی بخەینە سەر؟ چۆن ئاستەکانی ئەم ژانرە دیاری دەکەین کە پێویستە بەرە و جەو هەری پرسیار بچین ، ئەوانەی کە ئێمە بەرەو هاوبەشی بەگەردوونی بوون دەبەن، نەك ئەو قسانە کە لە دیداری ڕۆمانی کوردی لە لایەن کەسانێکەوە کراوە کە دیارە شارەزاییان لەسەر تیووری ڕۆمان نییە ، لە کاتێکدا ڕۆمان گەیشتۆتە فیزیای نوێ، ئەوانە چی خوێندنەوەیەکیان بۆ ڕۆمان کردووە ، چەند لێکۆڵینەوەو مەقالیان لە سەری هەیە؟ بە چی حوکمێك ئەو قسانەیان کردووە؟ لە کاتێکدا شیکردنەوەی ڕۆمانی کوردی پێویستی بە دەیەها لێکۆڵینەوەی جۆراو جۆر هەیە،ئەوسا دەگەینە خاڵی سفر .

لە کاتێکدا هۆکاری گرنگی ڕۆمانی کوردی لە ڕابردوودا نەبوونی ڕەوتی ڕۆشنبیری و کاریگەری فراوانی زمان بووە لە هەموو بوار و شێوازەکانیدا ، قسە کردنیش لەسەر جووتیاری ئەوەیە کە دەربڕینی کەسی کورد جووتیارانە بووە لەبەر ئەوە ی لە بوا ڕەکانی تردا تاقی کردنەوەی نەبووە . پێویستە شیکاری تەواوی زمانی کوردی لە ئێستا و ڕابردوودا بکرێت لە ئاماژە هاو بەشەکاندا.

(باختین) لایوایە دارشتنی رۆمان و گەشە کردنی پەیوەندی بە فرە زمانییەوە هەیە ، کە دەربڕینی کار کەری هەیە لەم جیهانە نوێیەدا و فیکری رۆشنبیری نوێ و داهێنەر لە جیهانی فرە زمانیدا دەدۆزێتەوە، زەمانی زمانی هێمن لە نێوان زمانی نەتەوەکاندا بە کۆتایی دەزانێت و لای وایە , هیچ زمانێك لە زمانەکان ناتوانێت لە واقیعدا خۆی دەربخات بەهاو کێشە بوون نەبێت, لەگەڵ زمانەکانی تردا، ژیانی ئەو زەمەنانەی پێکەوە ژیان بەسەر چوو ، کە زمانەکان لە چوار چێوەیەکی ڕوونی زمانێکی نەتەوەیی دیاریکراودا بوون, بەڵکو زمانەکان ئێستا لە دەرفەتی زمانی ئەدەبیدان و دێنە ناو پانتاییەکی زیندوو لە کار کردن و ئاماژەی

هاوبەش لێرەدا دێنە ناو فیکرێکی داهێنەرانە، بەم پێیەش رۆمان توانیویێتی لەسەر هەردوو ئاستی زمانی بونیادنان خۆی لەسەر جۆرەکانی پێشرەوایەتی دابنێ ، کە گەشەیان بە ئەدەب و نوێبوونەوەی داوە .

هەر بۆیەش لێرەدا ئەو جیاوازیانەی رۆمان و مەلحەمە لای(باختین) دەردەخەین کە لەفرە دەنگی کۆڵیوەتەوە و بەدوا گەڕانێکی ورد بۆ مێژووی رۆمان دەکات و رۆمان لە یەك دەنگی مەلحەمە و زمانی مردووی ئەم جۆرە ئەدەبە دەگوێزێتەوە, هەر بۆیەش لە بە راورد کردنی و هاو کێشەی نێوان مەلحەمە و رۆماندا بابەتی مەلحەمە بەم سێ خاڵە بەر جەستە دەکات:-

١-پاڵەوانێتی رابردووی ئەفسانەیی نەتەوەیی دەبێت لە جێی بابەت بێ بۆ مەلحەمە ئەمەش(گۆتە و شێلەر) لێی دەرچوون و ناویان نا رابردووی رەها.

٢-ئەفسانەی نەتەوایەتی دەبێت بنەڕەتبێ بۆ مەلحەمە.

٣-جیهانی مەلحەمی دادەبڕێت لە زەمەنی ئامادە ، واتە زەمەنی شاعیری گەڕۆك ، واتە نووسەر و بینەرەکەی بە هۆی زەمەنی مەلحەمی رەها- [٢٣] ل٧٢.

بەم پێیەش باختین لای وایە, کە جیهانی مەلحەمی جیهانی رابردووی پاڵەوانێتی نەتەوەییە، جیهانی سەرەتای لوتکەکانە لە مێژووی نەتەوەییدا، بەم جۆرەش مەلحەمە بە جۆرێکی ئەدەبی دیاریکراو دەزانێت کە لەسەرەتادا قەسیدەیەك بووە لەگەڵ رابردوو ئاڕاستەی کەسێکی قسەکەرە لەگەڵ رابردوو ، بەم پێیەش قسەی مەلحەمی بە ئاکار و شێوەی وێنەکەیەوە دوور دەکەوێتەوە بە تەواوی لەو قسەیەی کە کەسێکی هاو چەرخ بە کاری دەهێنێت . بەڵام ئەوەی کەڕۆمان بەکاری دەهێنێت ئەزموون و مەعریفە و پراکتیکی ئایندەیە.

بەم جۆرەش جیاوازیەکانی یەك دەنگی کە مەلحەمەیە, فرە دەنگی کە ڕۆمانە لەوەوە دەردەخات مەلحەمە زەمەنی رەهای گرتۆتە خۆ و رۆمان

PDF4Kurd

زەمەنی کرانەوە بە ڕووی جیهاندا ، هەر بۆ یەش مەلحەمە زەمەنی بەسەر چووە , تازە لە توانایدا نییە هیچ پێشکەوتنێك بۆ مرۆڤایەتی بکات.

لە کاتێکدا رۆمان لەدوای مەلحەمە چەندەها گۆڕان و قۆناغ و ئاستی گرنگی بڕی, لەم ترسناکییەی سەدەی ٢١ کە رۆمان ژانرێکە لەتوانایدا نییە شتی لە کەڵك کەوتوو کۆن بگرێتە خۆ ، بەردەوام لە شەڕێکی مەعریفی قوڵدایە بۆ باڵا دەستی لە نێوان ژانرەکانی دیدا، هەروەکو (فلوبێر) دەڵێ (نووسینی رۆمان پاوانکردنی جیهانە) چونکە رۆمان فرە ناوەندێتی دەکات لە نێوان زانستەکاندا ، زانستی رەوشت و ئیستاتیکاو میتافیزیکا و هەموو مەعریفە جۆراو جۆرەکان، هەر بۆیەش رۆمان باڵا و باڵاتر هەڵدەکشێ و لەم ساتە وەختەدا کەوتۆتە پێشبڕکێیەکی ترسناك ، هەر بۆیە نەك لە توانایدا نییە بگەڕێتەوە بۆ چەمکی کۆن ، بەڵکو بەرەو زەمەنی ئایندە لە پێشبڕکێدایە لەسەر ئاستی مەعریفەو زانستەکان .

پاش ئەوەی پەیوەندی و جیاکاری فرە دەنگی و یەك دەنگیمان زانی لە مەلحەمەو رۆماندا ئێستاش پێویستە ئاستو پەیوەندییەکانی فرە زمانی بزانین کە لای باختین پەیدا بوونی فرە زمانی دەگێڕێتەوە بۆ ئەو سەردەمەی کە کتێب و نووسینەوە پەیدابوو و لەو ساتەی کە بزاڤی رۆشنبیری رێچکەی خۆی داناوە . هەر بۆیەش پرسیاری سەر هەڵنەدانی رۆمانی کوردی لێرەدا خاڵێکی ترە, کە بە هۆی نەبوونی پێگەی رۆشنبیری نەبووە و نووسەر و نووسین و نووسینەوە لە سەدەی رابردوودا لای ئێمە دەستپێکردووەو کە شێوەیەکی گشتی هەبێت و بەرەو ئەوە بچێت کۆمەڵگە بەڕوی هۆشیاریدا بکاتەوە . هەر بۆیەش لەوەبەر داخراووبووە ، ئەم بوارە بە هۆی هۆکارەکانی پێشوو کە ئاماژەمان پێدا رێگر بووە لەوەی کە کۆمەڵگە بە گشتی بێتە ئەو بوارەوەو بە شداریی راستەوخۆ بکات .

کە دیارە رۆمان شێوەیەکە لە شێوەکانی زمان (باختین) لای وایە کە مرۆڤ لە ڕۆماندا دەستپێشخەری ئایدۆلۆژیاو زمان دەکات و وێنەیەکی

تر وەردەگرێت ، شێوەی وێنەی پێدراو دەگۆڕێت بەرەو رێچکەی تاك گەرایی نوێ، هەر بۆیەش رۆمان شێوەیەکە لە شێوەکانی زمان، چونکە زمان لە دەرەوەی قسە پێکنایەت، قسەش بەبێ دایەلۆگ نابێت و دەبێتە شتێکی بێگیان و لە مەنەلۆگدا دەمرێت, بۆیە لای وایە ژیانەوەی زمان لە دایەلۆ گدایە.

هەر بۆیە گەشە کردنی رۆمان لە پانتایی دایەلۆ گەوە بۆ زمان دادەنێت ، هەر بۆیەشە زمانی رۆمان بە مەبەست و پانتاییەکانیەوە دەوڵەمەندترە لە زمانی شیعر، لەبەر ئەوەی کەسایەتی جیاواز بە سروشت و بایەخی جیاوازەوە بە کاری دەهێنن چونکە دەقی رۆمانی پەخشانی بە مەبەستی فرە کەسێتییەکانیەوە فرە دەنگی بەر جەستە دەکات و ڕۆمان بەرەو کرانەوە دەبات,

بۆ رۆمان فرە مەعریفیە ؟ باختین بۆ ئەم قۆناغەی رۆمان و ئاستەکانی شیکردنەوەی زۆری کرد, کاتێك کارەکانی رابلیە و دۆستۆیڤسکی خوێندەوە و شیکردنەوەی لەسەر کردن گەیشتە دیار کردنی دوو شێواز:

لە شێوەیەکی کەرنەڤاڵی کەپشت بە رۆشنبیری گەل دەبەستێت و گرنگییەکی گەورە دەدات بە رۆشنبیری رەسمی ئۆرستۆکراتی بۆرژوازی واتایەکی بەرزی هەیە, ئەم شێوەیشی لە رۆمانەکانی رابلیە (گار گاتوام) و (بانتا گروئیل) دا دۆزییەوە .

شێوەی دووەمیشی لە کارەکانی دۆستۆیڤسکیدا دۆزیەوە , ئەمەشی ناو نا رۆمانی فرە دەنگی یان فرە ئاسۆیی, کە پشت بە دایەلۆگی کەسێتی دەبەستێت . لێرەشدا وێنەی کەسێتی ونبوو ناکەن بەڵکو بەرامبەر دەدوێنن. ئەمەش دۆزینەوەی پەیوەندی ئاڵو گۆڕە لە نێوانیاندا, بەم پێیەش گوتاری رۆمان کراوەیە .

ئیتر چۆن لەم چەرخەدا باس لەو نووسراوانە دەکرێت کەسیفەتی بە رۆمانبوونیان تیادا نییە،کامەیە ئەو رێچکە هونەریانەی کە بەرۆمان بە ئێمەی بناسێنن ؟ یان بە چی بیرێکەوە دەیانکەنە بناغە؟ یاخود چی پێویستییەکی ئێستای رۆمانن؟

PDF4Kurd

هەر بۆیە رابردووی ئێمە کەتوانای بەرهەم هێنانی فرە زمانی نەبووە, ئەوا پەیوەندی بە بەرهەم نەهاتنی ئاستی رۆشنبیرییەوە هەبووە , بۆیەش رۆمانی بۆ بەرهەم نەهاتووە ، چونکە کۆمەڵگەیەکی داخراو بووە لە بوارەکانی پەیوەندییە نێو نەتەوەییەکان و لە ڕووی پیشەسازی و بواری کۆمەڵایەتی و بازرگانی و سەربازی و.. هتد داخراوو بووە لەجیهان و نەیتوانیوە بە شداریی گۆڕان و شۆڕشە باڵاکانی ئەوروپا و جیهان بکات, پێشکەوتن بەدی بهێنێت . تەنانەت دەربڕینەکانیشی لە زماندا دەربڕینێکی جوتیارانە بووە، دەربڕینی کۆیلەیی، دەربڕینی داخران .. هتد.

بەو هۆکارەی بەشداری شۆڕشی پیشەسازی نەبووە ، نەهاتۆتە ناو چەمکە زانستی و مەعریفی و فەلسەفی و چینایەتی و نێو نەتەوەیی.. هتد .شۆڕشی چینایەتی نەکردووە و هیچ بەشدارییەکی لە شۆڕشە جۆراو جۆرەکانی جیهاندا نەکردووە ، بۆیەش نەیتوانیووە ڕێکخستنی چینایەتی و نەتەوایەتی بکات ، ئەوە ی کە کارەساتی ئێمەیە بەش بەش بوونی کوردستانە، بەلام پرسیاری گرنگ ئەوەیە وا داگیر کەران بەشیان کرد لە ڕووی جوگرافییەوە ئەی ڕۆشنبیری کوردی چی هەنگاویکی ناوە تەنیا بۆناسینەوە و یەکگرتنەوەی کلتور و زمانەکەی؟ ئایا تەنیا دەسەلاتی دیکتاتوری هەولی لەناو بردنی کلتووری داوە؟ یاخود ئێستاش دەسەلات ڕۆشنبیری بۆپاراستنی پێگەی خۆی بەکار هێناوە ؟ یا کامەیە دووبارە بوونەوەی خوێندنەوە کە بوو بێتە نامەیەکی ڕخنەیی،؟ کە تێگەیشتنی ناکۆکیی لە پێگەکانی دەسەلاتدا بەرپا بکات ، جگە لەوەش پرسیاری جەوهەری ئەوەیە کامەیە ئەو گوتارە شارستانییەتە کار کەرەی کە توانیویتی لە شتە باوە جێگرەکانی دەسەلا ت تێپەڕێت و ببێتە نامەیەکی رەخنەیی کەهە لگری پرسیاربن و دایەلۆژیان دروست کردبێت نەکو بردبێتینیانەوە بۆ دوای خالی سفر .

لێرەشدا ئێمە لە گەرداوەکانی پرسیار و سەر سوڕماندا چۆن خۆمان بدۆزینەوە؟ چۆن ئاستەکانمان دیاری بکەین ؟ چۆن ڕابردووی خۆمان و

زمان و کلتوور بخوێنینەوە ، چۆن ئێستا داهێنان لە زماندا دەکەین؟ چۆن زمانی کوردی لەناو ئاماژە هاو بەشەکاندا کار دەکات؟ لەکاتێکدا ڕۆمان داهێنانە لە زمانداو زمانی کوردیش زمانێك بووە كە لە ئێستاشدا نەهاتۆتە ناو مەعریفە جۆراو جۆرەکان و زانستەکان و فەلسەفە.

پێشکەوتنی زمانی میللەتانی تر ئاماژە بەم دەوڵەمەندییەی کلتوریانەوەیە ، زمانی ئەوان زمانی بیرمەندێکی تەنیا نییە, بەڵکو زمانی هەموو بیرمەند و بیریار و بوارە رۆشنبیرییەکانیانە لە هەموو ئاستەکاندا ، زمانی ئەدەبیە، زانستییە، فەلسەفیە، مەعریفە جۆراو جۆرەکان .. هتد.بەو جۆرەش زمانی ڕۆشنبیریان بەر جەستە بووە . بەم شێوەیەش زمانی کوردی لەسەدەی بیستەم کە بە گشتی سەدەی کرانەوە و کرانەوەی ڕۆشنبیری و ئاستی نووسینەوەیەکە, کەبەر بڵاو بێت و بگاتە هەموو شوێنێك و بەشداریی کۆمەڵ بێت بە گشتی ، هەر لەم کرانەوەیەشدا زمان ماوێتی لەبەر ئەوەی کلتوری ئێمە لە ڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە هیچی نییە، ئەوەی کە وەریگرتووە هی رۆژئاوایە، هی جیهانە، لەسەرەتای نوسینەوەو بڵاو بونەوەشدا زیاتر زمانی کوردی زمانی شیعر بووە کەمتر پەخشان , بۆیەش نەیتوانیوە لەسەر ئاستی فیکر بەرهەم هێنانی هەبێت . کاتێك کەتوانرا ئێمە بگەینە ئاستی بەرهەم هێنانی فیکر و توانیمان بە ئیشکردنی ئەو میتۆد و تیۆرەی جیهان لەکلتوری خۆماندا ئەوە جیاوازیەکی تر دروست دە بێت ، ئەم کار کردنەش ئاسایی نییە و پێویستە بە عەقڵێکی نوێوە خوێندنەوە بکەین ئێمە لە داخرانی میژوودا ژیاوین لە هەموو بوارێکدا چۆن لەو تەوقە دەربچین ؟ چۆن چرایەك دابگیرسێنین لەناو ڕەوڕەوەکانی مێژوو زەمەندا خۆمان بدۆزینەوە؟ هەتا ئێستامان بۆ ئایندە بەر جەستە بکەین ؟ لە کاتێکدا ڕۆشنبیری کوردی ئیستا لە بارێکی سواوی جوینەوەو ڕش کردنەوەی لاپەڕدایە ، کارەساتێك ئێستا ڕۆشنبیری کوردی پیا تێدەپەڕێت زریانی نوسینەوەی بیٚ خوێندنەوە و ڕەخنە و توێژینەوەیە ، کە پێویستە بەرەو پرسیار و قوڵ

PDF4Kurd

بوونەوە و داهێنان بچین ، چونکە هەر دەبێت هەوڵی پڕ بونەوەی پانتاییەکانمان بدەین یان هێڵێکی ئاسۆییان بۆ بکێشن, کەدیارە ئەوەش هەر بەسود وەرگرتن دەبێت لە جیهان، هەر بۆیەش پێویستە بە ڕووی جیهانی فیکردا بکرێنەوە و رۆشنبیری کوردی بتوانن داهێنان بکەن , چونکە رۆشنبیری ئێستا بوعدێکی گەردوونی هەیە و دیوار و سنووری نییە ، تەنیا سنووری لەو ئاستەدایە کە بتوانین کاریان پێ بکەین لەناو چەمکەکانی خۆماندا نەکو ورێنە کردن . چونکە ئیشکردن لەسەر پرۆژەی فیکری پێویستی بە دا هێنانێکی ترە ، هەموو نووسینێك پێویستە داهێنانێکی نوێ بێت لە بوارێك لەبوارە بۆشەکانی ئێمەدا و بتوانێت ئەو میتۆدە پەیڕە و بکات و پیادەی بکات لەسەر تێکستێك یان بوارێکی دەرونی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبی و فیکری و.. هتد.دەبێت ببێتە نامەیەك ، بە پێچەوانەوە هیچ سود بەرۆشنبیری ئێمە ناگەیەنێت ، چونکە جیا کردنەوەی کەسێك کە ناوی رۆشنبیرە جیاوازە لە کەسێك کە بیرمەندە ، کاری بیرمەند داهێنانە ، کردنەوەی دایەلۆگی نوێیە، دووبارە کردنەوەی بەرهەمە، لێکدانەوەی دەقەکانە، دۆزینەوەی واتا شاردراوەکان و پەیوەندیەکانی ئامادەبوون و بزر بوون ، هەڵوەشاندنەوە.. هتد . پێوستە ئەو شتەی کە وەریگرتووە لەناو بونیادو چەمکەکانی ئێمەدا بە داهێنان کاریان پێبکات,. چونکە دەتوانین بپرسین بزانین تا چەندە .لەو ئاستەداین کە خودی خۆمان بخوێننەوە, ئەی بۆچی لە فەلسەفە و زانستەکان بێبەشین بۆ زۆربەی هەرە زۆری پانتاییەکانمان بەتاڵن ؟ بۆ.. بۆ..؟

هەرلەم خاڵانەوە دەگەینە ئەو ئاستە قەیراناویانەی رۆشنبیری کوردی , کە چون بیر لە بواری فیکر و داهێنان بکەینەوە ؟ کە جگە لە هەوڵی چەند کەسێك لە نوسەرانی " رەهەند " داهێنان کەمە و هەر بۆیە ئەو هەموو پانتاییە بەتاڵە و سەدان پرسیاری گرنگ ڕوو بە ڕوومان دەبێتەوە . ئەگەر کاتێك لەم سەردەمەی هەموو پێشکەوتنێك بۆ

ئێمە رەخساوە بتوانین بەرهەمهێنان بکەین, ئەوا ئاستی زمانی کوردیش بەرز دەبێتەوە کە دیارە مشتو مڕی کێشەی زمانی ئێمە پێویستی بە دەیەها بیرمەندی تایبەتمەند هەیە, دەیەها پسپۆڕ, ئایا چەند مەقالیان بۆ زمان هەیە ؟ ئایا تا چەندە دەتوانن کەمو کو ڕیەکان پڕ بکەنەوە ؟ کە گەورەترین کێشەی زمانی ئێمە ئەمڕۆ لە هاوبەشی فرە زمانی و فرە رۆشنبیریدایە بتوانن ئەو موفرەدە و فەرهەنگە جۆراو جۆرە ئەدەبی و زانستی و هونەری و فەلسەفی و کۆمەڵایەتیانە بە کوردی بدۆزینەوە, کە بۆ زۆریان هیچمان نییە, چونکە کۆمەڵگەی ئێمە دەربڕین و پراکتیکی ئەو شتانەی نەکردووە. دیارە ئێستا بەرەو ئەوە دەچین کە زمانی ئێمە بەرەو پەیوەندیو تێکەڵاوی بەزمانو رۆشنبیری گەلانەوە دەچێتو تێکەڵاوی ئەدەب و هونەر و زانست و فەلسەفە دەبێت, بە تایبەتی لەبواری هەوڵی رۆماندا, رۆمان خۆی دایەلۆگی فرە زمانییە لەگەڵ زمانێکی تر و گەڕانی کەسایەتیەکان و دابەشکردنیان بە کەسایەتی تر و گوتار و مادەکانی خۆی لەزانستی کۆمەڵایەتی و مێژوو و دەروونزانیو ئەفسانەکان و هەتا فیزیای نوێ وەردەگرێت . بەم پێیەش رۆمان هاوبەشی هێنانی هەموو شتێکی نوێ دەکات, چونکە رۆمان لە خاڵی پەیوەندی راستەو خۆ لەگەڵ جیهانی هاوچەرخدا گەشەی کردووە و دامەزاوە , لەگەڵ دەرکەوتەی چەمکی زانستی نوێ کە دامەزاروەی ئەزموونی مرۆڤایەتیە وەکو باختین ئاماژەی پێدەکات پێوستی بە چەمکی نوێ هەیە, چونکە گوتاری رۆمان دابەشدەکات کەژانرێکی مەعریفیە لەسەر رەنگە جیاوازەکان لە ژانرە مەعرفیەکاندا,

PDF4Kurd

رۆمان, هەموو ئەوانەی کەلە ناوەوە هەڵیدەگرێت هەموو ئەوانەن کەلە دەرەوە پێیدەگەن.

هەر بۆیە باختین توانی ئاستێکی باڵا بە ڕۆمان ببەخشێت ,کارتێکەری گەورەی هەبوو لەو هەموو داهێنانەی بۆ پەیوەندیەکانی مرۆڤایەتی کردی لەسەر ئەم ژانرە ، کە بەشدارە لە گۆڕانکاریەکانی مرۆڤ و گەشە سەندنیدا .

هەر لێرەشەوە ئێمە ئاست و خاڵە دیاری کراوو بێ سنوورکانی ڕۆمانمان زانی و ئیشکردنی زمان و پەیوەندی بەم ژانرە سەرسوڕهێنەرە پەیوەندیەکان لەسەر ئاستی کلتور . کە لەم سەردەمی ئینتەرنێت و مۆبایل و سەتەلایت و پەیوەندیە چرکەییەکانی جیهانەوە دەتوانین خۆمان ڕێکبخەین و ئاستی زمانو ڕۆشنبیری بەرز بکەینەوە و هاوبەشی جیهان بکەین . دیارە ئەوەش پرسیارێکمان بۆ دروستدەکات ئایا تا چەند دەتوانین هاوبەشی گۆڕانکاریەکانی جیهان بکەینو دایەلۆگی ڕۆشنبیری بکەینەوە ؟ تا چەند توانای ئیشکردنمان هەیە لە بوارەکانی فیکردا, ئایا ئاستی خوێندنەوەی ئێمە گەیشتۆتە لێکدانەوە یان هەر ئاستێکی زەلیلەو توانای لێکدانەوەی دەقەکانی نییە و خۆی هەڵدەخەڵەتێنێ . پێویستە ئێمە پانتایی ڕۆشنبیری شیبکەینەوە ئاستی خۆمان و داهێنان بزانین ، هەروەکو لای" عەلی حەرب" بیرمەند خوێنەرێکە (بەڵکو ئەو خوێنەرێکە ڕووداو دەخوێنێتەوە و قەیران دەستنیشان دەکات بۆ وەرگێڕان بۆ کێشەیەکی هزری یان ئامرازێکی چەمکیانە [٢٤] ل ٣٣. حەرب بیرمەند بەو کەسە دەزانێت لێکدانەوەی کارەکانی دەکات و کەسێکە بەر لە هەموو شتێك کێشە ی لەگەڵ فیکری خۆیدایە و هەمیشە بە ڕووی ئێمە و جیهاندا دەکرێتەوەو ئەو کەسەیە کە جیهان بەفیکرەکەی دەگۆڕێتو خودی خۆی دەخوێنێتەوە.کە لای بیریاران لە کانتەوە شیکاری کراوە (هید جر) و بنڤانغر خودەکان شیدەکرێتەوە کە (بۆڵدیمان) شیکردنەوەی دەکات ، خودی چوارەم هەڵدەبژێرێت کە خودی خۆی دەخوێنێتەوە , خودێکە دەخوێنێتەوە و

ڕاستی لەسەر دەقەکان دەڵێ ،کە دوا جار دەبێتە ڕاڤە کارو هەڵوەشاندنەوە دەکات ، هەر وەك" حەرب" شیکردنەوەی دەکات ﴿ خوێنەرێك کە دوور دەکەوێتەوە لە کاریگەری , دان بەگرنگی و سودی دەقدا نانێت , خوێنەرێك دەخوێنێتەوە سوودمەند دەبێت و دەکەوێتە ژێر کاریگەریەوە بەڵام نکۆڵی لەو کاریگەرییە دەکات, خوێنەرێکی تریش دان بەکاریگەرییەکەدا دەنێت بە بارستایی پڕۆسەکردنی ئەو گاریگەری یە بۆ خوێندنەوەیەکی بەرهەم هێن کە هەڵگری نوێ بونەوە و کەڵەکە بونی زانینە بۆ دەقەکان / (٢٥) ل٢١٥).

نمونەی خویندنەوەی " صقر أبو فخر " دێنێتەوە , ئایا ئێمە دەتوانین چەند نمونە بهێنینەوە ؟ ئایا تا چەندە ڕۆحی داهێنانەکان لە لای ئێمە ڕاستی دەرخستووە و بە بێ ڕق و قین و دوژمنایەتی و جیاوازی گروپ دەروانینە جیهانی داهێنان؟ چۆن بەرەو گەردوونییەتی داهێنان دەچین ؟ ئایا دەتوانین ڕۆحەکەی نیچە وەربگرین لە ئێستای ئەڵمانیاوە زەرادەشتی دەیەها سەدە لەوە بەری ئێرە بخوێنینەوە ؟ چۆن بەرەو پانتاییەکانی داهێنان دەچین ؟.چۆن خۆمان و ئەو و ئەوان بدۆزینەوە ؟ چۆن بەرەو دایەلۆگ و پرسیار و خوێندنەوە بچین ؟ چۆن هێڵی ئاسۆیی بۆ ئایندە بکێشین؟ چۆن خودی خۆمان بخوێنینەوە و بەرە و گەردوو نیەت بچین ؟!!

PDF4Kurd

رۆمانی کوردی و پرسیارەکانی ئێستا

لەم ناونیشانەوە دەکەوینە ناو ئەو پرسیارانەی کە تووشی ڕاڕیی و سەرسامیمان دەکات،دەربارەی ناز ناوی ڕۆمانی کوردی و چۆن پۆلێن کاری بکەین؟لە چی ئاستێکدا بیخوێنینەوە،لە کاتێکدا هیچ خوێندنەوەیەکی بەرایی بۆ نەکراوە؟ڕیشەیەکی تیئوریمان بۆی نەبووە، کە دیارە دەربارەی تیۆری ڕۆمان توشی پرسیارێکی زۆر قورس دەبین هەروەکو ڕەخنەگر (میشێل رایمۆن) ڕای وایە کە ڕۆمان (ژانرێکی بێ یاسایە[٢٦]ل١٠. ئەمەش پەیوەندی بەو داهێنانانەوە هەیە کە ڕۆژانە جیهانی ڕۆمان دەگرێتەوە.هەمیشەلە هەوڵی بالا دەستی دایە،لەناو ئەدەبدا و بۆتە ژانرێکی سەرسوڕهێنەر بە جۆرێك هەڵکشاوە، کە لەناو ژانرەکانی دیدا هەوڵی بالا دەستی دەدات، هەموو بناغەو سنوورێکی پۆلێنکاری لابردووە و بەرەو کرانەوەیەکی فراوان بۆ جیهان‌و مرۆڤایەتی و پەیوەندییەکانی مرۆڤ و بوون‌و ناوەندی کردنی مەعریفەو زانستەکان‌و فەلسەفە دەچێت,کار بۆ ڕوداو و پێشهاتەکانی ئایندە دەکات و چارەنووسی مرۆڤایەتی تیادا دەبینرێتەوە. کە تا ئەم ساتەش هیچ ریشەیەکی تیۆری لە ڕۆشنبیری ئێمەدا بۆ ئەم ژانرە گرنگە نەکراوە، ئەمەش جێگەی سەر سوڕمانێکی گەورەیە! هەر بۆیەش نازانین لە کوێوە قسە لەسەر ئەم باسە گرنگە بکەین؟! لە کاتێکدا کە دێینە سەر پێناسەکردنی تیۆری رۆمان خۆی تیۆرێکی ئەوروپییە، بەرهەم هێنانی ژیاری ئەو کۆمەڵگەییە، ئێمەش ئەم تیۆرەمان وەکو تیۆرێکی ئەوروپی وەرگرتووە.. وەکو هەموو میللەتانی تری جیهان، بەڵام جیاوازیەکە لەوەدایە عەرەب و فارس‌و تورك .. هتد وەکو ئێمە وەریانگرتووە، ئەوان توانیویانە لە پرۆژەکانی خۆیاندا کاری پێبکەن لە هەموو بوارەکانی رۆماندا توێژینەوەی قوڵی جۆراو جۆریان هەیە و کتێبخانەکانیان لەم لایەنە گرنگەی ژیان بەتاڵ نییە،لە نوسینی دەقدا

توانیویانە جیاوازییەکان دەربخەن، لە بواری داهێناندا لە ڕوی ئەزموون وشێواز و تەکنیکی ڕۆمان کە توانیویانە لە ڕووی زمانەوە داهێنان بکەن، چونکە زمانی ئەوان جیاوازە لە زمانی کوردی کە تا ئێستا نەتوانراوە چاك سازی لە زماندا بکرێت،کە هەموو کۆمەڵگەیەك لە رێگەی شۆڕشەکانەوە شۆڕشیان لە زماندا کردووە،کۆمەڵگەی کوردی هیچ شۆڕشێکی بۆرژوازی پیشەسازی و ڕیشەیی نەکردووە،کە دیارە زمان تایبەتمەندێتی خۆی وەرناگرێت لە کۆمەڵگەیەکی دیموکراتی دانەبێت کە هاوولاتیان بۆ ماڤ یەکسانی بەش دەبن،زمانێکی هاوبەش و کۆمەڵگەیەکی دیموکراتی لە ماڤ هاولاتیان لە بوارەکانی ماف پەروەری و ڕامیای و ئابوریدا، باوەڕی یەکێتی نیشتمانی بەرجەستە دەکات،کە دیارە لێرەوە بەرەو زمانێکی ڕۆشنبیری و ئەدەبی دەڕوات،(لە کۆمەڵگەیەکی یەکگرتوودا هیچ بوونێك نییە بەبێ زمانێك کە هەموو تاکەکانی بەیەك نەگەیەنێت،وە شوناسێکی نەتەوەیی بوونی نییە بە بێ زمانێك کە خەیاڵکراوێکی هاوبەش بەسەر سەرجەم تاکە کانی کۆمەڵگەدا دابەش بکات ٢٧ل٣٢) ،هەر بۆیەش لێرەدا تووشی پرسیاری ترسناك دەبین،ئایا ئێمە چیمان کردووە و دەبێت چی بکەین؟ ئێمە چۆن دەبێت شۆڕشێك لە زماندا بکەین؟ لە کاتێکدا شۆڕشەکانی تر نەکراون، شۆڕشی ئێمە نەیتوانیووە لە هەموو ئاستەکانی نەتەوایەتی و چینایەتیدا گۆڕان بکات ،هەتا لە بوارەکانی ئابوری و ڕامیاری و کۆمەلایەتی و زانستی و...هتد کۆمەڵگە بەرە و ئاستی داهێنان بەرێت،دوای ئەوەی کە دیارە شۆڕش لە ڕووی زەمەنی دریژ و قوربانییەوە کامڵ ببوو ،بە تەنیا نەکو لە ڕووی مەعریفییەوە،بەهۆی گۆڕانە قوڵەکانی جیهانەوە لە ناوچەکەدا پریشکی ئازادی بەرکەوت لە تەنیا پارچەیەکیدا،ئەمەش کاریگەری هەبوو لە سەر خۆڕیك نەخستنێکی شۆڕشگێڕانە،کە قۆناغەکانی دیموکراتی ببڕێت،هەر بۆیەش کورد کۆمەڵگەیەکی شیرازە پچڕاوە لە ڕووی نەتەوە و خاك و جوگرافیا و چینایەتی وکلتوورو زمانەوە...هتد بۆیە پێویستە ببێتە نەتەوەیەکی شۆڕشگێڕ ،چونکە هیچ شتێکی تر ئەم کۆمەڵگەیە یەك

PDF4Kurd

ناخاتەوە جگە لە شۆڕش ،لەبەر ئەوەی شۆڕشی کورد لە ڕووی مەعریفەوە ناکامڵ بووە نەیتوانیوە قەڵاکانی لە هەموو بوارەکانەوە تۆکمە بکات،کە بە تاڵاییەکانی ئەوەندە زۆرە ،لەبەر نەبوونی ڕەخنە لاوازیەکانیان نیشانیان نەدراوە،بۆیە وا دەزانن کێشە نەماوە،دیارە دەسەڵاتەکانی بەرلە مانیش هەر بەو جۆرە بوون، بەڵام چونکە کاریان بۆ پانتاییەکانی مەعریفە و چەمکەکانی دەسەڵات و لایەنە گرنگەکانی تر نەکردووە چارەنوسیان ڕوخان بووە، چونکە هەموو ڕێکەوتێك ڕێکەوتی تری لە دواوەیە،کە پێویست بوو لەم ساتەدا دەسەڵاتی کوردی ئەو خوێندنەوەیە بکات بە جۆرێك بۆشاییەکانی کامڵ نەبوونی شۆڕش پڕ بکاتەوە،بۆشاییەکانی خۆ دۆزینەوەو خۆ ناسینەوە چی لێکۆڵینەوەیەك کراوە بزانین ئایا ئێمە کۆمەڵگەیەکی کشتوکاڵین یان پیشەسازی؟چۆن پۆلێن کاری چینایەتی دەکرێت ،لە کاتێکدا لەبەر ئەوەی تەکنەلۆجیامان نییە نابینە پیشەسازی و بۆ زانستێتی کشتوکاڵیش تەنیا مەعریفە گشتییەکەمان هەیە کە کورد بەپێی مەعریفەی خۆی گەشەی پێداوە ،بەم جۆرەش کۆمەڵگەیەکی شیرازە پچڕاوە،کە دیارە ئەم جیاکارییانە لە شۆڕشەکاندا دەردەکەوێت ،ئەگەر بەراوردی زۆربەی شۆڕشەکانی جیهان بکەین دەبینین هەموو شوێنەوارەکانی ڕابردوویان لابردووە سەر لە نوێ داڕشتنەوەیەکی نوێیان لەگەڵ واقیع و کۆمەڵگەدا کردووە،توانیویانە بە فیکرەکەیان کۆمەڵگە بگۆڕن ،لینین کۆمەڵگەی رووسی گۆڕی بە پڕۆلیتاری ،خومەینی بە ئیسلامی،کە ئەمە نمونەی هەموو شۆڕشێکی سەرکەوتووی جیهان بووە،بەڵام نەك ئەوە نەکراوە ،کە هیچ گۆڕانێکی ڕیشەیی ڕوویدات و هەتا نەتوانراوە هەوڵی یەکگرتنەوەی زمان و خاك و نەتەوە و کلتوور بدرێت، بەڵکو پرسیاری دابەش بوونی کوردستان دوای دابەش بوونی داگیرکەران چی ناواخنێکە؟ چەندە هێڵێکی ترسناك و دوور لە هەموو بەهایەکە،کە هیچ وەڵام و پاساوێکی بۆ نییە و سەدان پرسیاری قورس و گرنگە لە ئێستا و ڕابردو و ئایندەماندا بەر جەستە دەکات.بەم پێیەش لە ناو پچڕانی شیرازەکاندا چۆن ئاستێکی

ئاسۆیی بو ڕۆمانی کوردی بدۆزینەوە ؟ ئەوەشی کە خاڵی سەرەکیمانە زمانە و لەناو قەیرانە جۆراو جۆرەکاندا ماوەتەوە.

ئەی دەبێت چی بکەین؟ بەم پێەش ئێمە دەبێت لە سفرەوە دەستپێبکەین، ئەمەش حاڵەتێکی ترسناکە بۆ ئێستا و ئایندەمان چونکە ئایندە و وەچەکان ناتوانن لەناو قەیران‌و نەبوونی پرسیارە فیکریەکانی ئێستادا بژین و بێ بەش بن لە ناسینەوەی خۆیان، لە مێژووی ڕۆحیان

چونکە ئێمەلەناو ئەوپرسیارانەدا گێژبووین کە ناتوانین باس لە شوناس بکەین؟کوا شوناسی نەتەوایەتی؟لە کاتێکدا کوردستان پارچە پارچەیە،ئەی شوناسی زمان کە پچڕ پچڕی بەش بەش بوونی پارچەیی کوردستان و شێوە دیلێکتە کوردییەکانە،چۆن بڕوانینە زانستێتی زمانی کوردی لە کاتێکدا پێویست بوو کار بۆ یەکگرتنەوەی کرمانجی سەرو و خوارو بکرایە ئایا نەوەی ئایندە چی دەکەن ؟ تۆ بڵێی هەموو نوسینەکانی ئەم ڕۆژگارە جارێکی تر وەرنەگێڕنەوە؟یا خود دەبێت واز لەو پرۆژە گرانە بهێنرێت و کرمانجی سەرو خوارو ببنە دوو شێوەی جیاواز ؟ چونکە ئەوە کارێکی ئەوەندە قورسە نەوەی ئایندە دەبێت بکەونە گواستنەوەی شاخ بۆ شاخ ،ئەی چارەسەر چییە لە بوارێکی وەکو ڕۆشنبیری کوردی کە هیچ بیر کردنەوەیەك بۆ ئێستا و ئایندە ناکرێت ؟ دەبێت ئێمە بە دوای پرسیارەکاندا گێژ ببین ؟ کوا شوناسی ڕۆشنبیری لەو هەموو کەرت کەرت بوونەدا ؟ دەکرێت هەر پارچەیەی کوردستان خۆی کلتورێکی جیاواز دروست بکات ؟چونکە ئێستا جیاوازی لە شێوەی نوسینەوەدا هەیە،بەهۆی فرە دێلیکتییەوە،کە دەبێت کارێکی گرنگ بکرێت بۆ دۆزینەوەی ڕێگا چارەیەك،یان دەبێت لەسەر ئەوە بڕۆین کە ئەو دوو شێوە زمانە بە جیاکاری کار بکەن یان دەبێت هەوڵی یەکگرتنی بدرێت،ئەی ئێمە چۆن خۆمان بدۆزینەوە ؟ چونکە بە شێکی زۆری ڕۆشنبیری ئێمە لە پانتاییەکی فراواندا بیر ناکاتەوە بۆ داهێنان، بە قەد ئەوەی سیاسیانە سەر قاڵی هۆ و هۆکاری ڕووداوەکانن ، هەر بۆیەش ئەمڕۆ دەسەڵاتی کوردی بەر پرسە لە پارچە

PDF4Kurd

کردنی ڕۆشنبیری کوردی قوتدانی بۆ ناو حیزبەکان ،لە کاتێکدا بواری ڕۆشنبیری کەلاوەیەکە،ئەو دام و دەزگایانەی کە بۆیاخی ڕۆشنبیری کراون چیان کرد بۆ شۆڕشێکی ڕۆشنبیری ؟چی پرسیارێکی فیکریان وروژاند؟ چی خوێندنەوەیەکیان بۆ دەسەلآت کرد؟ کوا نامە ڕەخنەییەکەیان بۆ دەسەلآت ؟ جگەلەوەی کە هەمیشە کاری ڕۆشنبیری حیزبیان ئەنجام داوە و کادرەکانیان حەساندوٚتەوە ،پاش ئەوەی پانزە ساڵ تێپەڕی بەسەر گۆنگرەی یەکێتی نووسەراندا چی پاساوێك هەیە کە ناگیرێتەوە ؟ چیان بۆ ڕۆشنبیری و نووسەران کرد، چی نامەیەکی ڕەخنەییان خستە ڕوو ؟ چی پرسیارێکیان ڕەخساند ؟ جگە لەوەی نوسەرانیان پەر تەوازە کرد و بێ باوك کردنی زۆربەی،کە دیارە مێژووی میللەتێك شایەدی نەوەکانی دوا ڕۆژەو مێژوو هیچ کاتێك نەخنکاوە،ئەی کێ ئەو بەر پرسیارێتییە مێژوو ییە دەگرێتە ئەستۆ لە سەرجەم پێگە ترسناکەکانی ڕۆشنبیریدا؟ کە بە هیچ شتێك باجیان نادرێتەوە؟ چونکە لە سەر مێز دانیشتنی پێگە ترسناکەکانی ڕۆشنبیری هەروا خەو بینین نییە کە سانێکی بێبەرهەم ،پاڵ بە مێژووەوە بنێن ، وا بزانن مێژوو عەرەبانەیە .بەڵکو پێویستیان بەو کەسانە هەیە کە ئەو جێگایانە بکەنە مەیدانی لە دایك بوون ،فەزای بەرهەم هێنان،بەم پێیەش ئێمە چۆن پرسیارەکانمان بەر جەستە بکەین ؟چۆن لەناو زریانی قەیرانەکاندا باس لە ڕۆمانی کوردی بکەین؟ هەر بۆیەش ئیتر نەوەی نوێ پرسیارەکانمان دەخوێننەوە،نەوەی قوربانی هەڵگری ئەرکە قورسەکانی مێژووی کورد ،نەوەی شۆڕش و خەباتی سەخت ، چونکە نەوەی ئێستا بوون بە نەوەی پشوو ، کە دیارە هیچ چارەیەك نییە جگەلە وەی لە ئێستاوە بەرەو گەردونییەت بچین ، چونکە لەم سەردەمەدا ئێمە ناتوانین چارە سەری ئەو کەلێنە گەورانە بکەین کە زەمەنێکی دور و درێژیان دەوێت ،پێویستیان بە دەیەها بیرمەند هەیە،لە لایەکی تر ئەوانە پەیوەندییان بە شۆڕشێکی نەتەوەیی بەر بڵاوەوە هەیە کە چەندین شۆڕشی گەورەش لە دوایەوە دەکرێت ،کە بتوانێت کورد لە چوار چێوەی یەك نەتەوە و یەك دەوڵەتدا یەك بخات،

چینەکانی کۆمەڵ ڕێك بخات . دیارە کە ئەمەش نەهاتە کایەوە ئیتر هەموو شیرازەکان بە پچڕاوی دەمێننەوە، بە تایبەتی لە ئێستادا کە ئەوە زۆر سەختەو پرسیارێکی دوورە لەم زەمەنەدا.ئەی کەواتە ئێمە دەبێت چی بکەین؟ ناکرێت هەر بەم جۆرە بمێنینەوە،ئەگەر جیهان بە جیهانی خۆمان بزانین و بتوانین داهێنان بکەین بەرەو ئایندە خاڵی سەرەتایی دەست پێدەکەین و لەناو برینەکانی ڕابردووی ئێمەدا کەمێك دوور دەکەوینەوە،چونکە ڕابردوومان ئەوەندە پڕ برینە لە خویندنەوە و ئاوڕدانەوە بۆی تووشی ڕاڕایی و سەرسوڕمان و بێهیواییمان دەکات. بۆیە ئێستا پێویستی بە شۆڕشێکی ڕۆشنبیری هەیە،ئەمەش بە هێنانە کایەی دەسەڵاتی ئەدەبی دەکرێت دوور لە پاوان کردنی لە لایەن دەسەڵاتی سیاسیەوە بۆ هێشتنەوەی خۆی،کە ئەویش بەفەزایەکی ڕۆشنبیری گەورە دەکرێت کە توانای دەرخستنی جیاوازیەکانی هەبێت، چونکە نەبوونی بواری ڕۆشنبیری بەرهەم هێن مانای گەندەڵ بوونی هەموو بەهاکانە،ئەوەی کە کۆمەڵگە دەگۆڕێت ناتەبابوونی ڕۆشنبیرییە لەگەڵ دەسەڵات،بە پێچەوانەی ئێستاوە کە دەسەڵا ت و ڕۆشنبیری هەموو چاوەڕوانی پیادە کردنی فەرمانن,هەر ئەمەش بواری داهێنان دەکوژێت و خۆمان نابینە خاوەنی هیچ تەنانەت خۆشمان،لە کاتێکدا نەتەوەی کورد خوێناوی ترین شۆڕش لە مێژوودا چاوەڕێیەتی،کامەیە ئامادەکارییەکانی ئێستا بۆی؟ دەبێت ئەمەش وەکو هەموو شتەکانی تر دابنێین بۆ نەوە هەژ بە سەرەکەی ئایندە،

هەر بۆیەش ئێمە لە ئێستادا دەبێت هەست بەو بەر پرسیارێتییە بکەین و پێویستە چیتر نەهێڵین چرکەیەکمان بە سەردا بڕوات, بۆ ئەوەی هەوڵی ئیشکردنمان بدەین بۆ ئەوەی بۆ ئایندە ئاسۆیەکمان هەبێت، ئەمەش کۆششێکی گەورەی دەوێت، چونکە کە سەیری ئێستامان دەکەین،ئەوا دیارە ناکرێت ئێمە بە دیار شۆڕشەکانەوە دابنیشین تا دەکرێت،پێویستە شۆڕشی ڕۆشنبیری ڕۆڵەکانی خۆی ببینیت و ببێتە چرایەك بۆ شۆڕشەکان .ئەی ڕۆڵی ڕۆشنبیر چییە؟ تەنیا نوسینەوەی ئەنفالە ؟ یا نوسینەوەی پاڵەوانێتی؟ چونکە بە

PDF4Kurd

شێکی زۆری ڕۆشنبیری ئێمە لە پانتاییەکی فراواندا بیر ناکاتەوە بۆ داهێنان بە قەد ئەوەی سیاسیانە بە دوای ڕووداوەکانی ڕۆژانە و نوسینەوەی شتە دیارە نزیکەکان و ئەو شتانەی کە ئاسایی زانراون،کۆمەڵگە خۆی ئەنفالی دی هونەرمەندو نوسەران دەچن لێیان دەپرسن چۆن بوو ؟ دوایی بە نوسینەوە و نواندن نیشانیان دەدەنەوە،چونکە ناتونن،لە دۆزەخێکی تردا وێنای بکەن،چۆن بەرەو فەزایەکمان ببەن نەبینراو؟ ،لە کاتێکدا ئەرکی ڕۆشنبیر گۆڕینی ئێمە و واقیعی باوە،کە دیارە ڕۆڵی ڕۆمان لێرەدا زۆر گرنگە کە لە کار کردنەکانی دەتوانیت ئێمە و زەوی و جیهان بگۆڕێت بۆ نیشتمانێکی نوێ،بە وێنەی ئەنتۆلۆژی، کە ڕۆمان نوس خۆی دەتوانێت شۆڕشێك لە زماندا بکات بە زمانێکی داهێنەرانە بەرە و لەدایك بونمان ببات و زمانێکی نوێ بتەقێنێتەوە کە ئەمەش پێویستە لە سەرەتاوە بەڕوانینێکی نوێوە جارێکی تر ئاستی خۆمان و ڕۆمان بزانین کە دیارە ئەم وەرگرتنە تیۆریەی ڕۆمان‌و ئەم بوارە گرنگەمان تەنیا لەسەر ئاستی تاقیکردنەوەی چەند دەقێکی رۆمان نووسینە، ئەمەش کۆششی چەند کەسێکە جۆراو جۆر، کە زۆریان بە پێی جیهانبینی و توانای رۆشنبیریەوە نووسیویانەو زۆریش توانای نووسینی مەقالێکیان نییە لەسەر ڕۆمان، کە ئەمە کارەساتی گەورەی ئێمەیە!لە کاتێکدا کە ڕۆمانی نوێی فەرەنسی لە ڕێی نوسینی ڕۆمان نوسەکانەوە دامەزرا.بەڵام زۆرلە ڕۆمان نوسانی کورد تەنیا مەقالیکیان نییە،جگە لەوەی کە دەتوانین ئاماژە بەوە بکەین کە زۆر لەو ڕۆمانانەی نوسراون ڕنگدانەوەی واقیع و ڕوداوی مێژوویی و نوسینەوەیەتی، زۆربەیان ئاستێکی نزمیان هەیە , یان چیرۆکێکی کورتەو بە زۆ ر درێژکراوە,یان ڕاناوی کەسی دووە بەزبری، کە چێژی زمان دەکوژن, یان فرە دەنگی تیا بەرجەستە نەکردووە و یان ڕوداوەکەی بەزنجیرەی کڕنۆلۆژی وەکو حیکایەت نوسراوە و کات و شوێن دیاری کراوەو ڕوداوەکان هەر ڕابوردون و هیچ هێزێکیان بۆ ئایندە تێدا نییە.یان لەمێژودا خنکاون یان لەبەر ڕۆمانی تردانوسراونەتەوە ،دەریا کراوە بەچەم و سەرباز بە پێشمەرگە ،ئەمە و

دەیەها شێوازی تر خەسڵەت و نمونەی ئێستای زۆربەی دەقە کوردییەکانن،نەیانتوانیووە بەرەو لادان لە واقیع بچن و نامۆ بوون بگرنە خۆ کە مانای مێژوو لە ڕۆماندا مانای مرۆڤ بێت،وە هەروەها لە ڕووی کەسێتییەوە توانای پۆلێن کاری و ئاستی نوییان نەبووە و ئێستاش هەر باس لە پاڵەوان دەکەن،کە بابەتی مەلحەمەیە،لە رووی ڕاناو و زمان و دایەلۆژ و تەکنیکەوە سوینەوەی ڕۆمان نوسینن،هیچ داهێنانیکیان تیادا نابینرێت،چەندین ڕۆمانمان هەیە کە باس لە ئەنفال دەکەن ڕۆمان نوسەکە خۆی تیایدا خنکاوە یان بەندیخانە و شۆڕش و خۆشەویستی ،کە هەموو شتەکان گۆڕاون جگە لە ڕۆمانەکە نەبێت ،ئەمە واتای چییە؟لەناو ڕۆمانە کوردییەکاندا ئەوەی بە شێوەیەکی سەرەکی خاڵی جیاکەرەوەیە چەند ڕۆمانێکە کە توانیویانە ئاستێکی باش بگرن لەوەی کە بچنە ناو بواری ئەزموون کاری‌و بە مەعریفەی ئاسۆیی گەیشتوونەتە بواری داهێنان، سیفەتی ڕۆمانیان وەرگرتووە و خاڵی جیاکەرەوەیان هەیە، بە تایبەتی داهێنان لە بواری زماندا کە سیفەتی سەرەکییە لە ڕۆماندا . داهێنانی هونەری و تەکنیك و شێوازدا ،ئیتر زۆر لە دەقەکانی تر تەنیا مەلحەمەن ،یان چیرۆکی درێژن ، یان بابەتێکە بە لاساییکردنەوەی ڕۆمان نوسراوە .ئەمەش پێویستە لە پرۆژەی تایبەت بە ڕۆماندا بە کۆمەڵە لێکۆڵینەوەیەکی جدی ئاستەکانیان دەربخرێت, چونکە زۆربەی دەقەکان جێگەی پرسیارن چەندیان ڕۆمانن یان سەرو حەج نووسراون, بۆ ئەوەی بڵێن ڕۆمانێکی نووسی, وە زۆربەشیان ئاستێکی ئاسۆییان هەیەو لەناو قەیرانی ڕۆشنبیری کوردیدا نەخوێندراونەتەوە .کە پێویستە هەوڵەکانی ڕۆمانی کوردی بە داهێنان جیاوازی وەربگرن ئەمەش بەنوسینی دەقی نوێ و خوێندنەوەی لە پرۆژەکانی ڕەخنەو لێکۆڵینەوەدا.

ئەوە پرسیارێکە ڕوو بە ڕووی ئەو قەیرانەی ڕۆشنبیری کوردی دەبێتەوە, کە نەیتوانیوە هیچ ڕاڤەیەکی تەواو بکات و نەیتوانیوە بگاتە بچوکترین ئاست کە ڕاستیگۆتنە لەسەر دەقەکان،کە خوێندنەوەیەکی بەرهەم هێنە ،ئەمەش بەو خوێنەرە دەکرێت کە بۆڵدیمان و هایدگەر

PDF4Kurd

ئاماژەی پێدەکەن ،کەسێك کە بەخوێندنەوەی بۆ پڕۆسەیەکی بەرهەم هێن بچێت،ئێمە و جیهان بگوێزێتەوە بۆ جیهانی لە دایك بوون،نەکو وڕێنە لەسەر دەقەکان بکات ، چونکە کارەساتی ڕۆشنبیری ئێمە لەوە دایە ڕاستگۆیی نییە. ئایا ڕۆشنبیری کوردی گەیشتۆتە ئاستی خوێندنەوەی بەرهەم هێن،کێ توانای خوێندنەوەی خۆدی خۆی هەیە، تا بگاتە ئاستی بەرهەم هێنان,جگە لە دوژمنایەتی و ناسین، یان بەرژەوەندی و کار بەدەستی ،بێت بە ڕاستگۆیی مامەڵە لەگەڵ دەقدا بکات, نەکو فەرد, هەر بۆیە بواری رۆشنبیری کوردی تا ئێستا نەیتوانیوە هەر هیچ نەبێت بەقەدەر چەندایەتی دەقەکان‌و ئاستیان ئەوەندەش چۆنیایەتیەکانیان دەربخات‌و ئاستەکانیان بدۆزێتەوە. ئەمەش بەر پرسیارێتیەکی گەورەیە لەو بوارە.. چونکە زۆر جار ئەو هەوڵانە دراوە، بەڵام پێگەیەك کردوێتی بۆ بەرژەوەندی یان کەسێکی دیکتاتۆر و ڕق هەڵگر ، بە کۆمەڵێك پرسیاری ئێکسپایەر کە هیچ پەیوەندییان بە ڕۆمان و رەوت و گەشەو ئاستی ئێستایەوە نییە، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە تا ئەم ساتە بواری رۆشنبیری ئێمە لە زۆر بواری گرنگ و پڕ بایەخ بێ بەش بووە, رۆشنبیری ئێمە پێویستی بە ئاستی خۆ دۆزینەوە هەیە،کە ئاسایی ئەمەش بە کەسەکانی فیکر و بەشەکانی زانکۆکان دەکرێت ،کە پاش ساڵانێکی زۆر لە سەربەستی و بایەخی گرنگ بە زانکۆ دەبوو پرۆژەی بەرهەم هێن لە لایەن مامۆستا و قوتابییەکانەوە بکرایە و هەوڵی بەرز بوونەوەی زمانی کوردی و لایەنەکانی تر بدرایە ، ڕۆلان بارت،و زۆربەی بیریاران و توێژەوەرانی جیهان مامۆستای زانکۆ بوون، کە دیارە زانکو ئەرکێکی گەورەی گۆڕان کاری لەسەرە ، کە دەبوو باس و توێژینەوەکانیان ببوایەتە ئەنجامی دایەلۆژ ، دەبوو پرسیارە فیکری و مەعریفی زانستییەکانیان بخوڵقاندایە،کوا نامەکانی ماجستێر و دکتۆرا چییان خستۆتەسەر ڕۆشنبیری کوردی ؟ کامەیە ئەو گۆڕانە ئەنتۆلۆژییەی کە کردویانە؟ ئەی مانای ئەو نامانە چییە کە بۆشاییەك لە ڕۆشنبیریدا پڕ نەکەنەوە؟ نەبنە جیاوازی و خاڵێکی جیاکەرەوە و خستنە سەرێك نەبن بۆ سەر

ڕۆشنبیری و نەبنە مایەی هەژان و پرسیار و گۆڕان؟ بە ڕاستی بە پێچەوانەوە ، کە دیارە پێویستە زانکۆکان بو ٚئاستێکی خوێندراوەیی بەرهەم هێن خۆیان بگۆڕن ،بەرەو پێشکەش کردن و ئامادە کاری نوێ، چونکە ئەرکی زانکۆ هەر بەڕێکردنی نەوەکان و بەردەوامی زانکۆ نییە.بەڵکو داهێنان و کردنەوەی کەش و پانتایی نوێیە،دانانی پلانی ڕۆشنبیرییە بۆ نەوەکانی نوێ و خاڵی جیاکەرەوەیە،ڕاپەڕینی خوێندکارانی فەرەنسا ی ١٩٦٨ توانی ببێتە خاڵی گۆڕان لە هەموو یاسای فەڕەنسا ناسرا بە گۆڕانی فیکریی،بەڵام راپەڕینی خویندکارانی کورد دابین کردنی پاص و ئاو و حەمامە ، کە تا ئێستا نەیانتوانیووە پرسیارێکی مەعریفی و وروژێنەریان هەبێت، بۆیەش نەبوونەتە پێشەنگی گۆڕان . هەر بۆیە پێویستە بەرەو ئاستێکی نوێ بچین ، ئاستێك کە ئاستی ململانێی ئەدەب و رۆشنبیری و پرسیارە چرکەییەکان بێ ، نەك ململانێی کەس‌و تاقم و گروپ و.. هتد..چونکە ئەگەر بەرەو جەوهەری پرسیارە سەرسوڕهێنەرەکان نەچین ئەوا ناتوانین بچینە ناو پانتاییەکانی ڕۆمانەوە ، لە کاتێکدا رۆمان پانتاییەکی گەورەی لە ڕۆشنبیری گەلاندا دروستکردووە و بۆتە مایەی مشتو مڕی گەورەی ناوەندەکان ,لای ئێمە نەگەیشتۆتە ئاستێکی دیاریکراوی سەرەتایی،چونکە ئێمە جگە لە لاسایی کردنەوەی بواری ڕۆژنامەگەری سواو نەهاتوینە تەبواری داهێنانە و لەسەر ئاستی ڕەخنە و لێکۆڵینەوە، لە کاتێکدا رۆمان هەڵگری خوێندنەوەی جۆراو جۆرو روانینی فراوان‌و تایبەتمەندێتی جۆراو جۆرە, جێگەی یابەخی گەورەی هەموو گەلێکە لەم سەر زەمینە.بەڵام لای ئێمە نوسینەوەی چەند دێڕێکە کەلە رۆژنامەی تر و کتێبەوە وەرگیراوە.نوسینێکی سەر پێیانەیە،هیچ لایەنێکی شاراوە دەرناخات.

پاش تێپەڕ بوونی چەند سەدەی بە دوایەکدا هاتوو لە زەمەنی پێکهاتنی تیۆری رۆمان‌و گەشەسەندنی ئێمە دەبێت لە خاڵی سفرەوە دەستپێبکەین.. چەند سەدەی بەسەر چوو ئێمە لەسەدەی سەرسوڕمان‌و گومان‌و چرکەی چرکەیی گومانی کۆتایی هاتنی بوون‌و

PDF4Kurd

مرۆڤ. سەدەی ترۆپکی ڕاڕایی لە پێشهاتەکانی هەنوکەیی‌و ئایندە و ترس لە تەکنەلۆژیا, کە لە یەك چرکەدا گسك لە هەموو ڕۆحەکانی سەر زەوی بدات . ئێمەش تازە گڕوگاڵ لەسەر ئەم ژانرە بکەین.. کە تەعبیرە لە هەموو ئەو شتانە و دەربڕین‌و نیشاندانی ڕووداوەکانی ئایندە و چارەنووسی مرۆڤایەتی بە گشتی, کە زۆر لە ڕۆماننووسان بە مێژووی ڕۆحی مرڤایەتی دەزانن، ئێمەش لە مێژووی ڕۆح لەم کەرنەڤاڵە فەزاییەی زمانی پەیوەندی نەتەوەکاندا چۆن بەشداری بکەین و چۆن دەست پێبکەین؟ لە کاتێکدا ئەوە مێژوو ڕابردووی ئێمەیە و پانتایی ڕۆشنبیریش بەو جۆرە کەلاوەیەکە ئەی دەبێت چی بکەین؟ چۆن خۆمان دروست بکەین،ئەگەر بەو جۆرە بکەوینە خویندنەوەی ڕابردو و ئێستا ئەوا تووشی ڕاڕایی و گومان دەبین ،بۆیە پێویستە ببینە نەوەی شۆڕش لە هەموو بوارەکاندا،ڕۆمانیش هەوڵی ئەوەی بدرێت لە ناو چەمکەکانی ئێستادا خۆی دابمەزرێنێت،ڕۆماننووسی بە توانا بتوانن فەزایەکی سەرسوڕهێنەر بسازێنن،کە لە ڕێگای گۆڕینی جیهانەوە ،جارێکی تر لەناو گۆڕانەکاندا وێنامان بکەنەوە و نیشتمانی لە دایك بوونمان بۆ بکرێتەوە،کوردستان بکەنە شیلاوگی لە دایك بوونی نوێ،چونکە هەموو شتێك لەم خاکەدا پیربووە،تەنانەت ئەوانەی شیرە خۆرەن،پێویستە لە گۆڕانکارییەکاندا بۆ بوونێکی نوێ لە دایك ببینەوە،ئەمەش بەوان و بەکەسەکانی فیکر و داهێنان دەکرێت، چونکە ئەمڕۆ ڕۆمان گەیشتۆتە ئاستێك کە هەڵگری دەیەها خوێندنەوەی جیاوازە، تایبەتمەندێتی گشتی نیەو تەنیا تایبەتمەندێتی لە لایەنێك لە لایەنەکانیایەتی,واتە ڕەخنەگرێك تەنیا تایبەتە بە شیکردنەوەی زمان یان کەسێتی یان زەمەن.. گوتار.. هتد نەکو کەسێك.لە مەقالێکی شەقوشڕی بێ بنەمادا ببێتە وەحی هەموو ڕۆمانی کوردی.ئیتر ئێمە لە پانتاییەکی وادا کە هەموو شیرازەکان پچڕاون،بە ڕۆشنبیری و کلتوور خۆیەوە،ئیتر چۆن ئاستێك بو ڕۆمانی کوردی دیاری بکەین؟

ئێمە ئەگەر خاوەنی چەند دەقێکی ڕۆمان بین بەبێ ڕاڤە و لێکۆڵینەوە بەبێ دەرخستنی ئاستەکانی ڕۆمان‌و کارکردنیان‌و سنور و فەزا و

جیهانبینی.. هتد بەبێ لێکدانەوە و ڕاڤەی ئەم دەقانە،ئەوا هەر سەر بە ڕیشەی تیئورەکەی دەبێت و جیاوازییەك بۆ ئێمە دروست ناکات،چونکە جیاوازییەکان لە داهێناندا دەردەکەوێت،کە ئێمە ئاستەکەی نازانین،چیمان کردووە لە تازەگەرێتی لە ئەزموون و تەکنیك و زماندا،. چونکە ڕاڤە و بواری گرنگی ڕەخنەی ڕۆمان مانای وڕینە و ناو نانی چەند کەسێك ناگەیەنێت ناوی ڕۆمانەکان بەبێ توێژینەوە ریز بکات،بە پێی ڕق و خۆشەویستی ناو بنووسێ. بەڵکو دەقەکان لەو بوارەدا دەردەکەون کە کەسانی تایبەتمەندو ڕۆشنبیری بەرهەمهێن لە ئاستی ڕۆشنبیریدابن بە واتای ڕۆشنبیری بتوانن دەق بخوێننەوە و دەق بدوێنن و لێکدانەوە بکەن, نەك خۆشەویستی و ڕق و شەڕ. بەڵکو پێویستە کار لە پانتاییە فراوانەکانی ڕۆمانەکاندا بکەن‌و بتوانن جیهانبینی خۆیان‌و ئێمە و ئەوان بدۆزنەوە.. مانا شاراوەکانی دەق‌و نهێنیەکان، ئاماژەو ئەو شتانەی لە میتا دەق و زەمەن‌و مێژوو.. هتد بدۆزنەوە بگەڕێن بە دوای نهێنییەکانی ئارکیۆلوژیای زمان.. تۆڕە دەلالیەکان‌و گوتاری ڕۆمان.. هتد.

هەر بۆیە پێویستە ئەو ڕاستییە بڵێین نووسینی لێکۆڵینەوە لەسەر ڕۆمان ئەوە بەوە ناکرێت بێگارێك یان داواکاری کەسێك بۆ ژمارەیەك، یان هاوڕێیەتی.. هتد بەڵکو بۆ دۆزینەوەی پەیوەندیەکانی ئێمە و ئەو و ئەوان‌و ئەوانی دواترە.. بۆ ناسینەوەی مێژووی ڕۆحی ئێمەو ئایندەیە..ئاشکرایە دایەلۆژ و دیدار لەسەر ڕۆمانی کوردی دەبێتە دایەلۆژییێك لەسەر مێژووی خوێندراوەی ئێمە،بۆ ئایندە ، دەبێتە جەنگە جیهانییەکی ڕۆشنبیری. هەر بۆیەش پێویستە ئەو کەسانەی کە تایبەتمەندن بەم بوارە دیسان بە تایبەتمەندێتی خۆیان لە بواری ڕۆماندا هەوڵبدەن.لە ڕووی نووسینی دەقی ڕۆمانەوە ئەوا جیهان بینی ڕۆماننووس دەتوانێت جیهان و هەناسەکانمان بگۆڕێت ،لە پرۆژەکانی تریشیدا کە دیارە لە ساتەوەختی ئێستادا ڕەنگە بەهۆی فراوانی ڕۆشنبیری و ئاستەکانی ڕۆمان‌و پسپۆڕی تایبەتمەند بۆ ئەم بوارە کەسانی کەممان هەبێت.لە کاتێکدا دەقی جوانیش لە ڕۆشنبیری

PDF4Kurd

کوردیدا هەیە،کە بەشێوەیەکی رەخنەیی نەخویندراونەتەوە،بۆیە ئێمە پێویستیمان بە خوێندنەوە هەیە.وە هەروەها دەوڵەمەندبوونی کتێبخانەی کوردی لە بواری ڕۆماندا،بۆ ئەمەش دەکرێت هەوڵێکی زۆر گەورە بدرێت بۆ ئەوەی لە بوارە جیا جیاکانی ڕۆماندا کاری وەرگێڕان ئەنجام بدرێت.. چونکە ئێمە ناچارین ئەوە پەیرەو بکەین کە سنوور لە ڕۆشنبیریدانییە, ڕۆشنبیری بەرەوتێکی گەردوونی بزانین.. هەتا کتێبخانەی خۆمان لە کاری وەرگێڕانی جدی لە هەڵبژاردنی لێکۆڵینەوە و دەقی چاك و گرنگ و پێویست بۆ بواری ئێمە.. هەتا ڕۆشنبیری کوردی بتوانێت سود لەو کارانە وەربگرێت و لە پرۆژەکانی خۆیدا پەیرەویان بکات, بتوانێت بەرەو ئەوە بچێت کە خۆی داهێنان بکات.. لەبەر سود وەرگرتن لەو تیۆرەی کە ڕۆمان هەیەتی و ڕۆژ بەڕۆژ لە گەشە سەندندایە. بۆ ئەمەش سەرەتا پێویستی زۆرمان بە کتێبە تیۆریەکانی ڕۆمان هەیە, هەروەکو وەرگێڕانی کتێبی تیۆری رۆمان کە پێکهاتەی چەند مەقالێکی گرنگە لەسەر سەر هەڵدانی ڕۆمان وئاستەکانی (٢٨) ئەمەو زۆر کتێبی تری تیئوری و ڕەخنەیی گرنگن بۆ ئەوەی چاکتر لە ڕۆڵی ئەم ژانرە گرنگە بگەین، کە دیارە ئەم بوارەش پێویستی بە وەرگێڕی باش هەیە نەوەکو کەسێك تۆزێك لە وەرگێڕان بزانێ و بچێت رۆمانێك وەربگێڕێت تەنیا لەبەر ئەوەی وەرگێڕانی ئاسانە، بەڵام ئەو دەقە لە ڕۆشنبیری ئەو میللەتە خۆیدا قورساییەکی نییە.. بەڵکو دەبێت هەوڵی وەرگێڕانی ئەو دەقانە بدرێت کە گرنگن بۆ ئەمرۆی ئێمە، چونکە وەرگێڕان زمانی دووەمی دەقەو داهێنانەوەی سەر لە نوێی ئەو دەقەیە ،دەبێت زمانی دایك وەربگێڕن ،جگە لەوەش پێویستە داڕشتنەوەیەکی نوێی بکرێت، لەگەڵ دەقە کوردییەکاندا بۆ ئەوەی ڕیشەیەکی تیئوری دروست بکات، بۆیەش پێویستە لیژنەی پسپۆڕ بۆ کاری وەرگێڕان بۆ کوردی و زمانەکانی ترلە هەموو بوارەکانی ڕۆماندا هەبێت ، کە ئەمەش بە هێنانە کایەی دەسەلاتێکی ئەدەبی دەبێت کە کار بۆ ئەدەب بکات بە ڕاستی نەکو بەپەردە پۆشی دەسەلات، کە ئەم ئاستە بەهۆی شەڕی پێگە پێگەو هەر کەس بۆ خۆی تێکچووە و بواری ئێمەش پڕە لە

کەلێن, بۆیە پێویستە هەوڵێکی تەواو بدرێت لە بواری وەرگێڕان و بواری توێژینەوە و ڕاڤەو خوێندنەوەی دەقەکان و نووسینی دەقی نوێ هەتا بەرەو ئاستێك لە ئاستەکان بچین, هەتا لە لێکۆڵینەوە و خوێندنەوەی ڕاستەقینەدا ئاستەکانی ئێمە و ئەوان خۆیان بۆ ئاییندە دەربخەن . ڕۆمان و هەولەکانی ڕۆمان بە کوردی بەرەو ئاستێکی بەرز بچێت ، هەتا ئێمەش وێنەی بوونی خۆمانی تیادا ببینینەوە ، بەرەو گەردوو نییەتی ژیان بچین.

PDF4Kurd

فراوانی ڕۆشنبیری و پرسیارەکانی ئێستا
" هەڵبژاردە ی ڕۆشنبیری "

لێرەوە دەکەوینە نێو ئەوپرسیارانەی کەناموٚمان دەکەن ،کەئێمە ناتوانین بیانخەینە ڕوانینمانەوە،ئەویش پرسیارەکانی ڕۆشنبیری کوردییە،کەتائێستا نەیتوانیووە دایەلۆژێکی ڕۆشنبیری دروست بکات ،جیاوازییەکی ڕیشەیی نییە و نەگەیشتۆتە ئاستی خوێندنەوەو بەرهەم هێنان ،تائێستا نەیتوانیووە بەخوێندنەوەیەك جیاوازی وخستنەسەری خۆی لەڕۆشنبیریدا دەربخات ،ئەمەش لەبەر نەبوونی توێژینەوە لەسەرئاستی تیئور و ڕەخنەوخوێندنەوە ،چونکە هەوڵەکانی لەبواری نوسینی دەقی شیعری وچیرۆك ونوسین و تاڕادەیەکیش لەئەزمونی ڕۆمان نوسیندا زۆر بووە پێویستی بەخۆدۆزینەوەیەکی تەواو هەیە هەتا ئاستی بەرهەم هێنانی دەربخرێت،کە دیارە لێرەوە دەکەوینە ناو زەریایەیەکی بیٚ ئامان،چۆن ولەکوێوە دەست پێبکەین؟چۆن دایەلۆژێکی ڕۆشنبیری بکەینەوە هەتا جەنگی جیهانی ڕۆشنبیری دەست پێدەکات؟ چونکە کارەساتی ڕۆشنبیری کوردی جەنگێکی گەورەی دەوێت ،هەتا لەو قەیرانە ڕزگاری بکات کەتێیکەوتووە،ئەمەش دایەلۆژی ڕۆشنبیرە یاخییەکانە و بەسیاسەت بۆیاخ کردن ناکرێت، پێویستی بە بەرپاکردنی شۆڕشێکی ڕۆشنبیرییە،کەبتوانێت گۆڕان لەسەرجەم پێگە و بونیادەکاندا بکات،ئێمە بو ٚزە وییەکی نویٚ ببات کەبیری نوێی تیادا لەدایك ببێت.چونکەڕۆشنبیری کوردی پێویستی بە شۆڕشێك هەیەکە تائەم ساتە نەیکردووە،گۆڕانێك کە بەسەریدا نەهاتووە،دەبێت بەجوینەوە و هێنانی باو بەرە وخوێندنەوە وداهێنان وبەرهەمهێنان چێت. لەکاتێکدا،ئەم شێوە خوێندنەوەیە جۆرێکە لەسەرکێشی مەرگ لە واریك کەپڕە لەهەمووشتێك جگە لە ڕەخنە و خوێندنەوە و ڕاڤە و

تیۆر،ئەی چۆن بتوانین پرۆژەکانمان بخوینینەوە؟چۆن ئاستەکانی ئێستاو ئایندە و ڕابردوو دەزانین ؟

هەرلێرەوەپرسیارەکانمان لەو کار کردنانەوە بەرجەستە دەبێت کەبەبیٚ داهێنان وجیاوازی ، نمونەی وەزیفە دەنوسرێنەوە،کەناتوانن ئێمەبگۆڕن بەرە وناموٚ بوون و سەرسامی وگومان وپرسیار،بەرەو گواستنەوە لە جیهانێکی داخراوەوە بۆ جیهانێکی کراوە،بەرەو بەگەردوونی بوون ،ئێمەیەك کەلەساتەوەختی پرسیارەکانداین و زمانمان گۆناکات ،چی نامەیەکی ڕەخنەیی دەممان پێدەکاتەوە ؟ کام گەردەلولەیە کە دەمانخاتە ناو شەپۆلی گۆڕانەوە؟ئەی کەواتە کامەیە ئەو نامەیەی کە ئێستا بو ٚئایندە بەرجەستە بکات؟چونکە ڕۆشنبیری بۆ جوانکاری مێژوو وێنەی ئەم نوسەر و ئەو نییە بەقەد ئەوەی نیشتمانێکە بۆ جیاوازی و دایەڵۆژ، وەکو "حرب " ئاماژەی پێدەکات،هەروەها بۆ نوسینەوە و ناو هێنانی بیریارانی جیهان وهێنان و ڕیز کردنی پەرتوك نییە،بەڵکو بۆ کارکردن وخوێند نەوە و خستنە سەر و داهێنانە.

ئاستەکانی رۆشنبیری کوردی دیارن،چۆن بتوانین بەرهەم هێنان لە زڕەخە و جیا بکەینەوە؟سیاسەت لە داهێنان،سیاسی لە داهێنەر،سیاسەت لە ئەدەب؟لەکاتێدا ڕۆشنبیری کوردی بۆیاخ کراوە و جگە لە دەنگی یاخی بوون دەنگێکی ترنییە کە دەنگی شۆڕشی ڕۆشنبیری وداهێنان و تەقینەوە ی ڕوانین وجیاوازی بێت،مانای ڕۆشنبیرچییە؟گۆڕانە لە سەرجەم بونیادەکانی ئێمەدا، یان کارکردنە بۆ لاواندنەوەی دەسەلآت؟یاخی بوونەلەسیستەمە باوەکان، یان پارێزگاری کردنە لێی؟دەبێت چۆن سیفەتی ڕۆشنبیربزانین لەکاتێدا بەدەیەها خوێندنەوەی جۆرا و جۆری لە هەموو سەردەمەکاندا لەلای هەموو بیریارەکان لەسەرکراوە؟چۆن ئەمە لە ڕۆشنبیری کوردیدا بد ۆزینەوە ؟ چی کەسێك کە جیاوازییەکانمان بۆ دەردەخات وخستنە سەری هەیە بۆ ڕۆشنبیری ؟،یان هیچی نییەو لە ئەنجامی نەبوونی خوێندنەوەی کوردییەوە بوٚتە ڕۆشنبیر، ، لێرەوە دەبێت هەوڵی ئەوە بدەین کە ئاستەکانی ڕۆشنبیری شیبکەینەوە، چین و توێژەکانی کۆمەڵ

PDF4Kurd

کەپەیوەند ییان بەڕۆشنبیرییەوە هەیە، ڕۆژنامە و کەناڵ و پێگە ڕۆشنبیریەکان ،ئەوسا دەچینە ناو قوڵایی پرسیار و گۆڕانکارییەکان.

ئەم گۆڕانانە چۆن دەکرێن و کەسەکانی ئەم پرۆژەیە کێن؟ لێرەدا مەبەستمان ئەو توێژە هەڵبژاردە یەیە کە توانای گۆڕانەکانیان هەیە، دە توانن لەپرۆژەکانی بەرهەم هێناندا ئێمە و ئەوان بگوێزنەوە بە چەمك و فیکر و خوێندنەوە ی نویٚ، کە بتوانن جارێکی تر لەسەر ئاستی ئێستا و ئایندە و ڕابردوو لە زەمەنی پرسیار و گوماندا وێنامان بکەنەوە بە وێنەی ئەنتۆلوژی.چونکە بەتاڵییەکانی ئێمە،شۆڕشێکی دەوێت تەنانەت وێنەی شاخەکانمان بگۆڕێت، بە تایبەتی لە بەتاڵیی بوارەکانی ڕۆماندا، کە دیارە هەموو ئەو هۆکارانە و نەبونی داهێنانە کە کارتێکەریان لەسەر دواکەوتنی ڕۆشنبیری ئێمە لە ڕابردوو و ئێستا و ئایندە دا هەیە، ئەمانەش لەپاڵ ئەو هەموو پانتاییە ترسناکانەی کە ئێستا ڕۆشنبیری ئێمەی گرتووە, بونەتە بەر بەستی پێشکەوتن.چونکە ڕۆشنبیری کوردی پێویستی بەو کەسانە هەیە کە بتوانن بیگۆڕن،ئەمەش لە کەسەکانی زانکۆکان و فیکر و بیرمەندی بەرهەمهێن ،کەسێك کە بڕەو بە ئەزموونەکەی بدات و ڕۆشنبیرییەکەی دەوڵەمەند بکات، بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی داهێنەرانە شوناسی خۆی ڕێکبخات،وەکو"حرب"ئاماژەی پێدەکات : ئەو کەسەی کەممارەسەی تایبەتمەند یٚتی خۆی بە وێنەیەکی جیهانی بکات ،بەم پێیەش ئەو کەسەیە کە کلتور و تایبەتمەندێتی و نیشتمان بگوێزێتەوە بۆ زەوییەك کە فیکری جوان و چەمکی داهێنەرانەی تیادا بڕوێت .بەپێچەوانەی بواری ڕۆشنبیری کوردی کە تا ئێستا خەریکی نەمر کردن و ڕازاندنەوە وپیرۆز کردن و تاقم کاری و بازرگانییە، بە قەد ئەوەی بەرە وپرسیارو دایەلۆژ و خوێندنەوە و هۆشیاری بچێت، بزانین چۆن بەرە و هۆشیاری ئەدەبی دەچین،لە کاتێکدا کێشەی هۆشیاری پابەندە بەهۆشیاری نەتەوە،چۆن بەرە وپانتاییەکانی گۆڕان و هۆشیاری هاتووە؟ ئەمەش لە داخراوی کۆمەڵگەی ئێمەدا دوای شوڕشێك ڕوویدا ،کە نەیتوانی شۆڕشی ڕیشەیی بکات وچین و توێژەکانی کۆمەڵ یەکبخات و

ڕێکخستنی چینایەتی و نەتەوایەتی بکات و پرۆژە یەکیشی نییە بۆیان. چونکە شۆڕشی کورد لە ڕووی فیکرو بەرهەمهێنان و مەعریفەوە ناکامڵ بووە، بۆیەش گۆڕانەکانی لەسەر کۆمەڵ نەگەیشتۆتە ئاستی بەرهەمهێنان، " ڕۆجی دوبرییە"یەکی نەبووە هەتا شۆڕش لە ناو شۆڕشدا بکات، ئەمەش کارێکی کردووە بەو شیرازە پچڕاوییە ماوەتەوە، ڕۆشنبیریش بەلاوازی و کەمتەمەنییەوە، لە دوای گۆڕانەکانی دەسەڵات دوای نەمانی دڕندەیی سەربەستیەکی وەرگرتووە جیاواز لەو، بۆیەش توانای شۆڕشی ڕۆشنبیری نەبووە، لەبەر ئەوەی هێنانی دیموکراتی و ناونانی پێویستی بە کارکردن وپیادەکرد ن و شیکردنەوە و ڕاڤە و تیئوری کارکردن و بەرهەمهێنانی فیکری و یاسا هەیە، بەتایبەتی لە ناو نەتەوەیەکدا کە لە هەموو ڕوویەکەوە شیرازەی پچڕاوە و توانای خۆ ڕێکخستنی نەبووە،لە کاتێکدا دیموکراتی پێویستی بە زەمینەیەکی پێشوەختە وە هەیە کە ئەمەش پابەندە بە هۆشیاری کۆمەڵ ،ئاستی خۆناسینەوە و بەرهەمهێنان و خۆڕێکخستن ،ئەمەش بەو ڕیشە تیئوریانە دەکرێت کە کەسەکانی فیکر و داهێنان دەیکەن، کە تائێستاش ئێمە هەوڵمان بۆ زانستی کۆمەڵایەتی کوردی نەداوە، بۆیە پێویستە کۆمەڵگەی کوردی ببێتە کۆمەڵگەیەکی شۆڕشگێڕ، چونکە بە پێچەوانەوە دەیەها نمونەی زیندوو دەبینرێت کە دەلالەتی دوور کەوتنەوەی دەسەڵاتە لەگەڵ کۆمەڵ، کە دیموکراتی مانای دەسەڵاتی گەلە،کە دەبوو دەسەلاتی کوردی بانگەشەی حکومەتی شۆڕشگێڕی بکردایە ،چونکە نە توانای ڕێکخستنی کۆمەڵایەتی و چینایەتی هەبووە و نە شۆڕشی ڕیشەیی کردووە،کوردستانیش بە خاك و نەتەوەوە بە دابڕاوی و پارچەیی و ژێردەستەیی ماوەتەوە، ئەوەی کورد وە ریگرتووە ئەو مافەیە کە بەکەمە نەتەوە یەکیش دراوە،دەبێت گەلێکی پترلەسی ملیون کەس و بەو پانتاییە جوگرافییە بەر بڵاوە وە نەبێتە حکومەتێکی سەربەخۆ؟ کە هەموو گۆڕانەکانی جیهان ئەمڕۆ ئەوە دەخوازن ،ڕۆژگارە ڕە شەکان تەواو بوون ،تەنیا کورد ئەمڕۆ خۆی کار کەری ئەو کارە مێژووییە نییە

PDF4Kurd

و دایناوە بۆ قەدەری ڕۆژگار، لەبەر ئەوەی ئەم شۆڕشە چارەنووس سازە پێویستی بە توانای هۆشیاری کۆمەڵەوە هەیە بە شێوەیەکی گشتی کە کەسەکانی داهێنان بناغەی ئەو شۆڕشە دابڕێژن، کە دەبوو زەریای خوین جێگەی زەریای ئاوی بگرتایە تەوە؟ گەر وا نا تاکەی چاوەڕوانی واقیع و خەیاڵ ، پێویستە کورد خۆی بە بڕوا بوون بە خۆی و بەهێزی خۆیەوە هەوڵ بدات،کە ئەمەش لە فیکری نەوەی ئێستادا نییە،لەبەر ئەوەی ئەم نەوەیە دوورە لە داهێنان و جیاوازی ،لە خستنە سەرو دامەزراندن،لە بیرکردنەوە و دۆزینەوە،کە دەبوو کەسەکانی دەسەڵاتی کوردی وەکو" غاند ی" بەپارچە قوماشێکی شرە وە بیانگوتایە: ئێمە نوێنەری گەلێکی ژێردەستە و برسین، دەبوو لە بری ئەوەی کۆشك بکەنەوە خۆیان بۆ پانتاییەکانی داهێنان تەرخان بکردایە، لەبەر ئەوەی کورد ئێستاش نەتەوەیەکە لە قۆناغی شۆڕشدایە،لەبەر ئەوەی چین و دەسەلات و دەستەی هەڵبژاردە و پێشرە و و تیئوری شۆڕشی نییە بۆیە بە خۆی نازانێت، کە هیچ چارەیەکیشی نییە جگە لەوەی ببێتە شۆڕشگێڕ،کە ئەوەش کاری" نەوە "جەر بەزە کەی ئایندەیە،کە دەبنە پێشەنگی خویناویترین شۆڕشی نمونەیی و گەورە لە مێژووی مرۆڤایەتیدا،ئەمەش نەوەی ئێستا دەخاتە بەر بەر پرسیارێتی مێژوویی ،چونکە تا ئێستا مێژوو بەری کراوە بەپیرۆزی ، توانای بەسەرا چونەوە و خوێندنەوەی نەبووە، تا ئێستا لە جەنگ و ئاشت بوونەوە و ساڕێژی زامەکاندا بووە و لە نۆشینی شەرابی سەرکەوتندا بووە، بواری ڕۆشنبیرییەکی فراوانی نەبووە کە لە داخراوییەوە بەرە و کرانەوە و جیهانبینین بچێت، نەکەو تۆ تە بەر خوێند نەوە و ڕەخنە لێگرتن، هەتا داهێنان و خستنە سەری هەبێت، بەم جۆرەش ڕۆشنبیری کوردی چۆن ڕیشەی خۆی دابکوتێت ؟ کە دەبوو ببوایەتە تەقینەوەی گەردونێك بۆ یەکێکی تر،بەڵام دەسەڵات بایەخی نەدا بە ڕۆشنبیریی بۆ نەتەوە جگە لە ڕۆشنبیری حیزبی، کە بەمەش زیانی لەخۆی و لە نەتەوە داوە.کە دیارە تەنیا ئەوانە نەتەوە پێشدەخەن کە ڕەخنە دەگرن ، کە خوێندنەوە و خستنە

سەریان هەیە،باختین لە سەردەمی خۆی بۆ سیبریا دوور خرایەوە،کە ئێستا هەموو توێژینەوە و باسێك لەسەر ڕۆمان دەیەها جار ئاماژە ی پێدەکرێت. بەم جۆرەش ڕۆشنبیری دابەش بوو، ئەوەی کە خۆی نەدا بە دەست دەسەڵاتەوە پۆلین کراو ئەوی تریشی خۆی بە دەستەوە داو خۆی بۆ دەسەلات پۆلین کرد، بۆ پیاهەڵدان و پارێزگاری لە سەرکەوتن و نوشستیەکانیان، بەمەش پانتاییەك نەمایەوە بو ڕەخنە و بەسەراچونەوە و گۆڕان،؟ کەواتە یاخییەکان دەبێت چۆن فراوانی ژیانیان بۆ بکرێتەوە،کە ئەوان هەڵبژاردەی گۆڕانن، کە دیارە ئێمە لێرەدا باس لە ڕۆشنبیری هەڵبژاردە دەکەین،کە هەوڵی پێکهێنانی مەعریفە دەکەن، ئەو خودانەی کە دەتوانن ئێمە بە جیهانی بکەن بتوانن پرۆژەکانی ئێمە بخوێننەوە، بۆ شاییەکانمان بە داهێنان پڕ بکەنەوە،هێڵی ئاسۆیی کار کردنمان بۆ بکێشن، لە جیهانی لەدایك بووندا، بەم پێیەش چین و توێژەکانی کۆمەڵ بەرە و ئاستێکی بەرز دەگوێزنەوە، ئەمەش کۆمەڵ بەرە و هۆشیاری دەبات،چونکە ڕۆشنبیر دەبێت هەوڵی دروست بوونی ڕای گشتی و هۆشیاری کۆمەڵایەتی بدات بۆ هەستێکی ئەدەبی.هەروەکو "حرب "ئاماژە بە دەسەڵاتی ڕۆشنبیر دەکات:

(بەڵکو دەسەڵاتێکی ڕەمزییە،واتە دەسەڵاتی نوسین و قسەکردنە،بەڵام لەکۆتاییدا دەسەڵاتێکە بەسەرخود و عەقڵەکاندا پراکتیك دەکرێت بە هۆی ئەو بەرهەمە ڕە مزییانەوە کە لە فیکر و زانیاریدا خۆیان دەنوێنن ٢٩ ل٥٧)

لێرەشەوە پرسیاری پراکتیك کردنی ئەو دەسەڵاتە ڕەمزییە و ئاستی خوێنەر بۆ ئێمە دروست دەبێت؟ تا چەندە لەپرۆژەکانی بەرهەم هێنانەدا توانراوە پراکتیکی بەرهەمە ڕەمزییەکان بکرێت ؟ تا چەندە توانیومانە بە بەبیر و هەستێکی ڕۆشنبیریانە پرۆژەکانمان بخوێنینەوە ؟ کامەیە جیاوازی و ئاستەکانی خوێنەر کە واتای ڕاڤە و هەڵوەشاندنەوە بێت دوور لە وڕێنەو گروپ کاری، چونکە خوێندنەوەی بیرمەند خستنە سەر

PDF4Kurd

و داهێنانێکه وەك خوێندنەوەکەی هیدجر بۆ هوٚلد رلین .یان نیچە بۆ زەرادەشت ،ئەمەش لەو ئاستەدا بەرهەم دێت کە ئەو خودە خاوەنی هۆشیارییەکی ئەدەبی بێت، هەر بۆیەش هەڵبژاردەی ڕوشنبیری دەخرێتە بەردەم واقیعی پرسیاری سەرسوڕهێنەر،

ئیترچۆن باس لە هۆشیارییەکی ئەدەبی بکەین؟ کە" بۆڵدیمان " شیکردنەوەی دەکات پرسیاری خود بە توٚڕێك لە دەرکەوتنی جیاواز دەزانێت، ،زیاتر لە نێوان خودەکاندا کە لەلای" کانت "لە کرداری دەسەڵاتدا هەیە کە لە عەقڵی خوێنەردا ڕوو دەدات،دوایی لە پەیوەندی ئاڵوگۆڕی خود یٚتیدا لەسەر ئاستی نوسەر و خوێنەر،کەپەیوەندی کێشەکانە،لە نێوان خودی پێکهاتە و زمانی پێکهاتەدایە،لە کۆتایدا ئەو پەیوەند ییەکە خود لە ڕێگەی ناوەند یٚتی کارەکەوە لەگەڵ خۆیدا بەراوردی دەکات،" کە ئەمەش لە لای" هیدجەر" هەمیشە و بەردەوام ئەوەی ڕەتکردوٚتەوە کە پروٚژەکەی بگاتە ئەنسروٚپوٚلوٚژیای فەلسەڤ ،بە واتای کانتی وە ئامانجەکەی بۆ ًبە ئامانج گەیشتنی ئەنتۆلۆژیای بنەڕەتی بووە، نەکو بو ًزانستی مروٚڤی ئەزمونگەری، بەڵکو پێشنیازی پرسیاری خود ناکات لەم چەمکەوە،ئەزموون گەری یان دەروونزانی تەنانەت مێژوویش کە لای" دلتا "ی هەیە بەلکو ئەو پێشنیارەکەی لە ڕێگەی پەیوەند ی بەوتەی پێکهاتەی ًبوونەوە یە،کە لە لا ی" فۆکۆ "ڕێرەوی دیاردەیی و هایدگەری بۆ زۆر ڕێچکەی جیاواز دەڕوات ،بۆیە ئەو بەرە و پرسیارەکانی خود قوڵ دەبێتەوە، کە" بۆڵدیمان "بەم جۆرە خودەکان شی دەکاتەوە: لە سەرەتادا چوار جۆری جیاواز و چاوەڕوانکراو لە لایَ"لودڤنغ بنز ڤانغر" دیاری دەکات:

(ئەو خودەی کە بڕیار دەدات ،ئەو خودەی کە دەخوێنێتەوە،ئەو خودەی کە دەنوسێت، ئەو خودەی خودی خۆی دەخوێنێتەوە،،قوتبوونەوەی کێشەی پەیبردن بەو ئاستە هاوبەشەی کە ئەم خودانە تیایدا پێکدەگەن،وە پاشان دامەوزراندنی یەکێتی هۆشیاری ئەدەبی،سەرەتای ئاستەنگە مێتۆدیە سەرەکیەکانە کە لێکۆڵینەوە هەراسان دەکات٣٠ ص٧٧)

بەم پێیەش ئاستێکی ئەدەبی بەر جەستە دەبێت کە بواری ڕۆشنبیری ڕێك دەخات..بۆیەش تا ئێستا پرسیاری جیاوازییەکانی ڕۆشنبیری دروست دەبێت،چی بۆ یەکێتی هۆشیاری ئەدەبی کردووە؟ چی لەپەیوەندی ئێمە و ئەوان و ئەوانی تردا کردووە؟ کامەیە دایەلۆژ و پرسیارە سەر سوڕهێنەرەکانی؟ کامەیە ئامادەکاری و نامەکانی بۆ ئایندە؟ کامەیە خوێندنەوەکانی خود؟ کامەیە ئەو دەسەڵاتە ڕۆشنبیرییەی کە هەیە؟ کامەیە ئەو نامە سەرسوڕهێنەرەی کەپرۆژەی گۆڕانی ئێمەو ئەو و جیهانە؟ کام بە سەرا چونەوە و پیشنیاز و ڕەخنەیەی هەیە؟ کام خوێندنەوەیەی بۆ دەسەڵات کردووە؟ کامەیە نامە ڕەخنەییەکەی؟ ئایا خوێندنەوەکانی ئێستا بەم پرسیارانە دەستپێدەکەن کە هەن، تەنانەت توانای بەر جەستەکردنی پرسیاریان نییە،زۆر لەو چاوپێکەوتن و دیدارانەی کەدەکرێن جێگەی سەر سوڕمانن، کە جیاوازییەکانی نێوان چیرۆك و ڕۆمان نەزانن و ڕۆمانی کوردی بەر جەستە بکەن، یان لە هەموو شتێك ترسناکتر ئەوەیە فێربوون بە جیهانی بکەن ،لە کاتێکدا پرسیاری ئێمە ئەوەیە ئایا دەتوانین بڵیین ڕۆمانی کوردی؟ لە کاتێکدا ڕۆمان ئاستێکی خوێندراوەی لە ڕۆشنبیری کوردیدا وەرنەگرتووە؟ ،هیچ ڕاڤەیەکی بۆ نەکراوە هەتا جیاوازییەکانی بزانین ،ئیتر لە چییەوە ئەم باڵە ئەفسانەییە بۆ ڕۆمان دروست دەکرێت؟ لە کاتێکدا ڕۆمان بە هەر زمانێکی تر بنوسرێت دەچێتەوە سەر ڕیشەی تیئورەکەی کە ئەوروپییە،ئەمیش دەگەڕێتەوە بۆ مارکس و فروٚید و لوٚکاتش و هیدجر،کە ڕۆمانی کوردی هیچ ڕۆڵێکی تیئوری نییە و نەیتوانیوە لە زەمەنێکی مێژوویی بەرە و کۆمەڵگەیەکی نویٚ جیا ببێتەوە، کە زەمەنی ئایندەیە.بەم ئاستەشەوە دەتوانین بڵێین ڕۆمانی کوردی کە نەمانتوانیبێت جیاوازییەکان دروست بکەین؟ ،ئایا کامەیە جیاوازییەکانی ڕۆمانی کوردی لەگەڵ جیهانیدا؟ کارەسات لێرەوەیە؟ چۆن ئەم بڕیارانە دەردەکرێن؟ لە کاتێکدا ڕۆمان ژانرێکی سەرسوڕهێنەرە و لە دایەلۆژی ڕۆشنبیرییەکان و زمانەکان دروست بووەو، بەشداری و ناوەند یٚتی مەعریفە جوٚرا و جۆرەکانە و گوتارەکەی

PDF4Kurd

لە زانستەکان و فەلسەفە دەخوازێت وە کار لە سەر ڕەنگە جۆرا و جۆر و جیاوازەکان دەکات، و بەرە و ڕوداوەکانی ئایندە دەچێت بۆ گەیشتن بە فیزیای نوێ، ، کە ئێمە لە ڕووی زانستەکان و فەلسەفەوە نەگەیشتو ینەتە زەمەنی سەرەتاییش ،ئیتر چۆن باس لە جیهانی بوونی ڕۆمان دەکرێت ؟ کەوتنە خوارەوەی جیهان لێرەوە دەست پێدەکات ،لەوە ترسناکتر ئەو وەڵامانەیە کە حەرفێك بە لای بە جیهانی بووندا ناڕۆن،بە جیهانی بوونی ڕۆمان چییە؟ چۆن ڕۆمانی کوردی بەجیهانی دەبێت؟لە کاتێکدا کە هیچ خوێندنەوەیەکی بۆ نەکراوە کە ئاستێکی بەرهەم هێنی هەبێت وجیاوازیەکانمان نیشان بدرێت ؟،لەکاتێکدا ڕۆمان بەبێ دەرخستنی جیاوازییەکانی لەڕووی ئەزموون وهۆکارەکانی تەکنیك وشێوە و زمانەوە شوناس و جیاوازی خۆی وەرناگرێت ،ئەمەش پرسیار و وەڵامێکی تەواو ترسناکە، بەبێ ئاست وجیاوازیی چۆن باس لە جیهانی بوون بکرێت؟"،ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت بە هۆی زەلیلی ڕۆشنبیری کوردی هەموو کەسێك دەبێتە بیرمەند،کە لە لای هەموو بیریارانی جیهان، بیرمەند ئەو کەسەیە کە بەر لە هەموو شتێك کێشەی لەگەڵ خودی خۆیدایە و خودی خۆی دەخوێنێتەوە، نەکو پیاهەڵدانی خۆی،مانای بڕیاری لابەلا چییە،کامەیە ئاستەکانیان .

(خوینەر ئەوەیە، یەکەم شایەتحاڵێکە دەبینێت و دەبیستێت ،ئەند ێشە دەکات و خۆی دەنوێنێ ،تێدەگات و نرخی دەزانێ ،وە هیچ نرخ زانینێك بەبێ گەواهی ناکرێت، وە خوێنەر دووەم شیکەرەوە و لێکدەرەوەیە،ڕووداوەکان شیدەکاتەوە بەئەندازەی لێکدانەوەی گوتراوەکان ،وە هیچ تێگەیشتنێك نییە بەبێ شیکردنەوە یان لێکدانەوە وە، لەدوا جاردا خوێنەر بریتییە لەڕاڤە کار و هەڵوەشێنەر.٣١ل ٣٣)

کە دیارە بەپێچەوانەو لە ڕۆشنبیری کوردیدا پۆلینکاری نییە و زۆربەی هەرە زۆری خۆی کردۆتە بیریار و بڕیاردەر، کەپێویستە ئەو کەسانە دەیەها لێکۆڵینەوەیان هەبێت، ئەوسا بگەنە ئاستی بەرهەم هێنان، بە بڕیار و قسەی کۆن و لا بەلا ڕۆمان دەبێەتە جیهانی کە بۆ تەنیا

حەرفێك ناچن بەلای ئایندەدا؟ ناتوانن ڕاڤەیەکی زەمەن بکەن ، ڕۆمان بە نووسینەوەی مێژوو دەژمێرن کە بەشێوەیەکی دیکە کە مێژوونوسان فەرامۆشی دەکەن، یاخود ڕۆمان کلێشە دار دەکەن ،یا سەرکەوتنەکانی لە تێکەلاوی دوو مێژووی ڕابردوودا دەبیننەوە، کە ئەمەش ڕەنگدانەوەی زۆری واقیعی ڕۆمانی کوردییە، ئەمانەو دەیەها ڕای تر کە ئێمە بەرە و گەرداوەکانی مێژوو دەبەنەوە و ، ،کە بەپێچەوانەی هەموو ئەو ڕایانە ڕۆمان ئەمڕۆ ژانرێکە لە لای باختین کلێشە و هونەری تاك وەرناگرێت، لە نوسینەکەی لەسەر فروئید ڕونی کردەوە کە مێژووی ڕۆمان بەکۆ خۆی دەناسێت نەکو بەسیفەتی تاك ،لای وایە کە ڕۆمان هەمیشە کار بۆ ئایندە و ڕوداوەکانی دوا ڕۆژەوە دەکات، و ژانرێکە هەمیشە گەنجە،وە هەروەها لای زۆر لە توێژەرەوان هونەرێکە بێ یاسایە،ئیتر کامەیە ئەو کلێشە بەند ییەی بۆ ڕۆمان دەکرێت ؟ کە کلێشە وەرناگرێت؟ لێرەشدا کامەیە ئەو نمونانەی بۆ بە جیهانی بوونی ڕۆمانەکانی دە هێننەوە دەیانکەنە داهێنان ،کە دەکرێت زۆریان وەك ڕە مزێکی زۆر تەقلیدی ناو ببرێن، کە ناتوانن پێشبینی دەبابە یان کۆلارەیەکی ئەفسانەیی بکەن لە سەد ساڵی ئایندەدا؟ یان هەر شتێکی تر،چونکە ڕۆمان ئەمڕۆ کار بۆ پێشبینی ڕووداوەکانی ئایندە دەکات، لە کاتێکدا ڕۆمان لە زە مەن و جێگەی تەقلیدی ناوچەیی دەرچووە و دەبێتە گەردوونی و جیهانمان بۆ دەکاتە گوندێك، هەر بۆیەش لەوە دەرچوو کە کارکردن بێت بۆ مێژوو، بەڵکو بە پێچەوانەوە پێو یستە لە سەر ئاستی خوێندنەوە و نوسین زەمەنی نوێ بەر جەستە بکات کە "دراج" شیکردنەوەی ڕۆمانی عەرەبی دەکات کە لەسەر ئاستی نوسینەوە سەر بە زەمەنی نوێگەری گەردوونییە ،بەڵام لەسەر ئاستی خوێندنەوە سەر بە زەمەنی تێکەڵە بە نوێگەری .بۆیەش ئێمە کە زە مەنی نوسین و خوێندنەوە مان د یار نییە و چۆنیش لە مێژوودا کار کراوە؟ کامەیە مێژوو واتاکەی؟ لێکدانەوەی مێژوو لە ڕوانینی ڕۆماننوس و نوسەرانی کوردە وە شێوازی تاکی وەرگرتووە یان

PDF4Kurd

تاکو کۆیە لە یەك کاتدا؟ جگە لەوەش ئایا مێژوو لە ڕۆمانی کوردیدا چۆن دەبینینەوە؟ کام مانایە لە سەر مرۆڤ بەرجەستە دەکات؟

(لەبەر ئەوەی مانای مێژوو لە ڕۆماندا مانای مرۆڤ دەگەیەنێت کە سەردەمانێك چاوەروانی کاتێکی ئارەزوو پێکراوی دەکرد، کە پێی نەگەیشتبو و، چونکە بە بێ پێشبینی کردن بە سەردەمانێك گەیشتبوو کە هەرگیز ئارەزووی نەکردبوو، کە هەموو کاتەکان لە هەنوو کەیەکی ژیاودا تیایدا دە توێنەوە ،ڕابردوویەك پێی گەیاند ووە کە تێکەڵە بە تاریکی و ئایندەیەکی ناد یاری لێدە ردەچێت .٣٢ ص٣٦٦)

هەر بۆیەش چۆن دە رواننەپەیوەند ی و ئاست و قۆناغەکانی مێژوو،چۆن مانای مێژوو بەرجەستە دەکەن؟ ئایا چی کێشەیەکە لەم ڕۆژگارەدا ئێمە بۆ ڕوداوەکانی ڕابردوو ببەنەوە و جگە لە مێژووی باو باسی ئایندە ناکەن ؟ لە کاتێکدا ئەم باسانە زۆر کۆنن و هی چەرخی نۆزدەی ڕۆمانن، هەروەك "دراج"شیکردنەوەی دەکات : لە لای هێگەڵ کێشەی دەرچوون لە مێژوو سەری هەڵداوە و ئەو دوای ئەوە کۆتایی مێژوو دەبینێت کە واتاکانی لە سەر ناپلیۆن بەر جەستە دەبێت کە ڕۆحی شۆڕشی فەڕنسای بەر جەستە کردووە، کە سەرە تایەکی سەدیمی و دوایی کۆتاییەکی تەواو کەری بۆ مێژوو هەیە ،لای مارکس مێژوو بە ڕۆڵی خۆی کۆتاییەکی تر دە بەخشێت،لەوەی کە جاری وا هەیە کۆمەڵگەی شیوعی پێگەی دەوڵە تی بڕوسی دەگرێتەوە تیایدا ماملا نێی چینایەتی ناپلیۆن لەسەر پشتی ئەسپەکەی دێنێتە خوار لە هەندێ جاری تردا، ئەم دوو هەڵوێسیتە ئەوە دەردەخەن کە مێژوو بە ترۆپکی کۆتایی گەیشتووە، لە ڕێگەی تاکەوە یان بە ناکو ێکیی چینایەتی کراوە کە تێپەڕی تاکەکان دەکات، لەم دوو حاڵەتەشدا ئایدۆلۆژیای سەرکەوتوو دەبینرێت کە مرۆڤ دەخاتە شارێکی مەزنەوە، دوای ئەوەش فەلسەفەی ڕۆشنگەری لە کۆتایی مێژوودا دەرکەوت کە بە پاڵپشتی بیری پێشکەوتن، زەمەنی کەردوونی بە زەمەنی ئەوروپی پێوا، لە ئێستایەکی سەرکەو توو ئایندەیەکی لێ

جیابوەوە کە دژ کاری و جیاوازی لێ داڕێژرایەوە ، وە لە ئاید ۆلۆژیایەکی سەرکەوتوو مرۆڤی تەواوی بۆ ئەوانی تر بەسەرچاوە دانا ،کە بزووتنەوەی مێژو دەبێتە بزوتنەوەی پێشکەوتنی ، بۆیەش پێشکەوتن دەبێتە ڕۆحی مێژوو، وەکو نوفالس دەڵێ: مێژوو دەبێتە پەرتووکێکی خودایی .

بۆیەش شۆڕشی زانستی وپیشەسازی بە گۆڕانی کۆمەڵایەتی دەناسرێت ،کە ئاڵوگۆڕی پەیوەند ییەکانی نێوان ، مێژوو،پێشکەوتن،ڕەها، وای لە" فالتر بنیامین " کرد کە لە زەمەنی پێشکەوتن خوازدا زەمەنی دەسەلاٚ تدارێتی وا ببینێت کە زەمەنی شۆرش بۆ ڕۆژێکی دیاری نەکراو دوابخات .

زەمەنی پێشکەوتن لە شۆڕشی زانستی وپیشەسازیدا پەیوەند ییەکی نوێی لە نیوان مرۆڤ و سروشتدا دامەزراند، هەروەکو لای مارکس گواستنەوەی جیهانی نوێ بە کتێبێکی کراوە دەبینێت، کە جارێکی تر لا هو تی ڕۆشنگەر ئامادە دەبێت ،بەم پێیەش ڕۆمان توانی لەگەڵ ڕەوتی گۆڕاندا پێشبکەوێت ، مێژووی پێشکەوتن لە مێژووی گێڕانەوەی دیاری کراوەوە دانرا،ڕۆمان لەگەڵ مێژووی پێشکەوتن خوازدا ڕێکەوت و جیاوازی لەگەڵ دا دروست کرد،بە دابەش بوونی یەکێتی واقیعی و خەیاڵکردنەوە و دەرچوونی لە ئێستاوە بۆ ئایندە دابەش بوو، چووە ناو مرۆڤی سەر زەویەوە کە بەپرسیاری نوێ با گراوی کراوە، بەم پێەش مرۆڤی ڕۆمان لە ناوی میرات گری ڕزگاری بوو،بەو پێیەی بەیانی ناوی تر دادەهێنێت ،چونکە مرۆڤی نوێ نمونەی مرۆڤی خەیاڵکەرە,بەرە و زەمەنی نوێگەری گەردوونی هات قوناغێکی پێکهێنا جیاواز لەوەی مێژوو بنوسێتەوە ،بەڵکو مێژووی ئایندەیەك دەردەخات کە ئێمە ئێستا نەماند یووە

(ڕۆمان مێژوو لێکدەداتەوە و ڕە تیشی دەکاتەوە ،لێکدانەوەی ڕەتکراوە داڕشتنە هەمەجۆرەکان دەخوازێت ، مێژوو بریتییە لەدەسەلاٚتێکی خراپەی تازە بوەوە. ٣٣ل ٣٦٧)

ڕۆمان کار لەسەر نامۆ بوونی مرۆڤ دەکات،چونکە نامۆ بوو لە توانای دا هەیە ناوەرۆکی ونبوو هەڵبگرێت ،چونکە ڕۆمان واقیعێکی تر بۆ مرۆڤ بەر جەستە دەکات هەتا ئەوەی نامۆ بوو وونی کردووە و چاوەڕوانیەتی کە نایدۆزێتەوە، بۆیەش هیچ ڕۆمانیك و ڕۆماننوسێك نییە کە بە ئێستا دەست پێنەکات ،بەم پێیەش ئێمەپێویستە بەدوای دۆزینەوەدا بچین لەو دیمەنانەی لە ڕابردوو نیشانماند راوە،ئایا چی پرسیارێکیان لەسەر ئایندە خوڵقاندووە ؟ چۆنمان دەگوێزنەوە؟ لەو چاوپێکەوتنانەی ،لەسەر شیعر و ڕۆمان و ئەدەب جگە لە ناو هێنانی خۆیان و ئازیزانیان،ئیتر هیچیان تیادا نییە، کامەیە کیشەکانی ڕۆمانی کوردی ؟ ،دەکرێت بە جیهانی بکرێت؟ لە کاتێکدا ئەم کێشەیە لە ڕۆمانی عەرەبیشدا جێگەی مشتومڕە ،کە دراج جیاوازی لە نێوان کۆمەڵگە و تاکەکانی نوسەردا دەکات

(ڕۆمانی عەرەبی ئەو کەسانەی دۆزییەوە کە دەینوسنەوە، نەك لە کۆمەڵگایەکی نویٰ کە بانگەشەی نوسینەوەی دەکات، لێرەدا ڕۆمان سۆزداری زمانی نەتەوەیی و چاك سازی زمانەوانی و کۆمەڵگای مەدەنی و ماف بەهاوڵاتی بوون دەکات،گرە و لە سەر ڕابردوو دەکات لە بری ئەوەی ڕابردوو بکات بە کۆن ،وە بەگریمانەکان ڕازی دەبێت و لە یە قینیش دڵنیایە ٤ ل٣ ٣٦)

بەم جۆرەش ڕۆمانی کوردی زیاتر ئیشکرد نە لە مێژووی ناوخۆ، کە کاری ڕۆمان تێپەڕاندنە لە مێژووی باو بەرە و مێژووی گەردوونی،پێویستە زەمەنی هاوچەرخ بنوسێتەوە کە مێژوونوسان نەیاننوسیو وە،پەنجەرە و فراوانییەکی نویٰ کە لەوە بەر نەبینراوە,پێشبینی ئەنفالێکی تەکنەلۆژیای نویٰ بکات ،نەك سەد جاری بنوسێتەوە نەیکاتە ئەدەبێکی زیند وو.چونکە هەڵەبجە و ئەنفال بوونەتە دوو پرۆژەی بازرگانی بۆ زۆر دەستەو گروپ و تاك و ئاوارە و لایەن، گرنگ ئەوەیە جگە لە وێنەکەی خۆیان کە ئێستاو سەد ساڵی ترو ...هتد دەماندوێنن و دەمانخەنە بەردەم بەر پرسیارێتی و گفت و گۆ ئیتر وێنەیەکمان نەدی کە بڵێ دەلالەت لە هەڵەبجە و ئەنفال دەکەم

،کێ کۆڕپەکەی عومەری خاوەری کرد بەزریانێکی سەدەی بیست و سێ ؟ کێ هەڵەبجەی گواستەوە بۆ مارد ین ؟ یا سیروان بڕێژنە ناو زەریای سپییەوە ؟...هتد

هەر بۆیەش پێویستە ڕۆشنبیری کوردی هەوڵی خوێندنەوەی خۆی بدات و بتوانێت پرۆژەیەك بکات، لە بری بازرگانی هەوڵی خوڵقاندنی جیاوازی پرسیارەکان بدات ,ئەمەش بەو بیرمەندانە دەکرێت کە کەسەکانی فیکر و داهێنانن، لە پێناوی گۆڕانی پەیوەند یدا بە خودی خۆیان و بیرەکەیان و جیهان.

کە دیارە ئەم گۆڕانانە بەشیکردنەوەی واقیعی ڕۆشنبیری دەکرێت،لە هەموو بوارەکانیدا ،بە هەموو پێگەکانییەوە ،کە ئێمەخاوەنی ڕاگەیاندنێکی کوردی نین ،کە توانیبێتی هەنگاوی جیاکەرە وە بنێت و بەبێ لاسایی کردنەوە و جوینەوە کاری کردبێت، قەیرانەکان بەبێ تیئوری ڕاگەیاندن بەڕێوە دەڕۆن؟ بەبێ ڕافە و خوێندنەوە و جیاکاری، ئەی کەواتە ڕۆڵی ڕاگەیاندن چییە؟ چۆن تۆڕی پەیوەند ییەکانی ئێمە و ئەوانە؟ چۆن دەبێتە ئاڕاستەیەکی کارتێکەر لە داڕشتنەوەی پەیوەندی و ئاکار و ڕەوشتی کۆمەڵایەتی؟ لە کاتێکدا ڕاگەیاندن بەرەو بونیادەکانی کۆمەڵایەتی هیچ هەنگاوێکی ڕیشەیی نەناوە؟ کە ئەرکەکانی پەیوەند ی بە گۆڕانە ڕیشەییەکانەوە هەیە,پەیوەند ی بەو گۆڕان و دایەلۆژەوە هەیە کە ڕۆژانە دەبێتە دایەلۆژی گشتی و زمانی ئاخافتنی تاك و کۆمەڵ لە پانتاییەکانیدا، ئەمەش بە داهێنان دەکرێت لە هەموو بەشەکانی ڕاگەیاندندا ،کە جیاوازییەك دروست بکەن لە ڕووی شێوە و تەکنیك و زمانەوە ، چونکە لەم ئاستەدا توانای کار کردنی نییە بۆ هەستی کۆمەڵایەتی ، چی جیاوازییەکیان هەبووە بۆ گواستنەوە بەرە و گۆمەڵگەیەکی مەدەنی بەو شێوە خوێندنەوە سەقەتانە دەکرێت کە بۆ گەنجانی دەکەن، زۆر بابەت بڵاو دەبنەوە لە سەر کچ و کور و سێکس، بە ڕاستی جێگەی قێز لێبوونەوەن،نازانین کوا پرۆژە و ستراتیژیەت و تیئوری ڕاگەیاندن ؟ کام پلان و نەخشەیەی هەیە بۆ گۆڕانی کۆمەڵ ؟ چۆن لەو بارە سەختەوە کورد بەرەو

PDF4Kurd

جیهانێکی نویٚ دەبەن ؟ پێویستە ڕاگەیاندن بە شێوەیەکی داهێنەرانە لە هەموو بوارەکاندا کۆمەلگا بگۆڕێت بەرە و جیهانی نویٚ ، ئەمەش پابەندی ئەوەیە کە ڕاگەیاندنێکی سەربەخۆمان نییە کە جیهانی داهێنان دایمەزراند بێت ، کە ئەمەش کاریگەریی ئەوەی هەبوو کە هەر حزبە پێگە لە رۆژنامە و گۆڤار و کەناڵی راگەیاندندا بە گشتی بکاتەوە. کە دیارە بۆ فراوانی ئەم پێگانە ، دەبێت ئاستی رۆشنبیری ئێمە شیبکرێتەوە ئایا لە توانایدا هەیە بە داهێنان و کاری جدی بۆشاییەکانی ئەم پێگانە پڕ بکاتەوە ؟ ئەمە پرسیارێکی زۆر گرنگە بۆ ئێمە،حیزبیش ماڤ خۆیانە ڕاگەیاند نیان هەبێت ، بەلاٚم نەبێتە جێگری ڕۆشنبیری، ئەمەش ئەنجامی نەبونی شۆڕشی فیکرییە کە بۆشاییەکانی خۆیان بە ڕۆشنبیران پڕکردەوە، لێرەشدا کێشەی ئێمە ئەوەیە کە ئەو پێگانە کار بۆ بوارەکانی داهێنان ناکەن ، کە تا ئێستا پرسیارێکی فیکرییان نەخولٚقاند ووە،کەناڵەکان جوینەوە و سو ینەوە بوون و ڕوٚژنامەکان هیچیان نەخستوٚتە سەر ڕوٚشنبیری کوردی،چیی دایەلوٚژێکیان خولٚقاند هەتا ڕوٚشنبیران بخەنە گەردەلولی گفتوگوٚوە ؟،چی پرسیارێکیان وروژاند ؟ کام تاریکییەیان ڕوٚشن کردەوە ؟ تا ئێستا چی لێکوٚلٚینەوەو بە دوادا چونێکیان کردووە کە ببێتە نامەیەکی ڕەخنەیی ؟ چی ترسێکیان بوٚ دەسەلاٚت دروست کردووە ؟،کە هەولٚی بە سەرا چوونەوە و گوٚڕان بدات ؟ کەدیارە بەهوٚی نەبوونی ڕاگەیاندنێکی ڕاستە قینەوەیە کە هەموو شتەکان بەرە و بوٚگەن بوون دەچن ، بە جوٚرێك شیرە خوٚرەکانیش بە بوٚن کەوتوون,

هەر بۆیەش زۆربەی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە وا تایەك نابەخشن جگە لە زەلیلی رۆشنبیری کوردی نەبێت، ئەم قەیرانە بە هۆی نەبوونی دەسەلاٚتێکی جەماوەری و کۆمەڵگەیەکی مەدەنی و نەبونی شۆڕشی ڕیشەیی دروستبوو ، کە دەبوو دەسەلاٚتی ڕۆشنبیری ڕۆڵی خۆی بگێڕایە،پێگەی رۆشنبیری پەیوەند ی بە دەسەلاٚتی مەرکەزیەوە ببوایە لە ڕێی داهێنان و زەمینەی ڕۆشنبیری خۆی و تەقینەوەی داهێنان و

جیاوازی و ڕۆڵی ئەو یەکێتی نووسەرانەی کە لەدوای کۆنگرەوە کەس نەیزانی چی لێهات ؟ بە دوو لە تی پتر لە پانزە سالٚ مایەوە و نەبوونی فەزای داهێنان و چە قبەستوویی کۆمەڵگا لە باری دواکەو تویی خۆی ، نەبونی کەناڵی رۆشنبیری گۆڕانکەر، کە دیارە ئەم قەیرانە لەو ساتەدا چارە دەبێت کە ڕۆشنبیری کوردی تەوژمێك لە خۆی بگرێت ،ململانێی فیکری بێتە ئاراو پرسیاری فیکری و کردنەوەی دایەلۆگی فیکری . پێویستی بەو کەسە تایبەتمەندانە هەیە کە لە بوارەکانی فیکر و داهێناندا سەر قالٚن.ئەمەش لەپۆلٚێن کارییەکدا دەکرێت کە لە ڕۆشنبیری کوردیدا بکرێت ، پێویستی بە شۆڕشێکی ڕۆشنبیری هەیە،لە لایەن یاخی بووەکانی ڕۆشنبیرییەوە . نەکو ئەوانەی کە پروۆژەی ڕۆشنبیریان گۆڕی بۆ سەرچاوەی بازرگانی ، کە زۆر لە پێگە رۆشنبیریەکانی ئێمە تەنیا د یکتا تۆریەتی تاکە کەس زاڵە بە سەریداو ، بە پێی بەرنامەی داڕێژراو کار دەکات، بەم جۆرەش چۆن ڕۆشنبیری جیاوازی لە خۆی دەگرێت و خۆی جیا دەکاتەوە؟

ئیتر لە کوێوە پرسیار لە سەر لایەنە گرنگەکانی ڕۆمان بکەین ؟ تا چەندە بواری ڕۆژ نامە گەری کوردی توانیوێتی تەوژمێك بە بواری توێژینەوە و ڕەخنەی ڕۆمان بدات؟ تا چەندە بە ئاست و بەر پرسیارێتی ڕۆشنبیرییەوە دوور لە گروپ کاری و خاترانە و ئازیزایەتی و پلە شتی نوسیوە کە بلاو بوونەتەوە.؟ هەر بۆ یەش رۆمان ئاستێکی رەخنەیی نەگرتووە، چونکەپرۆژەی رەخنە وخوێندنەوەی ڕۆمانمان نییە و ئاشکرایە رەخنە بەوە ئاست دروست ناکات کە وەکو بێکاری و داوا کاری بنووسرێت، یان نووسینێکی سەر پێیانەی رۆژ نامە نووسی کە زۆربەی رۆماننووسەکانی جیهان بێزاریان لەسەر دەردە بڕن، رۆماننووسە عیراقیەکان بە گشتی لە چاوپێکەتنێکی گشتیدا ئەو نارەزاییە لە رۆژ نامەکانا دەدردە بڕن، کە بەهۆی رۆژنامەوە زۆر لە ڕۆمانە خراپەکان بازاڕی باش پەیدا دەکەن . زۆر ناحەقی تر کە لە بواری رۆژنامەوە بەرامبەر بە ڕۆمانەکانیان دەکرێت. چونکە رۆژنامە زیاتر کاری سەرپێی و کورت کردنەوە دەکات

PDF4Kurd

له ڕۆمانەکە و پێکهاتەکانیدا، ئەمەش له سەر ئاستی جیهاندا زۆر تورەیی ڕۆماننووسانی زیاتر کردووه له وانەش (فیرجنیا ولف و گراهام گرین) و دەیەها ڕۆمانووسی تر، ئایا دەبێت له بواری ڕۆژ نامه نووسی ئێمەدا چی روبدات ؟ که زۆر له ڕۆژنامه نووسانمان ئەوەی له ڕۆژنامه ده یزانن تەنیا نووسینەوەی وەزیفەیەکە. که (عبدالستار جواد) به قوڵی ئەرکەکانی ڕەخنه گری ئەدەبی و ڕۆژنامه شیده کاتەوه شێوازی ڕەخنه و زمانی ڕۆژنامه نووس دەردەخات که زمانی ڕۆژنامه نووسی نوێ زمانی دەربرینه له هونەرەکانی ڕۆژنامه نووسیدا که زمانی تایبەتی ڕەخنه گری ڕۆژنامه نووس له زمانی بڵاوکراوه و هەواڵ و ڕاپۆرتەکانی ڕۆژانه جیا دەکاتەوه.[٣٥]

که دیاره بواری ڕۆژنامەی کوردی لاسایی کردنەوەی ڕۆژنامه نووسییه،بۆ یەش له توانایدا نەبووه،پرسیاره فیکرییەکان بخوڵقێنێت و دایەلۆژ دروست بکات، توانای لێکۆڵینەوەی ڕۆژنامه نووسی نەبووه که ئەرکی گرنگی ڕۆژنامەیه، بۆیەش نەیتوانیووه ئەرکەکانی ڕۆژ نامه نووسی به جێ بهێنێت ئیتر له کوێوه لەسەر ڕۆمان بنوسێت؟

که گرنگی ڕەخنه گری ڕۆمان جیاوازیەکی زۆری هەیه, پێویسته ئەو کەسانەی که له سەر بوارەکانی ڕۆمان ده نوسن، هەر هیچ نەبێت مێژووی ڕۆمانیان خوێند بێتەوه ، به ڕاستی جێگەی سەر سوڕمان لێره وەیه له بابەتێکی دوور و درێژدا ناتوانن حەرفێك له سەر ڕۆمان بڵێن، هونەر، تەکنیك، زمان، کەسێتی، سیستەمی گێرانەوه و، گوتار، زەمەن، چنین، .. هتد زۆر لەو باسانه تەنیا کورت کردنەوەی ڕۆمانەکەیه و کراوه به چیرۆکێکی کورت، هەر لەو نمونەیەوه دەبینیت ڕۆمانێکی تەواو ته قلید یه، که چی چەند ڕستەیەك دەبینیت له سەر ئەو ڕۆمانه،جۆرێکی تره،ئەمەش ئەوه دەردەخات که بەبێ مەعریفه ده نوسن و حەرفێك له تیۆری ڕۆمان نازانن. ؟! ، نووسینەکانیان ناچنه بواری ڕەخنه و لێکۆڵینەوه و مه قالی ئەدەبی و ڕۆژ نامه نووسی.ئەوەی له ڕۆشنبیری کوردیدا جێگەی ئاماژه پێکرد نه چەند هەوڵێکی سەرەتاییانەی " عگا نهائی " و " سایبر ره شید " و "

سیامەند هادییه " که سەره تاییەکیان له ڕەخنه و توێژینەوەی ڕۆماندا هەیه,

ئاشکرایه ئەو کەسەی که له هەربوارێکی ڕۆمان خۆی تا قیبکاتەوه پێویستی به ڕۆشنبیریەکی بەر فراوان هەیه, له هەموو ئاستەکاندا پێویسته توانای دواند نی دەق و دۆزینەوەی نادیار و ڕەمز و هێما و ئاماژه و یەکەی دەلالی هەبێت، لێکدانەوەی دەق بکات, بتوانێت گوتاری ڕۆمان و سیستەمی گێرانەوه و زەمەن و زمان شیبکاتەوه، ببێته داهێنەرێکی ترو ئاسته جیا جیا کانی ئەو دەقه دەربخات، به پێچەوانەوه زۆر لەو انەی دەنوسن دەگەڕێن به دوای شتی ئاسان، یان به مەبەست ،نەکو بۆ ئەوەی کارێك له فیکر و ڕۆشنبیریدا بکەن، ئایا تا چەنده ئێمه و ئەوانیان خستۆته ژێر پرسیارەوه ؟ هەر بۆیەش زۆر لەو بابه تانەی بڵاو دەبنەوه بەشێکن له وڕێنه، یان ئاستی خوێندنەوەی خوێنەرێکی ئاسایی، چی پەیوەند ییەکیان به ڕۆمان و ئەدەب و ڕۆشنبیرییەوه هەیه؟ له کاتێکدا که ناتوانن ڕاڤەیەکی ئەو دەقه بکەن؟ بزانین ئەو دەقه چی ئاستێکی هەیه، له چیدا سەرکەوتووه؟ له چیدا ئیفلیجه، ڕەخنەکانی چین؟ به ڕاورد و لێکدانەوەی دواند نی دەق، وا تا شارد ڕاوەکان، (میتا زمان، دەق، مێژوو). هتد.چونکه ئەوانه دەگەڕێن به دوای دەقی کۆن ، ڕووداوی بەدوا یەکدا هات و به زنجیرەی کرنۆلۆژی و د یاریکردنی شوێنکات و ناسینەوەی کەسێتی و ئاشنابوون پێی, بینینی ڕووداوەکان له ڕابردووی خۆیان، له کاتێکدا ڕۆمان له هەموو ئەو ئاسته کۆنانه زەمەنی به جێهێشتووه و ئێستا ڕوداوەکانی دەچێته ئاینده. ،هەر بۆیەش ئاستەکانی ڕۆمانی کوردی و ئەزموونەکانی دیار نین،.زۆر لەو بابەته سواوانەی دەنوسرێن جگه له فوویەك هیچی تر نین .

ئەگەر لێره وه بگەڕێینەوه بۆ به ڕاورد یك ،دەبینین ڕۆمانی کوردی له ئێستادا زەمەنی چاو کردنەوەیەتی، له بوارەکانی ڕۆمان و ناسینەوەی ده قەکانیدا دەتوانین ئاستێکی سەرەتایی بد ۆزینەوه. له کاتێکدا که

PDF4Kurd

ئەزموونی نووسینی دەقی رۆماننووسین تا ڕادەیەك مێژووییەکی درێژی هەیە:

("ئیبراهیم ئەحمەد" ساڵی ١٩٣٥ رۆمانێکی سوتاند ووە، ئەگەر نەیسو تاندایە و بڵاوی بکردایەتەوە دەبووە یەکەمین رۆمانی عیراقی.٣٦)

هەرچەندە لەگەڵ ئەوەشدا لەبەر ئەوەی رۆشنبیریمان لە ئاستی رەخنە و لێکۆڵینەوەی رۆماندا بەو جۆرە هەژارە، ئەوا هەر هەمان ئاستی ئێستامان دەبوو : خۆ (ژانی گەل) ١٩٥٧ نووسرا.. یاخود (بگاقە یانصیب) ی" فەلە کەدین کا کەیی" و (پێشمەرگەی)"رەحیمی قازی" و چەند دەقێکی تر، کە لەگەڵ هەر کەمو کوڕییەکیان ئەگەر لە بواری رۆشنبیری ئێمەدا ڕاڤەیان بکرایە، ئێستا ئێمە ئاستێکی باشمان دەبوو بۆ رۆمان.لەگەڵ ئەوەی کە کۆمەڵگەی کوردی دوا کەوتوش بووە ، بەڵام کاریگەری تەواوی بۆ ئێستا دەبوو، هەر بۆ یەش پێویستە ئەوە بزانین کە لەئێستادا رۆمانی کوردی بێ شوناسە، هەروەها ئاستەکانیشی دیار نین, پێویستە بۆ ناسینەوەی ئاستی خۆمان و پەیوەند ییەکانمان لە ئێستا وە بۆ ئایندە کار بکەین.بەم جۆرەش لە ناو جیهانە فراوان و سەرسوڕهێنەرەکەی رۆماندا پێویستە خۆمان بدۆزینەوە, کە رۆماننووسی لیبی (أبراهیم الکونی) رۆمان بە مێژووی رۆحی مرۆڤایەتی دەزانێت ٣٧

کە پێویستە ئێمەش لە مێژووی رۆحی خۆماندا هۆشیار ببینەوە و بەشداریی بکەین لە پەیوەند ییە نێو نەتەوەیی و فرە زمانی و فرە رۆشنبیری و فرە دەنگی و فرە ئاسۆییدا بەرە و کرانەوە و نوێبوونەوە و گەشەسەندن بچین, پێویستە دایەلۆگی فیکری نوێ بکەینەوە, بە ڕووی خۆمان و جیهاندا بکرێینەوە هەر وەکو لای" حەرب" فیکر فەزایەکی فراوانترە بە زیاتر لەپانتایی جوگرافی بۆ کۆمەڵگەکان و نیشتمانەکانی. دەزانی (٣٨ ل ٢١٣).

شکاند نی بەر بەستەکانی نێوان زمانەکان و رۆشنبیریەکان و نەتەوە و کیشوەرەکان دەبەستێتەوە بە بەشداری بیر مەندان بە بیر و چەمکی

داهێنەرانەیان (بڕوانە اوهام النخبە)، کە ئێمەش ئێستا لە ئاستی پەیوەند ییەکانی جیهاندا گەیشتوینەتە ئاستە چرکەییەکان و تەنیا ئەوەندە ماوە کە بتوانین بە شداری لە گۆڕانەکانی واقیعدا بکەین و رۆشنبیری کوردی بەرە و ئاستێکی تر بچێت, کە پرسیار و گومان لە ڕۆڵی خۆمان و ئەوانی تر بوروژێنین و بتوانین پرۆژە فیکریەکانمان بەرهەم بهێنین, بەرە و دایەلۆگی فیکری نوێ و کرانەوە بەڕووی خۆمان و جیهاندا بچین هەروەکو (فۆکۆ) رۆشنبیر بە رۆشنبیری گەردونی دەزانێت کە موڵکداری حەقیقەت و نوێنەری گشتییە. (٣٩ ل ٤٠)

پەراوێز و سەرچاوە کان:

١- نظرية الروايه و الروايه العربية/ د. فيصل دراج/ المركز الثقافي العربي/ الطبعة الاولى لسنة ١٩٩٦ص٨١.
٢- الممنوع و الممتنع نقد الذات المفكرة/ على حرب/ المركز الثقافي العربي/ الطبعة الاولى ص٢٧.
٣- نفس المصدر ص ١٦.
٤- ئەهلی گێژەڵوکە، ناو نانی منە بۆ زۆر لەوانەی کە بەبێ بنەمای ڕۆشنبیری و بەهۆی گەردەلولی ڕۆژگارە وە بەرێکەوت فرێ دراونەتە ناو ڕۆشنبیری کوردیەوە.
٥- الممنوع والممتنع /نفس المصدر السابق/ص ٢٨٣/٢٨٤
٦- الممنوع و الممتنع انفس المصدر السابق/ ص ١٦.
٧- الحوار مع الدكتور المورخ / هاشم يحي الملاح, حاورة عبدالوهاب النعيمى/مجلةعمان العدد ٤٣ فى سنة ١٩٩٩ص ٤٤
٨- د.هاشم الملاح/نفس المصدر السابق "ص٤٣
٩- نفس المصدر ص ٤٣
١٠-نفس المصدر ص ٤٣
١١- الممنوع والممتنع انفس المصدر السابق / ص ١٠٦ .
١٢- الممنوع والممتنع انفس المصدر السابق/ ص ١٠٦.
١٣- الممنوع والممتنع انفس المصدر السابق/ص ١٠٥.
١٤- الممنوع والممتنع انفس المصدر السابق / ص ١٠٩.
١٥-الممنوع والممتنع انفس المصدر السابق /ص١٠٦ .
١٦- الراوية و اليوتوبيا/ محمد كامل الخطيب، دار المدى للثقافة و النشر
١٧- الملحمة والرواية/ ميخائيل باختين/ دراسة الرواية، مسائل في المنهجية/ د. جمال شحيد/ معهد الانماء العربى/ بيروت ١٩٨٢.

شوناسی نادیار و سروشتی ڕۆمانی کوردی   صلاح جلال

١٨- نظرية الرواية و الرواية العربية: نفس المصدر السابق.
١٩- سوود لە هەموو نووسینەکانی میخائیل باختین و هەموو ئەو نووسینانەی لە سەری نووسراوە وەرگیراوە.
٢٠- الملحمة و الرواية/ نفس المصدر السابق ص ٢٩ .
٢١- أ-ئارکیۆلۆژیای شانۆی کوردی، لەگەڵ دوو لێکۆڵینەوەی تر بە کتێبێکی بچوك بەناوی بەرەو دامەزراندنی شانۆی کوردی چەند ژمارەیەکم لێبڵاوکردەوە, دوایی بەسێ ژمارەی گۆڤاری مرۆڤایەتی بڵاو بونەوە، کە لەگەڵ چەند لێکۆڵینەوەیەکی تری شانۆیی ئامادەن بە کتێبێك بڵاو بکرێنەوە ئەگەر دەزگایەك بۆم بکات.
ب-کوردستان جوگرافیاو دەسەڵات لەڕۆژنامەی هاو بیری ژمارە (٦)٢٠٠٢ بڵاوبۆتەوە
. ٢٢- الرواية و تاويل،نظرية الرواية و الرواية العربية، د ، فيصل دراج ،الطبعة الأولي ٢٠٠٤ دار البيضاء المغرب
٢٣- الملحمة و الرواية /ميخائيل باختين نفس المصدر السابق ص٣٢ .
٢٤- بروانة أو هام النخبة أو نقد المثقف" على حرب "- الطبعة الثانية / ١٩٩٨، المرطز الثقافى العربى/ ص ٣٣.
٢٥- اوهام النخبة/نفس المصدر السابق   ص ٢١٥
٢٦- مستويات دراسة النص الروائي/ مقاربة النظرية/ د.عبد العالى بوطيب الطبعة الاولى لسنة ١٩٩٩.
٢٧- الروايةوتاويل/نفس المصدر   ص ٣٢
٢٨- تیۆری ڕۆمان/ وەرگێڕانی بۆ کوردی (محەمەد کەریم) چاپی یەکەم /دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم
٢٩ - اوهام النخبة/نفس المصد رالسابق/ص٥٧
٣٠- العمى و البصيرة"مقالات في بلاغةالنقد المعاصر"تاليف" بول دى مان"ت " سعيدالغاني الطبعةالاولي ١٩٩٥٣٠
٣١ - اوهام النخبة نفس المصدر   ص ٣٣
٣٢- لروايةوتاويل   ص٣٦٦

PDF4Kurd

٣٣- نفس المصدر ص٢٦٧
٣٤- نفس المصدر ص٣٦
٣٥-النقد الصحفی د. عبدالستار جواد /دار الشؤن الثقافية العامة لسنة ١٩٩٩
٣٦- ئاستەنگەکانی رۆمانی کوردی/ مەلا بەختیار/ لەکتێبی لەپێناوی ئەدەبدا بلاّو بۆتەوە.
٣٧- اطلالة علی عالم الرواية/ ناصر بن صالح الغيلانی، مةقاليَكة لة ئةنتةرنيَت وةرم طرتووة.
٣٨- أوهام النخبة أو نقد المنقف/ نفس المصدر السابق ص ٢١٣.
٣٩- أوهام النخبة/نفس المصدر : ص٤٠
٤٠- فراوانی بەرامبەر بە زاراوەی الفچاو ی عەرەبیە،پاش قوڵبوونەوەیەکی زۆرم لەسەر الفچە گەیشتمە ئەو ڕایەی کە فراوانی پڕاو پڕ واتای خۆی دەبەخشێت و بەرامبەرەکەیەتی بە کوردی.
٤١- بەشەش ژمارە ٢١٥ی ٢٠٠٢/١٢/١٣ تا ژمارە ٢٢٠ لەپاشکۆی ئەدەبو هونەری رۆژنامەی کوردستانی نویٚ دا بلاّوبۆتەوە،دوا تر لە رۆژنامەی هیومانیزم لە ژمارە(١٠) تا ژمارە (١٦) جارێکی تر بلاّو بوونەتەوە ، بە گۆڕانێکی زۆرەوە ، لێرەدا زۆر ئیشم لە بابەتەکاندا کردۆتەوە بە شێوەیەکی بەر بلاّو دەوڵەمەندم کردوون،جگە لەوە دوای ئەوەش بۆ مەبەستی چاپ کردنیان بە کتێب،جارێکی تر دیسان کارم تیا کردوونەتەوە و هەڵەکانیشم راستکردۆتەوە . چاوەڕوانی جێگەیەکین بۆمان بکاتە کتێب.جگە لە مۆنتاژ هیچی تری ناویت ، بزانین چی جێگەیەك جیاوازی خۆیمان نیشان دەدات و چاپی دەکات.

PDF4Kurd